

LLATÍ · PAU 2026 I 2027 · LECTURA OBLIGATÒRIA

Ovidi, *Metamorfosis*

Els tretze mites de la selecció. Text llatí i traducció, amb una fitxa de cada mite.

PRESENTACIÓ

L'obra

Títol i tema. *Metamorphoses* és un mot grec que significa «transformacions». El poema aplega unes 250 històries mítiques en què algú canvia de forma: persones que es converteixen en plantes, animals, pedres, fonts o estrelles. El proemi ho anuncia: *In nova fert animus mutatas dicere formas / corpora* («El meu esperit m'empeny a parlar de formes transformades en cossos nous», I, 1-2).

Gènere. Les orientacions de la PAU el defineixen com a **poema epicodidàctic** (*epicodidàctic*: èpic i didàctic alhora). Té la forma de l'èpica (hexàmetre, extensió, déus i herois, invocació als déus al proemi), però no un únic heroi ni una única acció: és una cadena de relats (*carmen perpetuum*, «cant continu») amb una intenció de saber enciclopèdic sobre l'origen de les coses (explicacions etiològiques: per què l'aranya teixeix, per què la morera fa fruits foscos, d'on ve el nom del mar Icari). Combina tons molt diversos: èpic, elegíac, tràgic, humorístic.

Estructura. El poema avança en ordre cronològic des del Caos i la creació del món (llibre I) fins a l'època d'Ovidi: la mort i divinització (apoteosi) de Juli Cèsar i l'elogi d'August (llibre XV). Se sol dividir en tres grans blocs: els déus (llibres I-VI), els herois (VI-XI) i la història, des de Troia fins a Roma (XI-XV). Els relats s'enllacen amb transicions enginyoses i sovint van encaixats els uns dins dels altres: un personatge explica una història en què un altre personatge n'explica una altra (per exemple, el mite de Ceres i Prosèrpina el canta la musa Cal·líope; el d'Apol·lo i Jacint forma part del cant d'Orfeu).

Text llatí: H. Magnus (Gotha, 1892), a la Perseus Digital Library. Traducció: Graeca Cicada.

ÍNDEX

Els tretze mites

1	Deucalió i Pirra	Met. I, 313-415	4
2	Dafne	Met. I, 452-567	9
3	Faetont	Met. II, 1-400	15
4	Actèon i Diana	Met. III, 138-252	29
5	Narcís i Eco	Met. III, 339-510	35
6	Píram i Tisbe	Met. IV, 53-166	42
7	Ceres i Prosèrpina	Met. V, 341-571	47
8	Aracne	Met. VI, 1-145	56
9	Ariadna i el Laberint	Met. VIII, 152-182	63
10	Dèdal i Ícar	Met. VIII, 183-235	66
11	Ifis i Iante	Met. IX, 669-797	70
12	Orfeu i Eurídice	Met. X, 1-77	76
13	Apol·lo i Jacint	Met. X, 162-219	81

1

OVIDI · MET. I, 313-415

Deucalió i Pirra

Pedres que es converteixen en éssers humans.

Peter Paul Rubens, Deucalió i Pirra (1636), Museu del Prado

PERSONATGES

Deucalió, fill de Prometeu; Pirra, la seva esposa, filla d'Epimeteu (són, per tant, cosins); Júpiter; Tritó, déu marí; Temis, deessa que tenia l'oracle abans que Apol·lo.

CONTEXT

Júpiter, indignat per la maldat dels homes (la crueltat de Licàon), ha enviat un diluvi que inunda tota la terra. El passatge comença quan la petita barca de Deucalió i Pirra encalla a la muntanya del Parnàs, a la Fòcida.

VERSOS 313-366

313 *Separat Aonios Oetaeis Phocis ab arvis,*
314 *terra ferax, dum terra fuit, sed tempore in illo*
315 *pars maris et latus subitarum campus aquarum.*
316 *Mons ibi verticibus petit arduus astra duobus,*
317 *nomine Parnasus, superantque cacumina nubes.*

vv. 313-317 La Fòcida separa els camps aonis dels de l'Eta; era una terra fèrtil mentre va ser terra, però en aquell temps era part del mar i una vasta plana d'aigües sobtades. Allà una muntanya escarpada s'alça cap als astres amb dos cims; es diu Parnàs, i els seus cimals sobrepassen els núvols.

318 *Hic ubi Deucalion (nam cetera texerat aequor)*
319 *cum consorte tori parva rate vectus adhaesit,*
320 *Corycidas nymphas et numina montis adorant*
321 *fatidicamque Themin, quae tunc oracla tenebat.*
322 *Non illo melior quisquam nec amantior aequi*
323 *vir fuit aut illa metuentior ulla deorum.*

vv. 318-323 Quan Deucalió (perquè el mar havia cobert tota la resta), portat en un petit rai amb la companya del seu llit, va quedar encallat aquí, adoren les nimfes de la cova Corícia, les divinitats de la muntanya i Temis, que prediu el destí i que aleshores era la senyora de l'oracle. No hi va haver cap home millor que ell ni més amant de la justícia, ni cap dona més temorosa dels déus que ella.

324 *Iuppiter ut liquidis stagnare paludibus orbem*
325 *et superesse virum de tot modo milibus unum,*
326 *et superesse videt de tot modo milibus unam,*
327 *innocuos ambo, cultores numinis ambo,*
328 *nubila disiecit nimbisque aquilone remotis*
329 *et caelo terras ostendit et aethera terris.*

vv. 324-329 Quan Júpiter veu que l'orbe està negat en llacunes d'aigua i que, de tants milers com n'hi havia fins feia poc, sobreviu un sol home, i que, de tants milers com n'hi havia fins feia poc, sobreviu una sola dona, innocents tots dos, tots dos devots de la divinitat, va escampar els núvols i, un cop l'aquiló va haver apartat els nimbus, va mostrar les terres al cel i el cel a les terres.

330 *Nec maris ira manet, positoque tricuspide telo*
331 *mulcet aquas rector pelagi supraque profundum*
332 *exstantem atque umeros innato murice tectum*
333 *caeruleum Tritona vocat conchaeque sonanti*
334 *inspirare iubet fluctusque et flumina signo*
335 *iam revocare dato. Cava bucina sumitur illi,*
336 *tortilis, in latum quae turbine crescit ab imo,*
337 *bucina, quae medio concepit ubi aera ponto,*
338 *litora voce replet sub utroque iacentia Phoebo.*

vv. 330-338 Tampoc no persisteix la ira del mar: deixant de banda l'arma de tres puntes, el sobirà del pèlag calma les aigües i crida el blavós Tritó, que sobresurt per damunt de les profunditats amb les espatlles cobertes de mùrex nascut a la seva pell, i li ordena que bufi la caragola sonora i que faci retrocedir ja, amb el senyal donat, les onades i els rius. Ell pren la trompa buida, retorçada, que es va eixamplant en espiral des de la base; la trompa que, quan ha rebut l'aire enmig del mar, omple amb la seva veu les costes que s'estenen sota el Febus de llevant i sota el de ponent.

Tunc quoque, ut ora dei madida rorantia barba
contigit et cecinit iussos inflata receptus,
omnibus audita est telluris et aequoris undis,
et quibus est undis audita, coercuit omnes.
Iam mare litus habet, plenos capit alveus amnes,
flumina subsidunt collesque exire videntur,
surgit humus, crescunt loca decrescentibus undis,
postque diem longam nudata cacumina silvae
ostendunt limumque tenent in fronde relictum.

vv. 339-347 També llavors, tan bon punt va tocar la boca del déu, que degotava per la barba xopa, i, inflada d'aire, va tocar la retirada ordenada, la van sentir totes les aigües de la terra i del mar, i totes les aigües que la van sentir, les va contenir. El mar ja té costa, la llera acull els rius crescuts, els corrents baixen i els turons semblen sortir a la superfície; s'eleva el sòl, els llocs creixen a mesura que decreixen les aigües i, després de molt de temps, els boscos mostren les capçades nues i conserven al fullatge el fang que hi ha quedat.

Redditus orbis erat. Quem postquam vidit inanem
et desolatas agere alta silentia terras,
Deucalion lacrimis ita Pyrrham adfatur obortis:
"O soror, o coniunx, o femina sola superstes,
quam commune mihi genus et patruelis origo,
deinde torus iunxit, nunc ipsa pericula iungunt,
terrarum, quascumque vident occasus et ortus,
nos duo turba sumus; possedit cetera pontus.

vv. 348-355 El món havia estat restituït. Quan Deucalió va veure que era buit i que les terres desolades guardaven un silenci profund, amb llàgrimes que li brollaven, va parlar així a Pirra: «Oh germana, oh esposa, oh única dona supervivent, a qui primer em van unir el llinatge comú i el nostre origen de cosins, després el llit, i ara ens uneixen els mateixos perills: de totes les terres que veuen la posta i la sortida del sol, nosaltres dos som tota la multitud; la resta la posseeix el mar.

Haec quoque adhuc vitae non est fiducia nostrae
certa satis; terrent etiam nunc nubila mentem.
Quis tibi, si sine me fatis erepta fuisses,
nunc animus, miseranda, foret? quo sola timorem
ferre modo posses? quo consolante doleres?
Namque ego (crede mihi) si te quoque pontus haberet,
te sequerer, coniunx, et me quoque pontus haberet.
O utinam possim populos reparare paternis
artibus atque animas formatae infundere terrae!
Nunc genus in nobis restat mortale duobus
(sic visum superis) hominumque exempla manemus."

vv. 356-366 I ni tan sols aquesta confiança en la nostra vida no és encara prou segura: encara ara els núvols m'aterreixen l'ànim. Quin ànim tindries ara, desgraciada, si t'haguessis escapat de la mort sense mi? Com podries suportar tu sola la por? Qui et consolaria en el teu dolor? Perquè jo (creu-me), si el mar també et tingués a tu, et seguiria, esposa, i el mar també em tindria a mi. Tant de bo pogués jo restaurar els pobles amb les arts del meu pare i infondre ànimes a la terra modelada! Ara el gènere mortal sobreviu només en nosaltres dos (així ho han volgut els déus), i quedem com a únics exemplars de la humanitat».

VERSOS 367-415

Dixerat, et flebant. Placuit caeleste precari
numen et auxilium per sacras quaerere sortes.
Nulla mora est: adeunt pariter Cephisidas undas,
ut nondum liquidas, sic iam vada nota secantes.
Inde ubi libatos inroravere liquores
vestibus et capiti, flectunt vestigia sanctae
ad delubra deae, quorum fastigia turpi
pallebant musco stabantque sine ignibus arae.

vv. 367-374 Havia parlat, i ploraven. Van decidir implorar la divinitat celestial i cercar ajuda per mitjà dels oracles sagrats. No s'entretenen: es dirigeixen junts a les aigües del Cefís, que, tot i que encara no eren netes, ja corrien pel seu llit de sempre. D'allà, després de ruixar-se els vestits i el cap amb l'aigua que havien pres, encaminen els passos cap al santuari de la sagrada deessa, els frontons del qual empal·lidien coberts de molsa lletja i els altars del qual eren sense foc.

Ut templi tetigere gradus, procumbit uterque
pronus humi gelidoque pavens dedit oscula saxo
atque ita "si precibus" dixerunt "numina iustis
victa remollescunt, si flectitur ira deorum,
dic, Themi, qua generis damnum reparabile nostri
arte sit, et mersis fer opem, mitissima, rebus."

vv. 375-380 Tan bon punt van tocar les grades del temple, tots dos es prosternen boca avall a terra i, tremolosos, van besar la pedra freda i van dir així: «Si les divinitats, vençudes per súpliques justes, s'ablaneixen, si es doblega la ira dels déus, digues-nos, Temis, amb quin art es pot reparar la pèrdua del nostre llinatge, i socorre, clementíssima, un món submergit».

Mota dea est sortemque dedit: "Discedite templo
et velate caput cinctasque resolvite vestes
ossaque post tergum magnae iactate parentis."
Obstipuere diu, rumpitque silentia voce
Pyrrha prior iussisque deae parere recusat,
detque sibi veniam pavido rogat ore, pavetque
laedere iactatis maternas ossibus umbras.

vv. 381-387 La deessa es va commoure i va donar aquest oracle: «Sortiu del temple, cobriu-vos el cap, deslligueu-vos els vestits cenyits i llanceu darrere l'esquena els ossos de la gran mare». Es van quedar atònits molta estona; Pirra és la primera a trencar el silenci i es nega a obeir les ordres de la deessa; amb veu tremolosa li demana perdó, i tem ofendre l'ombra de la seva mare llançant-ne els ossos.

Interea repetunt caecis obscura latebris
verba datae sortis secum inter seque volutant.
Inde Promethides placidis Epimethida dictis
mulcet et "aut fallax" ait "est sollertia nobis,
aut pia sunt nullumque nefas oracula suadent.
Magna parens terra est, lapides in corpore terrae
ossa reor dici; iacere hos post terga iubemur."

vv. 388-394 Mentrestant, repassen les paraules de l'oracle rebut, fosques pel seu sentit ocult, i hi donen voltes cadascun per a si i entre ells. Després el fill de Prometeu calma la filla d'Epimeteu amb paraules serenes i li diu: «O la nostra sagacitat ens enganya, o els oracles són pietosos i no aconsellen cap sacrilegi. La gran mare és la terra; crec que s'anomenen ossos les pedres que hi ha al cos de la terra: se'ns ordena llançar-les darrere l'esquena».

Coniugis augurio quamquam Titania mota est,
spes tamen in dubio est: adeo caelestibus ambo
diffidunt monitis. Sed quid temptare nocebit?
Discedunt velantque caput tunicasque recingunt
et iussos lapides sua post vestigia mittunt.
Saxa (quis hoc credat, nisi sit pro teste vetustas?)
ponere duritiem coepere suumque rigorem
mollirique mora mollitaque ducere formam.

vv. 395-402 Tot i que la Titania es va commoure amb la interpretació del seu espòs, la seva esperança continua en dubte: tan poc confien tots dos en els avisos del cel. Però quin mal farà intentar-ho? S'allunyen, es cobreixen el cap, es descenyeixen les túniques i llancen darrere dels seus passos les pedres, tal com se'ls havia ordenat. Les pedres (qui ho creuria, si no en donés fe l'antiguitat?) van començar a deixar la seva duresa i la seva rigidesa, a estovar-se amb el temps i, ja toves, a anar prenent forma.

Mox ubi creverunt naturaque mitior illis
contigit, ut quaedam, sic non manifesta, videri
forma potest hominis, sed, uti de marmore coepta,
non exacta satis rudibusque simillima signis.
Quae tamen ex illis aliquo pars umida suco
et terrena fuit, versa est in corporis usum;
quod solidum est flectique nequit, mutatur in ossa;
quae modo vena fuit, sub eodem nomine mansit;

vv. 403-410 Aviat, quan van créixer i els va tocar en sort una naturalesa més tova, s'hi pot veure una certa forma humana, encara que no clara, sinó com la de les figures començades en marbre, no prou acabades i molt semblants a estàtues tosques. Tanmateix, la part d'elles que era humida per algun suc i terrosa es va transformar en carn; el que és sòlid i no es pot doblegar es converteix en ossos; el que feia poc era vena va continuar amb el mateix nom.

411 *inque brevi spatio superorum numine saxa*
412 *missa viri manibus faciem traxere virorum,*
413 *et de femineo reparata est femina iactu.*
414 *Inde genus durum sumus experiensque laborum*
415 *et documenta damus qua simus origine nati.*

vv. 411-415 I en un breu espai de temps, per voluntat dels déus, les pedres llançades per les mans de l'home van prendre l'aspecte d'homes, i del que va llançar la dona va renéixer la dona. D'aquí ve que siguem una raça dura i avesada a les fatigues, i que donem prova de l'origen del qual vam néixer.

En resum

RESUM

Deucalió i Pirra són els únics supervivents perquè eren els més justos i pietosos; en arribar a terra veneren les nimfes de la cova Corícia i Temis. Júpiter veu que només queden un home i una dona innocents i atura el diluvi: aparta els núvols amb el vent del nord, i Neptú ordena a Tritó que, bufant la seva caragola, faci retirar les aigües. Deucalió, desolat davant el món buit, s'adreça a Pirra («oh germana, oh esposa») i desitja poder repoblar la terra com el seu pare Prometeu, que va modelar els homes amb fang. Es purifiquen amb aigua del riu Cefís, van al santuari de Temis i demanen ajuda. L'oracle respon: «Allunyeu-vos del temple, cobriu-vos el cap, descenyiu-vos els vestits i llanceu a la vostra esquena els ossos de la gran mare». Pirra s'hi nega, horroritzada, perquè no vol profanar els ossos de la seva mare. Deucalió interpreta l'enigma: la gran mare és la Terra i els seus ossos són les pedres. Les pedres que llancen s'estoven i prenen forma humana, com una estàtua que es va desbastant: les de Deucalió es converteixen en homes i les de Pirra, en dones.

METAMORFOSI

Pedres que es converteixen en éssers humans.

EXPLICACIÓ ETIOLÒGICA

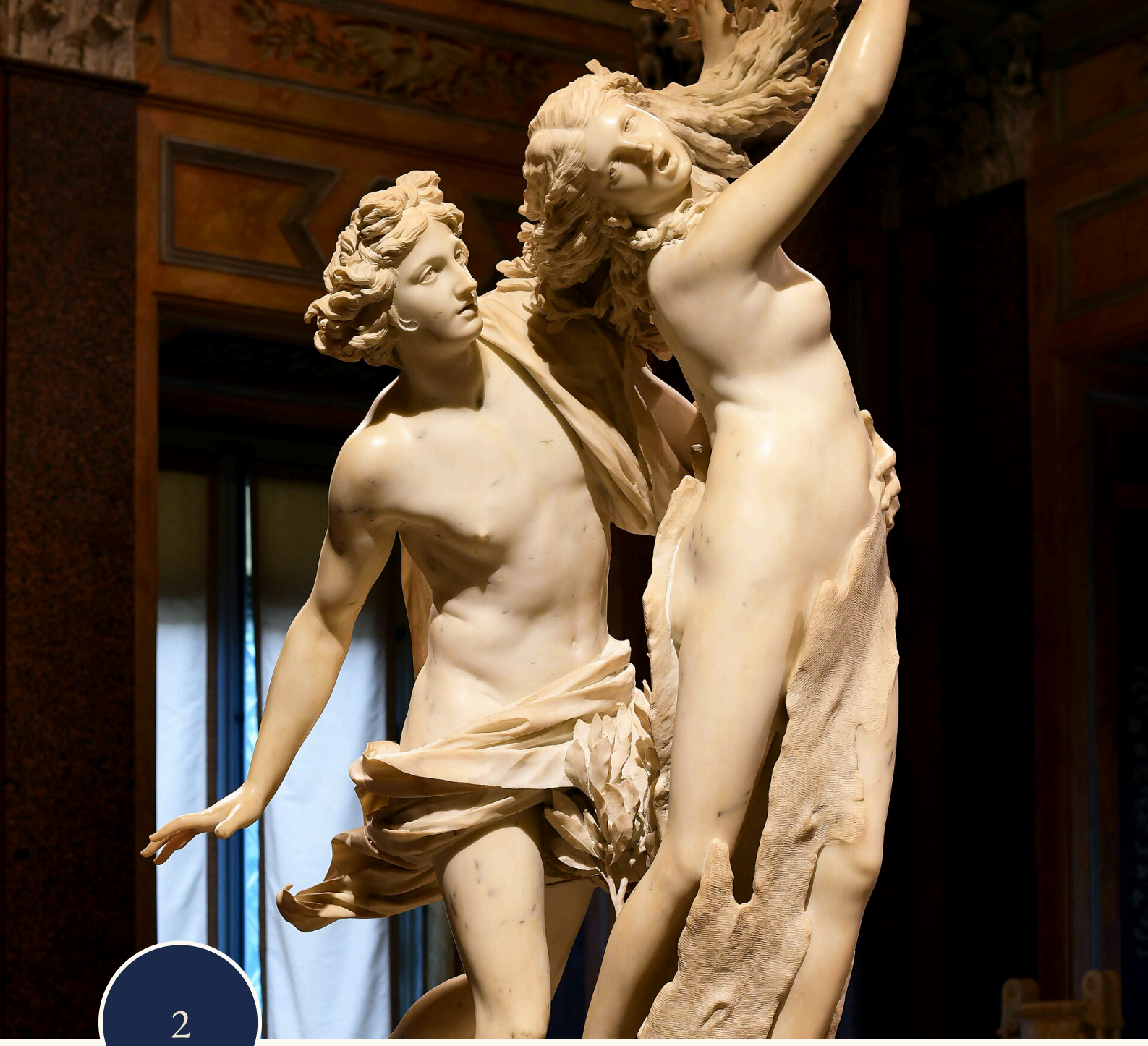
Per això els humans som una raça dura i resistent a la feina, i donem prova del nostre origen (*inde genus durum sumus*, I, 414).

TEMES

La pietat recompensada; el càstig diví de la maldat humana; el renaixement de la humanitat; l'oracle ambigu que cal interpretar; la parella fidel i solidària.

CLAUS PER A LA PAU

La muntanya del Parnàs; Temis i el seu oracle; «els ossos de la gran mare» = les pedres de la Terra; Deucalió, fill de Prometeu, i Pirra, filla d'Epimeteu; pedres d'ell → homes, d'ella → dones. És l'equivalent grecoromà del diluvi bíblic de Noè.

2

OVIDI · MET. I, 452-567

Dafne

Dafne → llorer (en grec dáphne vol dir «llorer»).

Gian Lorenzo Bernini, Apol·lo i Dafne (1622-1625), Galleria Borghese

PERSONATGES

Febus Apol·lo; Cupido (Amor); Dafne, nimfa filla del riu Peneu (a Tessàlia).

VERSOS 452-503

Primus amor Phoebi Daphne Peneia, quem non
fors ignara dedit, sed saeva Cupidinis ira.
Delius hunc, nuper victa serpente superbus,
viderat adducto flectentem cornua nervo
"quid" que "tibi, lascive puer, cum fortibus armis?"
dixerat, "ista decent umeros gestamina nostros,
qui dare certa ferae, dare vulnera possumus hosti,
qui modo pestifero tot iugera ventre prementem
stravimus innumeris tumidum Pythona sagittis.
Tu face nescio quos esto contentus amores
inritare tua, nec laudes adsere nostras."

vv. 452-462 El primer amor de Febus va ser Dafne, la filla del Peneu, un amor que no li va portar un atzar ignorant, sinó la ira despietada de Cupido. El déu de Delos, orgullós d'haver vençut feia poc la serp, l'havia vist corbar els extrems de l'arc tibant la corda i li havia dit: «Què hi tens a veure tu, nen entremaliat, amb armes poderoses? Aquestes armes són pròpies de les meves espatlles, de mi, que puc infligir ferides certeres a una fera, infligir-les a un enemic; que fa poc vaig abatre amb innombrables fletxes l'inflat Pitó, que oprimia tantes jovades amb el seu ventre pestilent. Tu acontenta't a provocar amb la teva torxa no sé quins amors, i no t'atribueixis les meves glòries».

Filius huic Veneris "figat tuus omnia, Phoebe,
te meus arcus:" ait "quantoque animalia cedunt
cuncta deo tanto minor est tua gloria nostra."
Dixit et eliso percussis aere pennis
inpiger umbrosa Parnasi constitit arce
eque sagittifera prompsit duo tela pharetra
diversorum operum: fugat hoc, facit illud amorem.
Quod facit, auratum est et cuspide fulget acuta;
quod fugat, obtusum est et habet sub harundine plumbum.

vv. 463-471 El fill de Venus li va respondre: «Que el teu arc, Febus, ho traspassi tot; a tu et traspassarà el meu, i en la mesura que tots els animals són inferiors a un déu, en aquesta mateixa mesura la teva glòria és més petita que la meva». Va dir, i, fenent l'aire amb el batec de les ales, es va posar amb rapidesa al cim ombrívol del Parnàs i va treure del buirac portador de fletxes dos dards d'efectes oposats: l'un foragita l'amor, l'altre el provoca. El que el provoca és d'or i brilla amb la punta esmolada; el que el foragita és rom i té plom sota la canya.

Hoc deus in nympha Peneide fixit, at illo
laesit Apollineas traiecta per ossa medullas.
Protinus alter amat, fugit altera nomen amantis
silvarum tenebris captivarumque ferarum
exuviis gaudens innuptaeque aemula Phoebes.
Vitta coercebat positos sine lege capillos.
Multi illam petiere, illa aversata petentes
inpatiens expersque viri nemora avia lustrat,
nec quid Hymen, quid Amor, quid sint conubia curat.

vv. 472-480 Aquest, el déu el va clavar a la nimfa filla del Peneu; amb aquell, en canvi, va ferir Apol·lo, travessant-li els ossos fins al moll. Immediatament l'un estima; l'altra fuig fins i tot del nom d'amant, i gaudeix en la foscor dels boscos i amb les despulles de les feres que caça, èmula de la verge Febe. Una cinta li subjectava els cabells, deixats anar sense ordre. Molts la van pretendre; ella, rebutjant els pretendents, sense suportar ni conèixer home, recorre els boscos sense camins i no es preocupa de què és Himeneu, què és l'Amor, què són els matrimonis.

Saepe pater dixit "generum mihi, filia, debes,"
saepe pater dixit "debes mihi nata, nepotes:"
illa, velut crimen taedas exosa iugales,
pulchra verecundo suffunditur ora rubore,
inque patris blandis haerens cervice lacertis
"da mihi perpetua, genitor carissime," dixit
"virginitate frui: dedit hoc pater ante Dianae."

vv. 481-487 Molts cops li va dir el seu pare: «Filla, em deus un gendre»; molts cops li va dir el seu pare: «Filla meva, em deus néts». Ella, que avorria com un crim les torxes nupcials, cobreix el seu bell rostre d'un rubor púdic i, penjada del coll del seu pare amb braços afectuosos, li va dir: «Concedeix-me, pare estimadíssim, gaudir d'una virginitat perpètua; ja ho va concedir abans a Diana el seu pare».

Ille quidem obsequitur, sed te decor iste quod optas
esse vetat. Votoque tuo tua forma repugnat:
Phoebus amat visaeque cupit conubia Daphnes,
quodque cupit, sperat, suaque illum oracula fallunt.
Utque leves stipulae demptis adolentur aristis,
ut facibus saepes ardent, quas forte viator
vel nimis admovit vel iam sub luce reliquit,
sic deus in flammas abiit, sic pectore toto
uritur et sterilem sperando nutrit amorem.

vv. 488-496 Ell, és clar, hi accedeix; però aquesta bellesa teva t'impedeix ser el que desitges, i la teva formosor s'oposa al teu desig: Febus estima i, tan bon punt ha vist Dafne, desitja unir-se amb ella; i el que desitja, ho espera, i els seus propis oracles l'enganyen. I com cremen els rostolls lleugers un cop segades les espigues, com cremen les bardisses per les torxes que per casualitat un caminant va acostar massa o va deixar abandonades en clarejar el dia, així el déu es va convertir en flames, així s'abrasa en tot el seu pit i alimenta amb esperances un amor estèril.

Spectat inornatos collo pendere capillos
et "quid, si comantur?" ait. Videt igne micantes
sideribus similes oculos, videt oscula, quae non
est vidisse satis; laudat digitosque manusque
bracchiaque et nudos media plus parte lacertos.
Siqua latent, meliora putat. Fugit ocior aura
illa levi neque ad haec revocantis verba resistit:

vv. 497-503 Contempla els cabells que li pengen sense ornament sobre el coll i diu: «I si es pentinessin?». Veu els seus ulls, que centellegen com el foc, semblants a estrelles; veu els seus llavis, i no en té prou de veure'ls; lloa els seus dits i les seves mans, els avantbraços i els braços, nus més enllà de la meitat; el que queda amagat, encara s'ho imagina millor. Ella, més ràpida que la brisa lleugera, fuig i no s'atura davant les paraules amb què ell intenta fer-la tornar:

VERSOS 504-556

"Nympha, precor, Penei, mane! Non insequor hostis:
nympha, mane! sic agna lupum, sic cerva leonem,
sic aquilam penna fugiunt trepidante columbae,
hostes quaeque suos: amor est mihi causa sequendi.
Me miserum! ne prona cadas indignave laedi
crura notent sentes et sim tibi causa doloris.
Aspera, qua properas, loca sunt. Moderatius, oro,
curre fugamque inhibe; moderatius insequar ipse.

vv. 504-511 «Nimfa del Peneu, t'ho prego, atura't! No et persegueixo com a enemic. Nimfa, atura't! Així fuig l'anyella del llop, així la cérvola del lleó, així els coloms, amb ala tremolosa, de l'àguila: cadascun dels seus enemics; a mi és l'amor el que em fa seguir-te. Ai de mi! Que no caiguis de bocaterrosa, que els esbarzers no t'esgarrapin les cames, que no mereixen ser ferides, i que no sigui jo per a tu causa de dolor! Aspres són els llocs per on corres. Corre més a poc a poc, t'ho prego, i frena la teva fugida: jo mateix et seguiré més a poc a poc.

Cui placeas, inquire tamen. Non incola montis,
non ego sum pastor, non hic armenta gregesque
horridus observo. Nescis, temeraria, nescis
quem fugias, ideoque fugis. Mihi Delphica tellus
et Claros et Tenedos Patareaque regia servit,
Iuppiter est genitor; per me quod eritque fuitque
estque patet; per me concordant carmina nervis.

vv. 512-518 Pregunta, almenys, a qui agrades. No soc un muntanyès, no soc un pastor, no vigilo aquí, hirsut, vacades ni ramats. No saps, imprudent, no saps de qui fuges, i per això fuges. A mi em serveixen la terra de Delfos, Claros, Tènedos i el palau de Pàtara; Júpiter és el meu pare; per mi es revela el que serà, el que va ser i el que és; per mi concorden els cants amb les cordes.

Certa quidem nostra est, nostra tamen una sagitta
certior, in vacuo quae vulnera pectore fecit.
Inventum medicina meum est, opiferque per orbem
dicor, et herbarum subiecta potentia nobis:
ei mihi, quod nullis amor est sanabilis herbis
nec prosunt domino, quae prosunt omnibus, artes."

vv. 519-524 Certera és, sí, la meva fletxa, però n'hi ha una de més certera que la meva, que ha obert una ferida al meu pit, abans lliure. La medicina és invenció meva, per tot l'orbe m'anomenen el qui socorre, i el poder de les herbes m'està sotmès. Ai de mi, que l'amor no es cura amb cap herba, i no serveixen al seu amo les arts que serveixen a tothom!».

Plura locuturum timido Peneia cursu
fugit cumque ipso verba inperfecta reliquit,
tum quoque visa decens. Nudabant corpora venti,
obviaque adversas vibrabant flamina vestes,
et levis inpulsos retro dabat aura capillos,
auctaque forma fuga est. Sed enim non sustinet ultra
perdere blanditias iuvenis deus, utque monebat
ipse Amor, admisso sequitur vestigia passu.

vv. 525-532 Quan ell anava a dir més coses, la filla del Peneu fuig amb cursa temorosa i el deixa amb les paraules inacabades; també llavors va semblar bella. Els vents li despullaven el cos, les brises que li venien de cara li agitaven els vestits, i un aire lleuger li tirava enrere els cabells: la fugida va augmentar la seva bellesa. Però el jove déu no suporta continuar malbaratant tendreses i, tal com l'incitava el mateix Amor, segueix les seves petjades a tota velocitat.

Ut canis in vacuo leporem cum Gallicus arvo
vidit, et hic praedam pedibus petit, ille salutem:
alter inhaesuro similis iam iamque tenere
sperat et extento stringit vestigia rostro,
alter in ambiguo est, an sit conprensus, et ipsis
morsibus eripitur tangentiaque ora relinquit:
sic deus et virgo est hic spe celer, illa timore.

vv. 533-539 Com quan un llebrer gal ha albirat una llebre en un camp obert, i l'un corre darrere la presa i l'altra darrere la seva salvació: l'un, com si estigués a punt d'atrapar-la, espera tenir-la ja, ja, i li frega les petjades amb el morro estirat; l'altra no sap si ha estat atrapada, i s'escapa de les mateixes mossegades i deixa enrere la boca que ja la toca: així el déu i la donzella; ell és veloç per l'esperança, ella per la por.

Qui tamen insequitur pennis adiutus Amoris,
ocior est requiemque negat tergoque fugacis
inminet et crinem sparsum cervicibus adflat.
Viribus absumptis expalluit illa citaeque
victa labore fugae spectans Peneidas undas
"fer pater" inquit "opem si flumina numen habetis.
[qua nimium placui, tellus aut hisce vel istam,]
[quae facit ut laedar, mutando perde figuram.]
Qua nimium placui, mutando perde figuram!"

vv. 540-547 Tanmateix, el que persegueix, ajudat per les ales de l'Amor, és més ràpid, no li dona repòs, s'inclina sobre l'esquena de la fugitiva i li alena sobre els cabells escampats pel coll. Exhaurides les forces, ella va empal·lidir i, vençuda per la fatiga de la fugida ràpida, mirant cap a les aigües del Peneu, va dir: «Ajuda'm, pare, si els rius teniu poder diví! [Obre't, terra, o bé aquesta figura amb què he agradat massa,] [la que fa que em fereixin, destrueix-la transformant-la.] Destrueix, transformant-la, aquesta figura amb què he agradat massa!».

548 *Vix prece finita torpor gravis occupat artus:*
549 *mollia cinguntur tenui praecordia libro,*
550 *in frondem crines, in ramos bracchia crescunt,*
551 *pes modo tam velox pigris radicibus haeret,*
552 *ora cacumen habet; remanet nitor unus in illa.*
553 *Hanc quoque Phoebus amat, positaque in stipite dextra*
554 *sentit adhuc trepidare novo sub cortice pectus*
555 *conplexusque suis ramos, ut membra, lacertis*
556 *oscula dat ligno: refugit tamen oscula lignum.*

vv. 548-556 Tot just acabat el prec, una pesada rigidesa li envaeix els membres: una prima escorça li envolta el pit tendre, els cabells se li allarguen en fulles i els braços en branques; el peu, tan ràpid fa un moment, queda subjecte per arrels peresoses; on hi havia el rostre hi ha ara una capçada; en ella només perdura la seva brillantor. També així l'estima Febus i, recolzant la dreta al tronc, sent que encara tremola el pit sota la nova escorça i, abraçant amb els seus braços les branques com si fossin membres, besa la fusta; però la fusta defuig els seus petons.

VERSOS 557-567

557 *Cui deus "at quoniam coniunx mea non potes esse,*
558 *arbor eris certe" dixit "mea. Semper habebunt*
559 *te coma, te citharae, te nostrae, laure, pharetrae:*
560 *tu ducibus Latiis aderis, cum laeta triumphum*
561 *vox canet et visent longas Capitolia pompas:*
562 *postibus Augustis eadem fidissima custos*
563 *ante fores stabis mediamque tuebere quercum,*
564 *utque meum intonsis caput est iuvenale capillis,*
565 *tu quoque perpetuos semper gere frondis honores."*
566 *Finierat Paean: factis modo laurea ramis*
567 *adnuit utque caput visa est agitasse cacumen.*

vv. 557-567 I el déu li va dir: «Doncs ja que no pots ser la meva esposa, seràs sens dubte el meu arbre. Sempre et portaran a tu, llorer, la meva cabellera, les meves cítares, els meus buiracs. Tu acompanyaràs els generals llatins quan una veu alegre canti el triomf i el Capitoli contempli les llargues desfilades. Tu mateixa, com a fidelíssima guardiana dels brancals d'August, t'alçaràs davant la seva porta i protegiràs el roure que hi ha enmig; i, així com el meu cap és juvenil amb els cabells sense tallar, porta tu també sempre l'honor perpetu del teu fullatge». Paean havia acabat de parlar; el llorer, amb les branques acabades de néixer, va fer un gest d'assentiment i va semblar que agitava la capçada igual que un cap.

En resum

RESUM

És «el primer amor de Febus», i no va néixer de l'atzar, sinó de la ira de Cupido. Apol·lo, orgullós d'haver matat a cops de fletxa la serp Pitó, es burla del nen Cupido i li diu que deixi l'arc per als déus com ell. Cupido es venja des del Parnàs amb dues fletxes: una d'or i de punta esmolada, que provoca l'amor, amb la qual fereix Apol·lo; i una altra de plom i de punta roma, que fa fugir de l'amor, amb la qual fereix Dafne. Dafne, imitadora de la verge Diana (Febe), rebutja tots els seus pretendents i ha demanat al seu pare que li concedeixi la virginitat perpètua. Apol·lo la veu, se n'enamora i la persegueix; mentre corre, li parla per convèncer-la: no és un pastor ni un pagès, sinó el fill de Júpiter, el déu de la profecia, de la música i de la medicina, tot i que cap herba no guareix l'amor. La persecució es compara amb la d'un gos gal que encalça una llebre. Esgotada, a la vora del Peneu, Dafne suplica al seu pare que destrueixi la figura per la qual ha agradat massa. A l'instant es transforma en llorer: el pit es cobreix d'escorça, els cabells es tornen fulles, els braços branques, els peus arrels. Apol·lo continua estimant-la, abraça el tronc i declara que, ja que no pot ser la seva esposa, serà el seu arbre: el llorer adornarà els seus cabells, la seva lira i el seu buirac, coronarà els generals romans en el triomf i guardarà la porta del palau d'August; i, com que ell és sempre jove, el llorer tindrà sempre les fulles verdes. El llorer sembla assentir movent la capçada.

METAMORFOSI

Dafne → llorer (en grec *dáphne* vol dir «llorer»).

EXPLICACIÓ ETIOLÒGICA

Per què el llorer és l'arbre d'Apol·lo, per què és de fulla perenne i per què coronava els triomfadors i els poetes (d'aquí «llorejat»).

TEMES

El poder de l'amor (Cupido venç fins i tot el déu que va vèncer Pitó); l'amor no correspost; la virginitat i el desig; la persecució i la fugida; l'al·lusió a August (el llorer davant de casa seva al Palatí).

CLAUS PER A LA PAU

Fletxa d'or (amor) / fletxa de plom (rebuig); Dafne, filla del riu Peneu; Apol·lo havia matat Pitó; Dafne vol ser com Diana (Febe); es transforma en llorer.

3

OVIDI · MET. II, 1-400

Faetont

Les Helíades → àlbers (i les seves llàgrimes → ambre); Cicne → cigne. Faetont no es transforma: mor fulminat.

Peter Paul Rubens, La caiguda de Faetont (c. 1604-1608), National Gallery of Art

PERSONATGES

Faetont, fill del Sol (Febus) i de la nimfa Clímene; el Sol; Èpaf, fill de Júpiter i d'Io (el que desencadena la història, al final del llibre I, quan es burla de Faetont dient-li que el seu pare no és el Sol); la Terra (Tel·lus); Júpiter; les Helíades, germanes de Faetont (Faetusa i Lampècia); Cicne, rei de Ligúria i parent de Faetont.

VERSOS 1-53

Regia Solis erat sublimibus alta columnis,
clara micante auro flammasque imitante pyropo:
cuius ebur nitidum fastigia summa tegebat,
argenti bifores radiabant lumine valvae.
Materiam superabat opus: nam Mulciber illic
aequora caelarat medias cingentia terras,
terrarumque orbem, caelumque quod inminet orbi.

vv. 1-7 El palau del Sol s'alçava sobre altes columnes, resplendent d'or espurnejant i de pirop, que imita les flames; un ivori brillant cobria el capdamunt de la seva teulada, i les portes de dues fulles irradiaven la claror de la plata. L'obra superava la matèria, perquè allí Múlciber havia cisellat els mars que cenyeixen les terres situades al mig, l'orbe de les terres i el cel que s'estén al damunt de l'orbe.

Caeruleos habet unda deos, Tritona canorum
Proteaque ambiguum, balaenarumque prementem
Aegaeona suis inmania terga lacertis,
Doridaque et natas, quarum pars nare videtur,
pars in mole sedens virides siccare capillos,
pisce vehi quaedam: facies non omnibus una,
non diversa tamen, qualem decet esse sororum.
Terra viros urbesque gerit silvasque ferasque
fluminaque et nymphas et cetera numina ruris.
Haec super imposita est caeli fulgentis imago
signaque sex foribus dextris totidemque sinistris.

vv. 8-18 L'aigua té els seus déus blavosos: el sonor Tritó, el canviant Proteu i Egeó, que estreny amb els seus braços els immensos lloms de les balenes, i Doris i les seves filles, de les quals una part sembla nedar, una altra, asseguda en un penyal, eixugar-se els cabells verds, i algunes ser portades a llom d'un peix: no totes tenen el mateix aspecte, però tampoc diferent, tal com convé que sigui el d'unes germanes. La terra porta homes i ciutats, boscos i feres, rius i nimfes i les altres divinitats del camp. Damunt de tot això es va col·locar la imatge del cel resplendent, amb sis signes a la fulla dreta de la porta i altres tants a l'esquerra.

Quo simul acclivi Clymeneia limite proles
venit et intravit dubitati tecta parentis,
protinus ad patrios sua fert vestigia vultus
consistitque procul: neque enim propiora ferebat
lumina. Purpurea velatus veste sedebat
in solio Phoebus claris lucente smaragdis.

vv. 19-24 Tan bon punt el fill de Clímene hi va arribar per un camí costerut i va entrar a la casa d'aquell pare posat en dubte, adreça de seguida els seus passos cap al rostre patern i s'atura lluny, perquè no en suportava la llum més de prop. Cobert amb un mantell de porpra, Febus seia en un tron que relluïa de brillants maragdes.

A dextra laevaque Dies et Mensis et Annus
Saeculaque et positae spatiis aequalibus Horae
Verque novum stabat cinctum florente corona,
stabat nuda Aestas et spicea serta gerebat,
stabat et Autumnus, calcatis sordidus uvis,
et glacialis Hiems, canos hirsuta capillos.

vv. 25-30 A dreta i a esquerra hi havia el Dia, el Mes i l'Any, els Segles i les Hores, col·locades a intervals iguals; hi havia la Primavera nova, cenyida amb una corona de flors; hi havia l'Estiu nu, que portava garlandes d'espigues; hi havia també la Tardor, tacada de raïms trepitjats, i el gèlid Hivern, eriçat de cabells canosos.

Inde loco medius rerum novitate paventem
Sol oculis iuvenem, quibus adspicit omnia, vidit
"quae" que "viae tibi causa? quid hac" ait "arce petisti,
progenies, Phaethon, haud infitianda parenti?"
Ille refert "o lux inmensi publica mundi,
Phoebe pater, si das usum mihi nominis huius
nec falsa Clymene culpam sub imagine celat,
pignera da, genitor, per quae tua vera propago
credar, et hunc animis errorem detrahe nostris."

vv. 31-39 Des d'allí, assegut al centre, el Sol va veure, amb els ulls amb què ho contempla tot, el jove, espantat per la novetat d'allò que veia, i li va dir: «Quin és el motiu del teu viatge? Què has vingut a buscar en aquesta ciutadella, Faetont, fill que el teu pare no podria negar?». Ell respon: «Oh llum comuna de l'immens univers, pare Febus, si em permets fer servir aquest nom i Clímene no amaga una culpa sota una falsa aparença, dona'm proves, pare, per les quals se'm tingui pel teu veritable fill, i arrenca del meu ànim aquesta incertesa».

Dixerat: at genitor circum caput omne micantes
deposuit radios propiusque accedere iussit;
amplexuque dato "nec tu meus esse negari
dignus es, et Clymene veros" ait "edidit ortus.
Quoque minus dubites, quodvis pete munus, ut illud
me tribuente feras. Promissis testis adesto
dis iuranda palus, oculis incognita nostris."

vv. 40-46 Així havia parlat; però el seu pare es va treure els raigs que espurnejaven al voltant de tot el seu cap i li va ordenar que s'acostés més; i, després d'abraçar-lo, li va dir: «Tu no mereixes que es negui que ets meu, i Clímene t'ha dit quin és el teu veritable origen. I perquè dubtis menys, demana el regal que vulguis, perquè l'obtinguis de mi. Que sigui testimoni de la meva promesa la llacuna per la qual han de jurar els déus, que els meus ulls no coneixen».

Vix bene desierat, currus rogat ille paternos
inque diem alipedum ius et moderamen equorum.
Paenituit iurasse patrem. Qui terque quaterque
concutiens inlustre caput "temeraria" dixit,
"vox mea facta tua est. Utinam promissa liceret
non dare! confiteor, solum hoc tibi, nate, negarem.
Dissuadere licet. Non est tua tuta voluntas.

vv. 47-53 Amb prou feines havia acabat, quan ell demana el carro del seu pare i el dret de governar durant un dia els cavalls de peus alats. El pare es va penedir d'haver jurat. Sacsejant tres i quatre vegades el seu cap resplendent, va dir: «La teva petició ha fet temerària la meva paraula. Tant de bo em fos lícit no complir allò que he promès! Ho confesso: només això et negaria, fill. Però dissuadir-te sí que m'és lícit. El teu desig no és segur.

VERSOS 54-102

Magna petis, Phaethon, et quae nec viribus istis
munera conveniant nec tam puerilibus annis.
Sors tua mortalis, non est mortale quod optas.
Plus etiam, quam quod superis contingere possit,
nescius adfectas. Placeat sibi quisque licebit,
non tamen ignifero quisquam consistere in axe
me valet excepto. Vasti quoque rector Olympi,
qui fera terribili iaculatur fulmina dextra,
non agat hos currus: et quid Iove maius habemus?

vv. 54-62 Demanes una cosa molt gran, Faetont, un regal que no convé ni a aquestes forces teves ni a una edat tan jove. La teva sort és mortal; no és mortal allò que desitges. Sense saber-ho, aspires fins i tot a més del que és concedit als déus. Que cadascú es tingui en gran estima, si vol; tanmateix, ningú llevat de mi no és capaç de mantenir-se dret en el carro que porta el foc. Ni tan sols el sobirà del vast Olimp, que llança amb la seva terrible dreta els ferotges llamps, no conduiria aquest carro; i què tenim més gran que Júpiter?

Ardua prima via est et qua vix mane recentes
enitantur equi: medio est altissima caelo,
unde mare et terras ipsi mihi saepe videre
fit timor, et pavida trepidat formidine pectus.
Ultima prona via est et eget moderamine certo:
tunc etiam quae me subiectis excipit undis,
ne ferar in praeceps, Tethys solet ipsa vereri.

vv. 63-69 El primer tram del camí és costerut, i per ell, al matí, amb prou feines aconsegueixen pujar els cavalls, encara frescos; al mig del cel és altíssim, i des d'allí a mi mateix sovint em fa por mirar el mar i les terres, i el meu pit tremola d'un terror paorós. L'últim tram és costa avall i requereix una conducció ferma: aleshores fins i tot la mateixa Tetis, que m'acull en les seves aigües esteses a sota, sol témer que m'estimbi de cap.

Adde quod adsidua rapitur vertigine caelum
sideraque alta trahit celerique volumine torquet.
Nitor in adversum, nec me, qui cetera, vincit
impetus, et rapido contrarius evehor orbi.
Finge datos currus: quid ages? poterisne rotatis
obvius ire polis, ne te citus auferat axis?

vv. 70-75 Afegeix-hi que el cel és arrossegat en un gir incessant i s'emporta els alts astres i els fa girar en una rotació veloç. Jo m'esforço en sentit contrari, i no em venç l'ímpetu que venç tota la resta, i avanço en direcció oposada a la ràpida volta celeste. Suposa que se't concedeix el carro: què faràs? Podràs anar contra els pols que giren, sense que el veloç eix del cel t'arrossegui?

Forsitan et lucos illic urbesque deorum
concipias animo delubraque ditia donis
esse? per insidias iter est formasque ferarum.
Utque viam teneas nulloque errore traharis,
per tamen adversi gradieris cornua tauri
Haemoniosque arcus violentique ora leonis
saevaque circuitu curvantem bracchia longo
scorpion atque aliter curvantem bracchia cancrum.

vv. 76-83 Potser t'imagines que allí hi ha boscos sagrats, ciutats de déus i temples rics en ofrenes? El camí passa entre emboscades i figures de feres. I encara que mantinguis el rumb i cap error no et desviï, hauràs d'avançar, tanmateix, entre les banyes del Taure, que et surt a l'encontre, l'arc hemoni, les fauces del violent Lleó, l'Escorpí, que corba els seus ferotges braços descrivint un llarg cercle, i el Cranc, que corba els seus en sentit contrari.

Nec tibi quadrupedes animosos ignibus illis,
quos in pectore habent, quos ore et naribus efflant,
in promptu regere est: vix me patiuntur, ubi acres
incaluere animi, cervixque repugnat habenis.
At tu, funesti ne sim tibi muneris auctor,
nate, cave, dum resque sinit, tua corrige vota.

vv. 84-89 Tampoc no et serà fàcil governar els quadrúpedes, enardits per aquells focs que tenen al pit i que exhalen per la boca i pels narius: amb prou feines em suporten a mi quan els seus ànims fogosos s'encenen, i el seu coll es resisteix a les regnes. Però tu, fill, perquè no sigui jo l'autor d'un regal funest per a tu, vés amb compte i, mentre encara és possible, corregeix els teus desitjos.

Scilicet ut nostro genitum te sanguine credas,
pignera certa petis? do pignera certa timendo
et patrio pater esse metu probor. Adspice vultus
ecce meos; utinamque oculos in pectora posses
inserere et patrias intus deprendere curas!
Denique quidquid habet dives, circumspice, mundus,
eque tot ac tantis caeli terraeque marisque
posce bonis aliquid: nullam patiere repulsam.

vv. 90-97 Demanes, és clar, proves segures per creure que has nascut de la meva sang? Et dono proves segures tement per tu, i amb la meva por de pare demostro que soc el teu pare. Mira, aquí tens el meu rostre; i tant de bo poguessis introduir els teus ulls dins el meu pit i descobrir-hi a dins les meves angoixes de pare! En fi, mira al teu voltant tot el que posseeix el ric univers i, d'entre tants i tan grans béns del cel, de la terra i del mar, demana alguna cosa: no patiràs cap negativa.

Deprecor hoc unum, quod vero nomine poena,
non honor est: poenam, Phaethon, pro munere poscis.
Quid mea colla tenes blandis, ignare, lacertis?
ne dubita, dabitur (Stygias iuravimus undas)
quodcumque optaris: sed tu sapientius opta."

vv. 98-102 Només et prego que renunciïs a això, que, anomenat pel seu nom veritable, és un càstig, no un honor: un càstig, Faetont, demanes en lloc d'un regal. Per què, ignorant, m'envoltes el coll amb els teus braços afalagadors? No ho dubtis: se't donarà (ho hem jurat per les aigües estígies) allò que desitgis; però tu desitja amb més seny».

VERSOS 103-155

Finierat monitus: dictis tamen ille repugnat
propositumque premit flagratque cupidine currus.
Ergo qua licuit genitor cunctatus ad altos
deducit iuvenem, Vulcania munera, currus.
Aureus axis erat, temo aureus, aurea summae
curvatura rotae, radiorum argenteus ordo;
per iuga chrysolithi positaeque ex ordine gemmae
clara repercusso reddebant lumina Phoebo.

vv. 103-110 Havia acabat les seves advertències; ell, però, es resisteix a les seves paraules, s'aferra al seu propòsit i crema de desig pel carro. Així, doncs, el seu pare, després d'endarrerir-ho tant com va poder, condueix el jove fins a l'alt carro, obra de Vulcà. D'or era l'eix, d'or la llança, d'or la llanta que envoltava les rodes, de plata la filera dels radis; al llarg del jou, crisòlits i gemmes col·locades en ordre retornaven brillants llampades en reflectir Febus.

Dumque ea magnanimus Phaethon miratur opusque
perspicit, ecce vigil nitido patefecit ab ortu
purpureas Aurora fores et plena rosarum
atria. Diffugiunt stellae, quarum agmina cogit
Lucifer et caeli statione novissimus exit.
Quem petere ut terras mundumque rubescere vidit
cornuaque extremae velut evanescere lunae,
iungere equos Titan velocibus imperat Horis.

vv. 111-118 I mentre el magnànim Faetont admira tot això i examina l'obra, heus aquí que la vigilant Aurora va obrir, a l'orient resplendent, les seves portes purpúries i els seus atris plens de roses. Fugen les estrelles, les files de les quals reuneix Lucífer, que és l'últim a abandonar el seu lloc al cel. Quan el Tità el va veure dirigir-se cap a la terra, i va veure que el firmament s'envermellia i que les banyes de la lluna minvant semblaven esvair-se, ordena a les veloces Hores que junyeixin els cavalls.

Iussa deae celeres peragunt, ignemque vomentes,
ambrosiae suco saturos, praesepibus altis
quadrupedes ducunt adduntque sonantia frena.
Tum pater ora sui sacro medicamine nati
contigit et rapidae fecit patientia flammae
imposuitque comae radios, praesagaque luctus
pectore sollicito repetens suspiria dixit:

vv. 119-125 Les ràpides deesses compleixen les ordres i treuen de les altes menjadores els quadrúpedes, que vomiten foc, saciats amb el suc de l'ambrosia, i els posen els frens sonors. Aleshores el pare va untar el rostre del seu fill amb un ungüent sagrat i el va fer capaç de suportar la flama devoradora; li va col·locar els raigs sobre la cabellera i, traient del seu pit angoixat sospirs que presagiaven el dol, li va dir:

"Si potes his saltem monitis parere parentis,
parce, puer, stimulis et fortius utere loris:
sponte sua properant; labor est inhibere volentes.
Nec tibi directos placeat via quinque per arcus:
sectus in obliquum est lato curvamine limes,
zonarumque trium contentus fine polumque
effugit australem iunctamque aquilonibus arcton.
Hac sit iter: manifesta rotae vestigia cernes.

vv. 126-133 «Si almenys pots obeir aquests consells del teu pare, no facis servir l'agulló, noi, i fes servir amb més força les regnes: corren tot sols; el difícil és contenir-los quan volen córrer. I que no t'agradi el camí recte a través dels cinc cercles: hi ha una senda traçada en oblic, en una àmplia corba, que, cenyida als límits de tres zones, evita el pol austral i l'Óssa, veïna dels aquilons.

Utque ferant aequos et caelum et terra calores,
nec preme nec summum molire per aethera currum.
Altius egressus caelestia tecta cremabis,
inferius terras: medio tutissimus ibis.
Neu te dexterior tortum declinet ad anguem,
neve sinisterior pressam rota ducat ad aram:
inter utrumque tene. Fortunae cetera mando,
quae iuvet et melius quam tu tibi, consulat opto.

vv. 134-141 Que aquest sigui el teu camí: hi veuràs clarament les traces de les rodes. I perquè el cel i la terra rebin una calor equilibrada, no abaixis massa el carro ni el portis per la part més alta de l'èter. Si puges massa, cremaràs les mansions celestes; si baixes massa, les terres: pel mig aniràs més segur. Que la roda, desviant-se massa a la dreta, no t'aparti cap a la Serp cargolada, ni, massa a l'esquerra, et porti cap a l'Altar, que és a baix: mantén-te entre tots dos. La resta l'encomano a la Fortuna, i desitjo que t'ajudi i miri per tu millor que tu mateix.

Dum loquor, Hesperio positas in litore metas
umida nox tetigit. Non est mora libera nobis:
poscimur: effulget tenebris aurora fugatis.
Corripe lora manu, vel, si mutabile pectus
est tibi, consiliis, non curribus utere nostris,
dum potes et solidis etiamnunc sedibus adstas
dumque male optatos nondum premis inscius axes.
Quae tutus spectes, sine me dare lumina terris!"

vv. 142-149 Mentre parlo, la nit humida ha arribat a les fites situades a la costa d'Hespèria. No tenim llibertat per entretenir-nos: ens reclamen; resplendeix l'aurora, posades en fuga les tenebres. Agafa amb la mà les regnes o, si el teu cor encara pot canviar, serveix-te dels meus consells, no del meu carro, mentre pots i encara trepitges terra ferma, i mentre, sense saber el que fas, encara no ocupes el carro que tan malament has desitjat. Deixa que jo doni la llum a les terres, i tu contempla-la segur!».

Occupat ille levem iuvenali corpore currum,
statque super manibusque datas contingere habenas
gaudet et invito grates agit inde parenti.
Interea volucres Pyrois et Eous et Aethon,
Solis equi, quartusque Phlegon, hinnitibus auras
flammiferis implent pedibusque repagula pulsant.

vv. 150-155 Ell ocupa amb el seu cos jove el carro lleuger, s'hi dreça al damunt, s'alegra de tocar amb les mans les regnes que li han lliurat i des d'allí dona les gràcies al seu pare, que ho concedeix a contracor. Mentrestant, els veloços cavalls del Sol, Pyrois, Eous i Aethon, i el quart, Flegont, omplen els aires de renills flamejants i colpegen amb els cascos les barreres.

VERSOS 156-205

Quae postquam Tethys, fatorum ignara nepotis
reppulit, et facta est inmensi copia caeli,
corripuere viam pedibusque per aera motis
obstantes scindunt nebulas pennisque levati
praetereunt ortos isdem de partibus Euros.

vv. 156-160 Després que Tetis, ignorant del destí del seu nét, les va retirar i se'ls va obrir la immensitat del cel, es llancen al camí i, movent les potes per l'aire, esquincen els núvols que se'ls posen al davant i, elevats per les seves ales, deixen enrere els euros, que neixen en aquestes mateixes regions.

Sed leve pondus erat, nec quod cognoscere possent
Solis equi, solitaque iugum gravitate carebat;
utque labant curvae iusto sine pondere naves
perque mare instabiles nimia levitate feruntur,
sic onere adsueto vacuus dat in aera saltus
succutiturque alte similisque est currus inani.

vv. 161-166 Però el pes era lleuger, no tal que el poguessin reconèixer els cavalls del Sol, i al jou li faltava la gravetat habitual; i com les naus corbes trontollen sense el llast adequat i, inestables per la seva excessiva lleugeresa, van a la deriva pel mar, així el carro, lliure de la seva càrrega acostumada, fa salts en l'aire, és sacsejat en l'altura i sembla buit.

Quod simulac sensere, ruunt tritumque relinquunt
quadriiugi spatium, nec quo prius ordine currunt.
Ipse pavet nec qua commissas flectat habenas,
nec scit, qua sit iter; nec, si sciat, imperet illis.
Tum primum radiis gelidi caluere triones
et vetito frustra temptarunt aequore tingi,
quaeque polo posita est glaciali proxima serpens,
frigore pigra prius nec formidabilis ulli,
incaluit sumpsitque novas fervoribus iras.

vv. 167-175 Tan bon punt ho van notar, els quatre cavalls es desboquen, abandonen el recorregut fressat i no corren en l'ordre d'abans. Ell mateix s'espanta i no sap cap a on girar les regnes que se li han confiat, ni per on va el camí; i, encara que ho sabés, no podria dominar-los. Aleshores, per primera vegada, els gelats Triones es van escalfar amb els raigs i van intentar en va submergir-se en el mar que els és prohibit; i la Serp, situada al costat del pol glacial, abans entorpida pel fred i sense inspirar temor a ningú, es va escalfar i va prendre amb l'ardor una fúria nova.

Te quoque turbatum memorant fugisse, Boote,
quamvis tardus eras et te tua plaustra tenebant.
Ut vero summo despexit ab aethere terras
infelix Phaethon penitus penitusque iacentes,
palluit et subito genua intremuere timore,
suntque oculis tenebrae per tantum lumen obortae.

vv. 176-181 Diuen que també tu, Bover, vas fugir torbat, tot i que eres lent i et retenia el teu carro. I quan el dissortat Faetont va mirar des del capdamunt de l'èter les terres que jeien a sota, molt i molt lluny, va empal·lidir, els genolls li van tremolar de sobte per la por i, enmig de tanta llum, li van sorgir tenebres davant dels ulls.

Et iam mallet equos numquam tetigisse paternos,
iam cognosse genus piget et valuisse rogando,
iam Meropis dici cupiens ita fertur, ut acta
praecipiti pinus borea, cui victa remisit
frena suus rector, quam dis votisque reliquit.

vv. 182-186 I ja preferiria no haver tocat mai els cavalls del seu pare; ja li pesa haver conegut el seu llinatge i haver aconseguit allò que demanava; ja, desitjant que l'anomenin fill de Mèrope, és arrossegat com una nau duta per l'impetuós bòreas, el pilot de la qual, vençut, ha deixat anar el timó i l'ha abandonada als déus i a les pregàries.

Quid faciat? multum caeli post terga relictum,
ante oculos plus est! animo metitur utrumque,
et modo quos illi fatum contingere non est,
prospicit occasus, interdum respicit ortus:
quidque agat ignarus stupet et nec frena remittit
nec retinere valet nec nomina novit equorum.

vv. 187-192 Què pot fer? Ha deixat a l'esquena molt de cel; davant dels ulls n'hi ha més! Mesura amb el pensament l'un i l'altre, i tan aviat mira endavant, cap a l'occident, que el destí no li permet assolir, com gira la vista cap a l'orient; sense saber què fer, es queda paralitzat, i ni deixa anar les regnes ni és capaç de subjectar-les, ni coneix els noms dels cavalls.

Sparsa quoque in vario passim miracula caelo
vastarumque videt trepidus simulacra ferarum.
Est locus, in geminos ubi bracchia concavat arcus
scorpius et cauda flexisque utrimque lacertis
porrigit in spatium signorum membra duorum.
Hunc puer ut nigri madidum sudore veneni
vulnera curvata minitantem cuspide vidit,
mentis inops gelida formidine lora remisit.

vv. 193-200 Veu també, tremolós, prodigis escampats aquí i allà pel cel variat, i figures de feres enormes. Hi ha un lloc on l'Escorpí corba les seves pinces en dos arcs i, amb la cua i els braços doblegats a banda i banda, estén els seus membres per l'espai de dos signes. Tan bon punt el noi el va veure, xop de la suor d'un verí negre i amenaçant de ferir-lo amb el seu fibló corbat, fora de si, va deixar anar les regnes, glaçat de terror.

Quae postquam summum tetigere iacentia tergum,
exspatiantur equi, nulloque inhibente per auras
ignotae regionis eunt, quaque impetus egit,
hac sine lege ruunt altoque sub aethere fixis
incursant stellis rapiuntque per avia currum.

vv. 201-205 Tan bon punt les regnes, deixades anar, els van tocar la part alta del llom, els cavalls es desboquen i, sense que ningú els aturi, corren pels aires d'una regió desconeguda; per on els empeny l'ímpetu, per allà es precipiten sense llei, topen sota l'alt èter amb les estrelles fixes i arrosseguen el carro per llocs sense camí.

VERSOS 206-256

Et modo summa petunt, modo per declive viasque
praecipites spatio terrae propiore feruntur.
Inferiusque suis fraternos currere Luna
admiratur equos, ambustaque nubila fumant;
corripitur flammis ut quaeque altissima, tellus
fissaque agit rimas et sucis aret ademptis.
Pabula canescunt, cum frondibus uritur arbor,
materiamque suo praebet seges arida damno.

vv. 206-213 I ara busquen les altures, ara, per pendents i camins abruptes, es llancen per un espai més proper a la terra. La Lluna s'admira que els cavalls del seu germà corrin per sota dels seus, i els núvols, cremats, fumegen. La terra és presa de les flames, començant per les zones més altes; esquerdada, s'obre en clivelles i s'asseca, privada dels seus sucs. Les pastures es tornen blanques, l'arbre crema juntament amb les fulles i el sembrat sec ofereix matèria per a la seva pròpia ruïna.

Parva queror: magnae pereunt cum moenibus urbes,
cumque suis totas populis incendia gentes
in cinerem vertunt. Silvae cum montibus ardent,
ardet Athos Taurusque Cilix et Tmolus et Oete
et tum sicca, prius creberrima fontibus, Ide,
virgineusque Helicon et nondum Oeagrius Haemus;

vv. 214-219 Però em queixo de poca cosa: grans ciutats pereixen amb les seves muralles, i els incendis converteixen en cendra nacions senceres amb els seus pobles. Els boscos cremen amb les muntanyes: crema l'Atos, i el Taure de Cilícia, i el Tmolos, i l'Eta, i l'Ida, sec aleshores, abans riquíssim en fonts, i el virginal Helicó, i l'Hemus, que encara no era d'Èagre;

ardet in inmensum geminatis ignibus Aetna
Parnasusque biceps et Eryx et Cynthus et Othrys,
et tandem nivibus Rhodope caritura, Mimasque
Dindymaque et Mycale natusque ad sacra Cithaeron.
Nec prosunt Scythiae sua frigora: Caucasus ardet
Ossaque cum Pindo maiorque ambobus Olympus
aeriaeque Alpes et nubifer Appenninus.

vv. 220-226 crema desmesuradament l'Etna, amb els focs redoblats, i el Parnàs de dos cims, i l'Èrix, i el Cint, i l'Otris, i el Ròdope, que per fi s'havia de quedar sense neus, i el Mimas, i el Dindyma, i el Mícale, i el Citeró, nascut per als ritus sagrats. A Escítia no li serveixen de res els seus freds: crema el Caucas, i l'Ossa amb el Pindos, i l'Olimp, més gran que tots dos, i els Alps, que s'eleven fins a l'aire, i l'Apení, portador de núvols.

Tum vero Phaethon cunctis e partibus orbem
adspicit accensum nec tantos sustinet aestus,
ferventesque auras velut e fornace profunda
ore trahit currusque suos candescere sentit;
et neque iam cineres eiectatamque favillam
ferre potest calidoque involvitur undique fumo,
quoque eat, aut ubi sit, picea caligine tectus
nescit et arbitrio volucrum raptatur equorum.

vv. 227-234 Llavors Faetont veu l'orbe encès per totes bandes i no suporta una calor tan gran; aspira per la boca un aire bullent, com sortit d'un forn profund, i sent que el seu carro es torna incandescent; ja no pot suportar les cendres i les guspires que surten projectades, i per totes bandes l'envolta un fum calent; cobert per una foscor negra com la pega, no sap on va ni on és, i és arrossegat al caprici dels cavalls veloços.

Sanguine tum credunt in corpora summa vocato
Aethiopum populos nigrum traxisse colorem.
Tum facta est Libye raptis umoribus aestu
arida, tum nymphae passis fontesque lacusque
deflevere comis: quaerit Boeotia Dircen,
Argos Amymonen, Ephyre Pirenidas undas.

vv. 235-240 Creuen que llavors, en afluir la sang a la superfície del cos, els pobles dels etíops van adquirir el color negre. Llavors Líbia es va tornar àrida, arrabassada la seva humitat per la calor; llavors les nimfes, amb els cabells deslligats, van plorar les seves fonts i els seus llacs: Beòcia busca Dirce, Argos Amimone, Efira les aigües de Pirene.

Nec sortita loco distantes flumina ripas
tuta manent: mediis Tanais fumavit in undis
Peneusque senex Teuthranteusque Caicus
et celer Ismenos cum Phegiaco Erymantho
arsurusque iterum Xanthus flavusque Lycormas,
quique recurvatis ludit Maeandrus in undis,
Mygdoniusque Melas et Taenarius Eurotas.
Arsit et Euphrates Babylonius, arsit Orontes
Thermodonque citus Gangesque et Phasis et Hister.

vv. 241-249 Ni tan sols els rius als quals van tocar en sort ribes molt allunyades no resten indemnes: va fumejar el Tanais enmig de les seves aigües, i el vell Peneu, i el Caicus de Teuthras, i el ràpid Ismenos amb l'Erimant de Phegeus, i el Xant, que havia de cremar per segona vegada, i el ros Lycormas, i el Meandre, que juga entre les seves aigües sinuoses, i el Melas de Migdònia, i l'Eurotas del Tènar. Va cremar també l'Eufrates de Babilònia, va cremar l'Orontes, i el veloç Termodont, i el Ganges, i el Fasis, i l'Íster.

Aestuat Alpheus, ripae Spercheides ardent,
quodque suo Tagus amne vehit, fluit ignibus aurum,
et quae Maeonias celebrabant carmine ripas
flumineae volucres, medio caluere Caystro.
Nilus in extremum fugit perterritus orbem
occuluitque caput, quod adhuc latet: ostia septem
pulverulenta vacant, septem sine flumine valles.

vv. 250-256 Bull l'Alfeu, cremen les ribes de l'Esperqueu, i l'or que el Tajo arrossega en el seu corrent flueix fos pel foc; i els ocells de riu que celebraven amb el seu cant les ribes meònies es van abrasar enmig del Caïstre. El Nil va fugir aterrit a l'extrem del món i va amagar el cap, que encara avui roman ocult; les seves set boques són buides, cobertes de pols: set valls sense riu.

VERSOS 257-308

Fors eadem Ismarios Hebrum cum Strymone siccat
Hesperiosque amnes Rhenum Rhodanumque
Padumque,
cuique fuit rerum promissa potentia, Thybrin.
Dissilit omne solum, penetratque in Tartara rimis
lumen et infernum terret cum coniuge regem.
Et mare contrahitur, siccaeque est campus harenae
quod modo pontus erat: quosque altum texerat aequor,
exsistunt montes et sparsas Cycladas augent.

vv. 257-264 La mateixa sort asseca l'Hebre de l'Ismarus juntament amb l'Estrimó, i els rius d'Hespèria, el Rin, el Roine i el Po, i el Tíber, a qui s'havia promès el domini del món. Tot el sòl s'esberla, i la llum penetra per les escletxes fins al Tàrtar i aterreix el rei dels inferns i la seva esposa. També el mar es contreu, i és una plana de sorra seca el que fa poc era mar; i les muntanyes que el mar profund havia cobert sorgeixen i augmenten el nombre de les disperses Cíclades.

Ima petunt pisces, nec se super aequora curvi
tollere consuetas audent delphines in auras;
corpora phocarum summo resupina profundo
exanimata natant. Ipsum quoque Nerea fama est
Doridaque et natas tepidis latuisse sub antris.
Ter Neptunus aquis cum torvo bracchia vultu
exserere ausus erat, ter non tulit aeris ignes.

vv. 265-271 Els peixos busquen el fons, i els dofins corbats no gosen saltar per damunt de les aigües cap a l'aire, com acostumaven; els cossos de les foques suren sense vida, de panxa enlaire, a la superfície del mar. Es diu que fins i tot Nereu, i Doris, i les seves filles es van amagar en coves tèbies. Tres vegades Neptú havia gosat treure els braços de l'aigua amb el rostre ferotge; tres vegades no va suportar el foc de l'aire.

Alma tamen Tellus, ut erat circumdata ponto,
inter aquas pelagi contractosque undique fontes,
qui se condiderant in opacae viscera matris,
sustulit oppressos collo tenus arida vultus
opposuitque manum fronti magnoque tremore
omnia concutiens paulum subsedit et infra
quam solet esse fuit, siccaque ita voce locuta est:

vv. 272-278 Tanmateix, la Terra nodridora, envoltada com estava pel mar, entre les aigües del pèlag i les fonts, encongides per totes bandes, que s'havien amagat a les entranyes de la seva mare fosca, va alçar, ressecada, fins al coll el seu rostre aclaparat, es va posar la mà al front i, sacsejant-ho tot amb un gran tremolor, es va enfonsar una mica i va quedar més avall d'on sol estar; i va parlar així amb veu seca:

"Si placet hoc, meruique, quid o tua fulmina cessant,
summe deum? liceat perituraе viribus ignis
igne perire tuo clademque auctore levare.
Vix equidem fauces haec ipsa in verba resolvo"
(presserat ora vapor): "tostos en adspice crines
inque oculis tantum, tantum super ora favillae.

vv. 279-284 «Si això et plau i m'ho he merescut, per què s'aturen els teus llamps, oh el més alt dels déus? Si he de perir per la força del foc, que em sigui permès de perir pel teu foc i alleujar la meva desgràcia pel fet que en siguis tu l'autor. A penes aconsegueixo obrir la gola per pronunciar aquestes mateixes paraules» (el vapor li oprimia la boca); «mira els meus cabells socarrimats i quanta cendra hi ha als meus ulls, quanta damunt del meu rostre.

Hosne mihi fructus, hunc fertilitatis honorem
officiique refers, quod adunci vulnera aratri
rastrorumque fero totoque exerceor anno,
quod pecori frondes, alimentaque mitia, fruges,
humano generi, vobis quoque tura ministro?
Sed tamen exitium fac me meruisse: quid undae,
quid meruit frater? cur illi tradita sorte
aequora decrescunt et ab aethere longius absunt?

vv. 285-292 És aquest el fruit, és aquest l'honor que em dones per la meva fertilitat i pels meus serveis, perquè suporto les ferides de l'arada corba i dels rascles i em treballen durant tot l'any, perquè proporciono al bestiar fullatge, al gènere humà messes, aliment suau, i també a vosaltres, els déus, encens? Però, tot i així, suposa que jo he merescut la destrucció: què han merescut les aigües, què ha merescut el teu germà? Per què els mars que li van tocar en sort minven i s'allunyen més de l'èter?

Quodsi nec fratris nec te mea gratia tangit,
at caeli miserere tui. Circumspice utrumque,
fumat uterque polus. Quos si vitiaverit ignis,
atria vestra ruent. Atlas en ipse laborat
vixque suis umeris candentem sustinet axem.
Si freta, si terrae pereunt, si regia caeli,
in chaos antiquum confundimur. Eripe flammis,
siquid adhuc superest, et rerum consule summae."

vv. 293-300 I si no et commou ni la consideració envers el teu germà ni la que em tens a mi, compadeix-te almenys del teu cel. Mira a una banda i a l'altra: fumegen tots dos pols. Si el foc els malmet, s'esfondraran els vostres palaus. Mira: el mateix Atles passa penes i a penes sosté sobre les espatlles l'eix incandescent. Si pereixen els mars, si les terres, si el palau del cel, tornarem a confondre'ns en l'antic caos. Arrabassa a les flames el que encara quedi, si queda alguna cosa, i vetlla pel conjunt de l'univers».

301 *Dixerat haec Tellus: neque enim tolerare vaporem*
302 *ulterius potuit nec dicere plura: suumque*
303 *rettulit os in se propioraque manibus antra.*
304 *At pater omnipotens, superos testatus et ipsum,*
305 *qui dederat currus, nisi opem ferat, omnia fato*
306 *interitura gravi, summam petit arduus arcem,*
307 *unde solet nubes latis inducere terris,*
308 *unde movet tonitrus vibrataque fulmina iactat.*

vv. 301-308 Això havia dit la Terra, perquè no va poder suportar més temps el vapor ni dir res més, i va retirar el seu rostre dins de si mateixa, a les cavernes més properes als manes. Però el pare totpoderós, després de posar per testimonis els déus i el mateix que havia lliurat el carro que, si ell no hi aportava ajuda, tot periria amb un destí funest, puja dret al cim més alt de la seva ciutadella, des d'on sol estendre els núvols sobre les àmplies terres, des d'on mou els trons i llança els llamps vibrants.

VERSOS 309-357

309 *Sed neque quas posset terris inducere nubes*
310 *tunc habuit, nec quos caelo demitteret imbres.*
311 *Intonat et dextra libratum fulmen ab aure*
312 *misit in aurigam pariterque animaque rotisque*
313 *expulit et saevis compescuit ignibus ignes.*
314 *Consternantur equi et saltu in contraria facto*
315 *colla iugo eripiunt abruptaque lora relinquunt.*
316 *Illic frena iacent, illic temone revulsus*
317 *axis, in hac radii fractarum parte rotarum,*
318 *sparsaque sunt late laceri vestigia currus.*

vv. 309-318 Però aleshores no tenia núvols que estendre sobre les terres ni pluges que enviar des del cel. Trona i, després de balancejar el llamp a l'altura de l'orella dreta, el va llançar contra l'auriga, el va expulsar alhora de la vida i del carro i amb un foc cruel va reprimir el foc. Els cavalls s'espanten i, fent un salt en direcció contrària, arrenquen el coll del jou i abandonen les regnes trencades. Aquí jeuen els frens, allà l'eix arrencat del timó, en aquesta banda els radis de les rodes trencades, i les restes del carro destrossat queden escampades per tot arreu.

319 *At Phaethon rutilos flamma populante capillos,*
320 *volvitur in praeceps longoque per aera tractu*
321 *fertur, ut interdum de caelo stella sereno*
322 *etsi non cecidit, potuit cecidisse videri.*
323 *Quem procul a patria diverso maximus orbe*
324 *excipit Eridanus fumantiaque abluit ora.*
325 *Naïdes Hesperiae trifida fumantia flamma*
326 *corpora dant tumulo, signant quoque carmine saxum:*
327 *HIC SITUS EST PHAETHON, CURRUS AURIGA PATERNI:*
328 *QUEM SI NON TENUIT, MAGNIS TAMEN EXCIDIT AUSIS.*

vv. 319-328 Però Faetont, mentre la flama devora els seus cabells rogencs, es precipita donant voltes i és portat per l'aire deixant un llarg rastre, com de vegades una estrella que, tot i que no ha caigut, ha pogut semblar que queia del cel serè. Lluny de la seva pàtria, a l'altre extrem del món, el rep l'immens Erídan i li renta el rostre fumejant. Les nàiades d'Hespèria donen sepultura al seu cos, que encara fumeja per la flama de tres puntes, i graven també a la pedra aquests versos: AQUÍ JAU FAETONT, AURIGA DEL CARRO DEL SEU PARE; SI NO EL VA SABER DOMINAR, VA CAURE, ALMENYS, PER UNA GRAN AUDÀCIA.

Nam pater obductos, luctu miserabilis aegro
condiderat vultus: et, si modo credimus, unum
isse diem sine sole ferunt: incendia lumen
praebebant aliquisque malo fuit usus in illo.
At Clymene postquam dixit quaecumque fuerunt
in tantis dicenda malis, lugubris et amens
et laniata sinus totum percensuit orbem,
exanimesque artus primo, mox ossa requirens
repperit (ossa tamen peregrina condita ripa!),
incubuitque loco nomenque in marmore lectum
perfudit lacrimis et aperto pectore fovit.

vv. 329-339 Perquè el seu pare, digne de compassió pel seu dol malalt, s'havia cobert i amagat el rostre; i, si és que ho hem de creure, conten que va passar un dia sencer sense sol: els incendis donaven llum, i aquella desgràcia va servir d'alguna cosa. I Clímene, després de dir tot el que calia dir en tan grans mals, enlutada i fora de si, amb la roba esquinçada sobre el pit, va recórrer el món sencer; buscant primer els membres sense vida, després els ossos, els va trobar (però els ossos sepultats en una riba estrangera!), es va llançar sobre el lloc, va banyar de llàgrimes el nom que va llegir al marbre i el va abrigar amb el seu pit nu.

Nec minus Heliades lugent et inania morti
munera dant lacrimas, et caesae pectora palmis
non auditurum miseras Phaethonta querellas
nocte dieque vocant adsternunturque sepulcro.
Luna quater iunctis implerat cornibus orbem:
illae more suo (nam morem fecerat usus)
plangorem dederant. E quis Phaethusa, sororum
maxima, cum vellet terra procumbere, questa est
deriguisse pedes. Ad quam conata venire
candida Lampetie subita radice retenta est.

vv. 340-349 No ploren menys les Helíades, i ofereixen a la mort llàgrimes, ofrena inútil; colpejant-se el pit amb els palmells, criden nit i dia Faetont, que no ha de sentir els seus tristos laments, i s'estenen damunt del sepulcre. La lluna havia omplert quatre vegades el seu disc ajuntant les banyes; elles, segons el seu costum (perquè l'ús havia creat el costum), s'havien lliurat al plor. Entre elles, Faetusa, la més gran de les germanes, en voler prosternar-se a terra, es va queixar que se li havien quedat rígids els peus. En intentar arribar fins a ella, la blanca Lampècia va quedar retinguda per una arrel sobtada.

Tertia cum crinem manibus laniare pararet,
avellit frondes; haec stipite crura teneri,
illa dolet fieri longos sua bracchia ramos.
Dumque ea mirantur, complectitur inguina cortex,
perque gradus uterum pectusque umerosque manusque
ambit et exstabant tantum ora vocantia matrem.
Quid faciat mater, nisi, quo trahat impetus illam,
huc eat atque illuc, et, dum licet, oscula iungat?

vv. 350-357 La tercera, quan es disposava a esqueixar-se els cabells amb les mans, arrenca fulles; aquesta es lamenta que un tronc li empresona les cames, aquella que els seus braços es converteixen en llargues branques. I mentre se n'admiren, l'escorça els envolta les engonals i, a poc a poc, encercla el ventre, el pit, les espatlles i les mans, i només sobresortien les seves boques, que cridaven la mare. Què pot fer la mare, sinó anar d'aquí cap allà, on l'arrossega l'impuls, i besar-les mentre pot?

VERSOS 358-400

Non satis est; truncis avellere corpora temptat,
et teneros manibus ramos abrumpit; at inde
sanguineae manant, tamquam de vulnere, guttae.
"Parce, precor, mater", quaecumque est saucia, clamat,
"parce, precor: nostrum laceratur in arbore corpus.
iamque vale" —cortex in verba novissima venit.
Inde fluunt lacrimae, stillataque sole rigescunt
de ramis electra novis, quae lucidus amnis
excipit et nuribus mittit gestanda Latinis.

vv. 358-366 No n'hi ha prou: intenta arrencar els seus cossos dels troncs i trenca amb les mans les branques tendres; però d'allà brollen gotes de sang, com d'una ferida. «Atura't, mare, t'ho prego!», crida cadascuna en ser ferida; «atura't, t'ho prego: és el nostre cos el que s'esquinça en l'arbre. I ara, adeu...» —l'escorça va cobrir les seves últimes paraules. D'allà flueixen llàgrimes i, destil·lades de les branques noves, s'endureixen al sol convertides en ambre, que el riu lluminós rep i envia perquè el portin com a ornament les joves llatines.

Adfuit huic monstro proles Stheneleia Cycnus,
qui tibi materno quamvis a sanguine iunctus,
mente tamen, Phaethon, propior fuit. Ille relicto
(nam Ligurum populos et magnas rexerat urbes)
imperio ripas virides amnemque querellis
Eridanum implerat silvamque sororibus auctam,
cum vox est tenuata viro, canaeque capillos
dissimulant plumae, collumque a pectore longe
porrigitur, digitosque ligat iunctura rubentes,
penna latus velat, tenet os sine acumine rostrum.

vv. 367-376 Va presenciar aquest prodigi Cicne, fill d'Estènel, que, tot i estar emparentat amb tu, Faetont, per la sang de la seva mare, estava més unit a tu per l'afecte. Ell, després d'abandonar el seu regne (perquè havia governat els pobles dels lígurs i grans ciutats), havia omplert de laments les ribes verdes, el riu Erídan i el bosc augmentat per les germanes, quan a aquell home se li aprima la veu, unes plomes blanques li amaguen els cabells, el coll se li allarga molt des del pit, una membrana li uneix els dits envermellits, les plomes li cobreixen el costat i li ocupa la boca un bec sense punta.

Fit nova Cycnus avis, nec se caeloque Iovique
credit, ut iniuste missi memor ignis ab illo:
stagna petit patulosque lacus, ignemque perosus
quae colat elegit contraria flumina flammis.
Squalidus interea genitor Phaethontis et expers
ipse sui decoris, qualis, cum deficit orbem,
esse solet, lucemque odit seque ipse diemque,
datque animum in luctus; et luctibus adicit iram

vv. 377-384 Cicne es converteix en un ocell nou, i no es confia al cel ni a Júpiter, com qui recorda el foc que aquest va llançar injustament; busca els estanys i els llacs oberts i, odiant el foc, va escollir per habitar-hi els rius, contraris a les flames. Mentrestant, el pare de Faetont, descurat i privat ell mateix de la seva esplendor, tal com sol estar quan abandona l'orbe en un eclipsi, odia la llum, i a si mateix, i el dia, i lliura el seu ànim al dol; i al dol hi afegeix la ira

officiumque negat mundo. "Satis" inquit "ab aevi
sors mea principiis fuit inrequieta, pigetque
actorum sine fine mihi, sine honore, laborum.
Quilibet alter agat portantes lumina currus!
Si nemo est omnesque dei non posse fatentur,
ipse agat ut saltem, dum nostras temptat habenas,
orbatura patres aliquando fulmina ponat.
Tum sciet, ignipedum vires expertus equorum,
non meruisse necem, qui non bene rexerit illos."

vv. 385-393 i nega els seus serveis al món. «Prou inquieta ha estat la meva sort —diu— des del principi dels temps, i em pesen uns treballs fets sense fi i sense honor. Que condueixi qualsevol altre el carro que porta la llum! Si no hi ha ningú i tots els déus confessen que no poden, que el condueixi ell mateix, perquè, almenys mentre prova les nostres regnes, deixi per una vegada els llamps que priven els pares dels fills. Llavors sabrà, quan hagi experimentat la força dels cavalls de peus de foc, que no mereixia la mort qui no els va saber governar bé».

Talia dicentem circumstant omnia Solem
numina, neve velit tenebras inducere rebus,
supplice voce rogant: missos quoque Iuppiter ignes
excusat precibusque minas regaliter addit.
Conligit amentes et adhuc terrore paventes
Phoebus equos stimuloque dolens et verbere saevit:
saevit enim, natumque obiectat et imputat illis.

vv. 394-400 Mentre diu aquestes coses, envolten el Sol totes les divinitats i li demanen amb veu suplicant que no cobreixi el món de tenebres; també Júpiter s'excusa pel foc llançat i, com a rei, afegeix amenaces als seus precs. Febus aplega els cavalls, embogits i encara tremolant de terror, i, adolorit, s'acarnissa amb ells amb l'agulló i el fuet; s'hi acarnissa, sí, i els retreu la mort del seu fill i els en fa culpables.

En resum

RESUM

Per demostrar que és fill del Sol, Faetont viatja al palau del seu pare, una construcció resplendent obrada per Vulcà. El Sol, assegut al seu tron i envoltat pels Dies, els Mesos, els Anys, els Segles, les Hores i les quatre Estacions, el reconeix com a fill i, per demostrar-ho, li jura per la llacuna Estígia que li concedirà el que demani. Faetont demana conduir un dia el carro del Sol. El pare se'n penedeix i intenta dissuadir-lo: ni tan sols Júpiter el podria guiar; el camí és costerut, el cel gira i els cavalls són indomables. Li dona consells: no fer servir l'agulló sinó les regnes i seguir el camí del mig (*medio tutissimus ibis*, «aniràs més segur pel mig», II, 137), ni massa amunt ni massa avall. Faetont no cedeix. Els cavalls (Pyrois, Eous, Aethon i Flegont) noten el poc pes del carro i es desboquen; Faetont, aterrit en veure l'Escorpí, deixa anar les regnes. El carro s'acosta a la terra i tot crema: muntanyes, ciutats, rius; segons el poeta, aleshores els etíops es van tornar de pell fosca, Líbia es va convertir en un desert i el Nil va amagar el seu naixement. La Terra, abrasada, suplica a Júpiter; aquest fulmina Faetont amb un llamp, i el jove cau cremant al riu Erídan (el Po). Les nàiades d'Hespèria l'enterren amb un epitafi: «Aquí jau Faetont, auriga del carro del seu pare; si no el va poder dominar, almenys va caure en una gran empresa». La seva mare, Clímene, recorre el món buscant-ne les restes. Les seves germanes, les Helíades, ploren al costat de la tomba fins que es converteixen en arbres (Ovidi no diu de quina espècie; la tradició els identifica amb àlbers), i les seves llàgrimes, endurides pel sol, es tornen ambre. Cicne, que el plora, es transforma en cigne, ocell que evita el foc del cel. El Sol, de dol, es nega a continuar il·luminant fins que els déus li ho preguen i Júpiter l'amenaça; torna a la seva tasca i castiga amb fúria els cavalls, culpant-los de la mort del seu fill.

METAMORFOSI

Les Helíades → àlbers (i les seves llàgrimes → ambre); Cicne → cigne. Faetont no es transforma: mor fulminat.

EXPLICACIÓ ETIOLÒGICA

L'origen de l'ambre, del desert de Líbia, del color de la pell dels etíops, del cigne que fuig del foc.

TEMES

L'ambició desmesurada i la imprudència juvenil (*hybris*); la recerca de la identitat i del reconeixement patern; la promesa irrevocable dels déus; la moderació i el terme mitjà (*aurea mediocritas*); el caos còsmic.

CLAUS PER A LA PAU

Faetont, fill del Sol i de Clímene; Èpaf; el jurament per l'Estix; el carro; els consells del pare; Júpiter el fulmina; cau a l'Erídan (Po); Helíades en àlbers i llàgrimes en ambre; Cicne en cigne.

4

OVIDI · MET. III, 138-252

Actèon i Diana

Actèon → cérvol.

Ticià, Diana i Actèon (1556-1559), National Gallery de Londres i National Galleries of Scotland

PERSONATGES

Actèon, nét de Cadme (fundador de Tebes), fill d'Autònoe i d'Aristeu, jove caçador; Diana, deessa verge de la caça; les nimfes de Diana (Crocale, Nèfele, Hyale, Rhanis, Psecas, Phiale); els gossos d'Actèon (Melamp i Ichnobates són els primers de la llarga llista).

VERSOS 138-191

138 *Prima nepos inter tot res tibi, Cadme, secundas*
139 *causa fuit luctus, alienaque cornua fronti*
140 *addita, vosque canes satiatae sanguine erili.*
141 *At bene si quaeras, fortunae crimen in illo,*
142 *non scelus invenies: quod enim scelus error habebat?*

vv. 138-142 Enmig de tantes prosperitats, Cadme, el teu nét va ser el primer motiu de dol per a tu, i també les banyes alienes afegides al seu front, i vosaltres, gossos saciats amb la sang del vostre amo. Però, si ho examines bé, hi trobaràs una culpa de la fortuna, no un crim: perquè, quin crim hi havia en un error?

143 *Mons erat infectus variarum caede ferarum;*
144 *iamque dies medius rerum contraxerat umbras*
145 *et sol ex aequo meta distabat utraque,*
146 *cum iuvenis placido per devia lustra vagantes*
147 *participes operum compellat Hyantius ore:*
148 *"Lina madent, comites, ferrumque cruore ferarum,*
149 *fortunamque dies habuit satis. Altera lucem*
150 *cum croceis invecta rotis Aurora reducet,*
151 *propositum repetemus opus; nunc Phoebus utraque*
152 *distat idem terra finditque vaporibus arva.*
153 *Sistite opus praesens nodosaque tollite lina."*
154 *Iussa viri faciunt intermittuntque laborem.*

vv. 143-154 Hi havia una muntanya tenyida amb la matança de feres de tota mena; i ja el migdia havia escurçat les ombres de les coses i el sol distava igual de l'una i de l'altra meta, quan el jove beoci, amb veu tranquil·la, s'adreça als companys de les seves tasques, que erraven per caus apartats: «Les xarxes, companys, i el ferro estan amarats amb la sang de les feres, i el dia ja ha tingut prou sort. Quan una nova Aurora, portada en les seves rodes de safrà, torni a dur la llum, reprendrem la tasca proposada; ara Febus dista igual de l'una i de l'altra terra i esberla els camps amb la seva calor. Atureu la tasca present i recolliu les xarxes nuoses». Ells compleixen les ordres del seu senyor i interrompen la feina.

155 *Vallis erat piceis et acuta densa cupressu,*
156 *nomine Gargaphie, succinctae sacra Dianae.*
157 *Cuius in extremo est antrum nemorale recessu,*
158 *arte laboratum nulla: simulaverat artem*
159 *ingenio natura suo; nam pumice vivo*
160 *et levibus tofis nativum duxerat arcum.*
161 *Fons sonat a dextra, tenui perlucidus unda,*
162 *margine gramineo patulos succinctus hiatus.*
163 *Hic dea silvarum venatu fessa solebat*
164 *virgineos artus liquido perfundere rore.*

vv. 155-164 Hi havia una vall espessa de pins i de xiprers punxeguts, de nom Gargaphie, consagrada a Diana, la de la túnica arremangada. En el seu racó més apartat hi ha una cova envoltada de bosc, que no ha treballat cap art: la natura havia imitat l'art amb el seu propi enginy, perquè amb pedra tosca viva i tufs lleugers havia traçat un arc natural. A la dreta murmura una font, transparent pel seu fi corrent, cenyida en la seva ampla obertura per un marge d'herba. Aquí la deessa dels boscos, cansada de caçar, solia banyar els seus membres virginals amb la límpida rosada.

Quo postquam subiit, nympharum tradidit uni
armigerae iaculum pharetramque arcusque retentos;
altera depositae subiecit bracchia pallae,
vincla duae pedibus demunt; nam doctior illis
Ismenis Crocale sparsos per colla capillos
conligit in nodum, quamvis erat ipsa solutis.
Excipiunt laticem Nepheleque Hyaleque Rhanisque
et Psecas et Phiale funduntque capacibus urnis.

vv. 165-172 Després d'entrar-hi, va lliurar a una de les nimfes, la seva escudera, la javelina, el buirac i l'arc destensat; una altra va posar els braços sota el mantell que s'havia tret; dues li treuen el calçat dels peus; i Crocale, la filla de l'Ismenus, més hàbil que elles, recull en un monyo els cabells escampats pel seu coll, tot i que ella mateixa els duia deslligats. Nèfele, Hyale, Rhanis, Psecas i Phiale prenen l'aigua i la vessen amb àmplies urnes.

Dumque ibi perluitur solita Titania lympha,
ecce nepos Cadmi dilata parte laborum
per nemus ignotum non certis passibus errans
pervenit in lucum: sic illum fata ferebant.
Qui simul intravit rorantia fontibus antra,
sicut erant, viso nudae sua pectora nymphae
percussere viro, subitisque ululatibus omne
implevere nemus circumfusaeque Dianam
corporibus texere suis; tamen altior illis
ipsa dea est colloque tenus supereminet omnes.

vv. 173-182 I mentre allà la Titània es banya en l'aigua de costum, heus aquí que el nét de Cadme, ajornada una part de les seves tasques, errant amb passos insegurs per un bosc desconegut, arriba a l'arbreda: així el portaven els fats. Tan bon punt va entrar a la cova, humida per les fonts, les nimfes, nues com estaven, en veure un home es van colpejar el pit, van omplir tot el bosc amb udols sobtats i, envoltant Diana, la van cobrir amb els seus cossos; tanmateix, la deessa mateixa és més alta que elles i les sobrepassa totes del coll en amunt.

Qui color infectis adversi solis ab ictu
nubibus esse solet aut purpureae aurorae,
is fuit in vultu visae sine veste Dianae.
Quae quamquam comitum turba est stipata suarum,
in latus obliquum tamen adstitit oraque retro
flexit, et ut vellet promptas habuisse sagittas,
quas habuit sic hausit aquas vultumque virilem
perfudit, spargensque comas ultricibus undis
addidit haec cladis praenuntia verba futurae:

vv. 183-191 El color que solen tenir els núvols tenyits pel cop del sol de cara o l'aurora purpúria, aquest va tenir al rostre Diana en veure's vista sense roba. Tot i que estava envoltada per la colla de les seves companyes, es va posar de costat i va girar el rostre enrere; i, encara que hauria volgut tenir a mà les fletxes, va agafar l'aigua que tenia, la va vessar sobre el rostre de l'home i, ruixant-li els cabells amb les ones venjadores, va afegir aquestes paraules, presagi de la desgràcia futura:

VERSOS 192-241

"Nunc tibi me posito visam velamine narres,
si poteris narrare, licet." Nec plura minata
dat sparso capiti vivacis cornua cervi,
dat spatium collo summasque cacuminat aures,
cum pedibusque manus, cum longis bracchia mutat
cruribus et velat maculoso vellere corpus.
Additus et pavor est. Fugit Autonoeius heros
et se tam celerem cursu miratur in ipso.

vv. 192-199 «Ara pots explicar que m'has vist sense vel, si és que ho pots explicar». I, sense més amenaces, dona al cap ruixat les banyes d'un cérvol longeu, dona llargada al coll, aguditza la punta de les orelles, canvia les mans per peus, els braços per llargues potes, i cobreix el seu cos amb una pell clapejada. Se li va afegir també la por. Fuig l'heroi fill d'Autònoe i s'admira, en plena cursa, de ser tan veloç.

Ut vero vultus et cornua vidit in unda,
"me miserum!" dicturus erat: vox nulla secuta est.
Ingemuit: vox illa fuit, lacrimaeque per ora
non sua fluxerunt; mens tantum pristina mansit.
Quid faciat? repetatne domum et regalia tecta
an lateat silvis? pudor hoc, timor impedit illud.

vv. 200-205 Però, quan va veure a l'aigua el seu rostre i les seves banyes, anava a dir «Pobre de mi!»: no en va sortir cap veu. Va gemegar: aquesta va ser la seva veu, i les llàgrimes van córrer per un rostre que no era el seu; només li va romandre la ment d'abans. Què pot fer? Tornar a casa i al palau reial, o amagar-se als boscos? La vergonya li impedeix una cosa; la por, l'altra.

Dum dubitat, videre canes. Primumque Melampus
Ichnobatesque sagax latratu signa dedere,
Gnosius Ichnobates, Spartana gente Melampus.
Inde ruunt alii rapida velocius aura,
Pamphagus et Dorceus et Oribasus, Arcades omnes,
Nebrophonusque valens et trux cum Laelape Theron
et pedibus Pterelas et naribus utilis Agre,
Hylaeusque ferox, nuper percussus ab apro,
deque lupo concepta Nape, pecudesque secuta
Poemenis et natis comitata Harpyia duobus,

vv. 206-215 Mentre dubta, el van veure els gossos. Primer Melamp i el sagaç Ichnobates van donar el senyal amb els seus lladrucs, Ichnobates de Cnossos, Melamp de raça espartana. Després s'hi llancen els altres, més ràpids que la brisa veloç: Pamphagus, Dorceus i Oribasus, tots arcadis, i el vigorós Nebrophonus, i el ferotge Theron amb Lèlaps, i Pterelas, útil per les seves potes, i Agre, pel seu olfacte, i el feroç Hylaeus, ferit fa poc per un senglar, i Nape, concebuda d'un llop, i Poemenis, que havia seguit els ramats, i Harpyia, acompanyada dels seus dos cadells,

et substricta gerens Sicyonius ilia Ladon,
et Dromas et Canache Sticteque et Tigris et Alce
et niveis Leucon et villis Asbolus atris
praevalidusque Lacon et cursu fortis Aello
et Thous et Cyprio velox cum fratre Lycisce,
et nigram medio frontem distinctus ab albo
Harpalos, et Melaneus hirsutaque corpore Lachne,
et patre Dictaeo, sed matre Laconide nati
Labros et Argiodus, et acutae vocis Hylactor,
quosque referre mora est. Ea turba cupidine praedae
per rupes scopulosque adituque carentia saxa,
quaque est difficilis quaque est via nulla, sequuntur.

vv. 216-227 i Ladon de Sició, d'illades estretes, i Dromas, Canache, Sticte, Tigris i Alce, i Leucon, de pelatge blanc com la neu, i Asbolus, de pèl negre, i el robustíssim Lacon, i Aello, fort en la cursa, i Thous, i la veloç Lycisce amb el seu germà xipriota, i Harpalos, amb el front negre marcat al mig per una taca blanca, i Melaneus, i Lachne, de cos hirsut, i Labros i Argiodus, nascuts de pare cretenc però de mare lacònia, i Hylactor, de veu aguda, i d'altres que seria llarg d'enumerar. Aquesta gossada, per ànsia de presa, el persegueix per penyes i cingles i roques inaccessibles, per on el camí és difícil i per on no hi ha camí.

Ille fugit per quae fuerat loca saepe secutus,
heu famulos fugit ipse suos. Clamare libebat
"Actaeon ego sum, dominum cognoscite vestrum!"
Verba animo desunt: resonat latratibus aether.
Prima Melanchaetes in tergo vulnera fecit,
proxima Therodamas, Oresitrophus haesit in armo:
tardius exierant, sed per compendia montis
anticipata via est. Dominum retinentibus illis,
cetera turba coit confertque in corpore dentes.

vv. 228-236 Ell fuig pels llocs per on tantes vegades havia perseguit; ai!, fuig ell mateix dels seus propis servents. Voldria cridar: «Soc Actèon, reconeixeu el vostre amo!». Les paraules no acudeixen al seu desig: l'aire ressona amb els lladrucs. Melanchaetes li va fer les primeres ferides a l'esquena; les següents, Therodamas; Oresitrophus se li va clavar a l'espatlla: havien sortit més tard, però per una drecera de la muntanya es van avançar en el camí. Mentre ells retenen el seu amo, la resta de la gossada s'aplega i li clava les dents al cos.

Iam loca vulneribus desunt. Gemit ille sonumque,
etsi non hominis, quem non tamen edere possit
cervus habet, maestisque replet iuga nota querellis.
Et genibus pronis supplex similisque roganti
circumfert tacitos tamquam sua bracchia vultus.

vv. 237-241 Ja no queda lloc per a les ferides. Ell gemega i fa un so que, tot i no ser d'home, tampoc no és el que podria fer un cérvol, i omple de tristos laments els cims que coneix. I, de genolls, suplicant i semblant a qui prega, gira al seu voltant el seu rostre callat com si fossin els seus braços.

VERSOS 242-252

At comites rapidum solitis hortatibus agmen
ignari instigant oculisque Actaeona quaerunt
et velut absentem certatim Actaeona clamant
(ad nomen caput ille refert), et abesse queruntur
nec capere oblatae segnem spectacula praedae.
Vellet abesse quidem, sed adest; velletque videre,
non etiam sentire canum fera facta suorum.
Undique circumstant mersisque in corpore rostris
dilacerant falsi dominum sub imagine cervi.
[nec nisi finita per plurima vulnera vita]
[ira pharetratae fertur satiata Dianae.]

vv. 242-252 Però els seus companys, sense saber-ho, esperonen la gossada veloç amb els crits de costum, busquen amb els ulls Actèon i, a porfia, criden Actèon com si fos absent (ell gira el cap en sentir el seu nom), i es queixen que no hi sigui i que, per mandrós, no contempli l'espectacle de la presa que se'ls ofereix. Ell voldria, certament, ser absent, però hi és present; i voldria veure, no pas també sentir, les salvatges gestes dels seus gossos. Per totes bandes l'envolten i, enfonsant els morros en el seu cos, esquincen el seu amo sota l'aparença d'un fals cérvol. [I es diu que la ira de Diana, la portadora del buirac, no es va saciar fins que la seva vida no va acabar entre innombrables ferides.]

En resum

RESUM

El narrador anuncia que la primera desgràcia de Cadme, enmig de la seva felicitat, va ser el seu nét Actèon, tot i que aclareix que la culpa va ser de la mala sort i no un crim, perquè «quin crim hi ha en un error?». Al migdia, després d'una bona jornada de caça, Actèon acomiada els seus companys. A la vall de Gargaphie hi ha una gruta amb una font on Diana es banya, cansada de caçar, servida per les seves nimfes. Actèon, que vaga sense rumb per un bosc que no coneix, hi arriba per casualitat («així el portava el destí»). Les nimfes, en veure un home, criden i envolten la deessa per tapar-la, però Diana, més alta que totes, queda a la vista i s'enrogeix. Com que no té les fletxes a mà, li llança aigua a la cara i li diu: «Ara explica que m'has vist sense vel, si és que ho pots explicar». Actèon es converteix en cérvol: li neixen banyes, se li allarga el coll, les mans es tornen potes i el cos es cobreix de pèl; només conserva la ment humana. Fuig i, en veure's a l'aigua, intenta lamentar-se, però no pot parlar. Els seus propis gossos el descobreixen i el persegueixen; ell vol cridar «Soc Actèon, reconeixeu el vostre amo!», però no li surten les paraules. L'esquarteren mentre els seus companys, que no saben qui és, aquissen els gossos i el criden lamentant la seva absència. El passatge acaba dient que la ira de Diana només es va saciar amb la seva mort. (Just després, als vv. 253-255, fora de la selecció, Ovidi recull el debat de la gent: uns troben la deessa massa cruel i d'altres la consideren digna de la seva virginitat.)

METAMORFOSI

Actèon → cérvol.

TEMES

La culpa sense intenció: el càstig desproporcionat d'un error involuntari; la crueltat dels déus; mirar allò que és prohibit; la pèrdua de la identitat i de la paraula; la desgràcia de la casa de Cadme (Tebes).

CLAUS PER A LA PAU

Actèon, nét de Cadme; vall de Gargaphie; Diana banyant-se; l'aigua que el transforma; mor esquarterat pels seus propis gossos; «fortuna» i no «crim».

5

OVIDI · MET. III, 339-510

Narcís i Eco

Eco → veu (els seus ossos es tornen pedra); Narcís → la flor narcís.

Caravaggio (atribuït), Narcís (1597-1599), Galleria Nazionale d'Arte Antica

PERSONATGES

Tirèsias, endeví cec de Tebes; Liríope, nimfa, mare de Narcís; Cefís, déu riu, el seu pare; Narcís; Eco, nimfa; Juno; Nèmesi (anomenada Ramnúsia), deessa de la venjança; les nàiades, germanes de Narcís, i les dríades.

VERSOS 339-392

Ille per Aonias fama celeberrimus urbes
inreprehensa dabat populo responsa petenti.
Prima fide vocisque ratae temptamina sumpsit
caerula Liriope. Quam quondam flumine curvo
implicuit clausaeque suis Cephisus in undis
vim tulit. Enixa est utero pulcherrima pleno
infantem, nymphis iam tunc qui posset amari,
Narcissumque vocat. De quo consultus, an esset
tempora maturae visurus longa senectae,
fatidicus vates "si se non noverit" inquit.
Vana diu visa est vox auguris: exitus illam
resque probat letique genus novitasque furoris.

vv. 339-350 Ell, cèlebre com ningú per la seva fama a les ciutats aònies, donava respostes irreprotxables al poble que el consultava. La primera a posar a prova la veracitat i l'encert de la seva veu va ser la blavosa Liríope, a qui en altre temps el Cefís va envoltar amb el seu corrent sinuós i, tancada dins les seves aigües, va forçar. Ella, bellíssima, va infantar, amb el ventre ple, un nen que ja aleshores podia ser estimat per les nimfes, i l'anomena Narcís. Consultat sobre ell, sobre si arribaria a veure els llargs temps d'una vellesa madura, l'endeví que coneix el destí va dir: «Si no arriba a conèixer-se». Durant molt de temps va semblar vana la paraula de l'àugur: la confirmen el desenllaç, els fets, el tipus de mort i l'estranyesa de la seva follia.

Namque ter ad quinos unum Cephisius annum
addiderat poteratque puer iuvenisque videri:
multi illum iuvenes, multae cupiere puellae.
Sed fuit in tenera tam dura superbia forma:
nulli illum iuvenes, nullae tetigere puellae.
Adspicit hunc trepidos agitantem in retia cervos
vocalis nymphe, quae nec reticere loquenti,
nec prior ipsa loqui didicit, resonabilis Echo.

vv. 351-358 Perquè el fill del Cefís havia afegit un any als quinze i podia semblar un noi i un jove: molts joves, moltes noies el van desitjar. Però hi va haver en la seva tendra bellesa una supèrbia tan dura que cap jove, cap noia no el va tocar. El veu, mentre empeny cap a les xarxes els cérvols espantats, una nimfa de veu sonora, que no va aprendre ni a callar davant de qui parla ni a parlar ella primer: la ressonant Eco.

Corpus adhuc Echo, non vox erat; et tamen usum
garrula non alium, quam nunc habet, oris habebat,
reddere de multis ut verba novissima posset.
Fecerat hoc Iuno, quia, cum deprendere posset
cum Iove saepe suo nymphas in monte iacentes,
illa deam longo prudens sermone tenebat,
dum fugerent nymphae. Postquam Saturnia sensit
"huius" ait "linguae, qua sum delusa, potestas
parva tibi dabitur vocisque brevissimus usus":
reque minas firmat. Tamen haec in fine loquendi
ingeminat voces auditaque verba reportat.

vv. 359-369 Eco encara era un cos, no una veu; i, tanmateix, la xerraire no tenia cap altre ús de la seva boca que el que té ara: poder tornar, de moltes paraules, les últimes. Això ho havia fet Juno, perquè, quan podia sorprendre les nimfes ajagudes amb el seu Júpiter a la muntanya, sovint aquella, astuta, entretenia la deessa amb una llarga conversa fins que les nimfes fugien. Quan la Satúrnia se'n va adonar, va dir: «D'aquesta llengua amb què m'has enganyat se't concedirà un poder escàs, i un ús brevíssim de la veu», i confirma amb fets les seves amenaces. Ella, no obstant això, al final del que es diu, repeteix les veus i torna les paraules que sent.

370 *Ergo ubi Narcissum per devia rura vagantem*
371 *vidit et incaluit, sequitur vestigia furtim,*
372 *quoque magis sequitur, flamma propiore calescit,*
373 *non aliter, quam cum summis circumlita taedis*
374 *admotas rapiunt vivacia sulphura flammas.*
375 *O quotiens voluit blandis accedere dictis*
376 *et molles adhibere preces: natura repugnat*
377 *nec sinit incipiat. Sed, quod sinit, illa parata est*
378 *exspectare sonos, ad quos sua verba remittat.*

vv. 370-378 Així doncs, tan bon punt va veure Narcís errant per camps apartats i es va abrandar d'amor, en segueix les petjades d'amagat, i com més el segueix, més s'escalfa amb una flama més propera, no d'altra manera que quan el sofre viu, untat a la punta de les torxes, encén les flames que se li acosten. Oh, quantes vegades va voler acostar-s'hi amb paraules afectuoses i adreçar-li tendres súpliques! La seva naturalesa s'hi oposa i no li permet començar; però —això sí que li ho permet— ella està disposada a esperar els sons als quals tornar les seves pròpies paraules.

379 *Forte puer comitum seductus ab agmine fido,*
380 *dixerat "ecquis adest?" et "adest!" responderat Echo.*
381 *Hic stupet, utque aciem partes dimittit in omnes,*
382 *voce "veni!" magna clamat: vocat illa vocantem.*
383 *Respicit et rursus nullo veniente "quid" inquit*
384 *"me fugis?" et totidem, quot dixit, verba recepit.*

vv. 379-384 Per casualitat el noi, apartat del grup fidel dels seus companys, havia dit: «Hi ha algú aquí?», i «Aquí!», havia respost Eco. Ell queda atònit i, mentre dirigeix la mirada a totes bandes, crida en veu alta: «Vine!»; ella crida qui la crida. Mira enrere i, com que no ve ningú, diu de nou: «Per què fuges de mi?», i va rebre tantes paraules com va dir.

385 *Perstat et, alternae deceptus imagine vocis,*
386 *"huc coeamus!" ait: nullique libentius umquam*
387 *responsura sono "coeamus" rettulit Echo,*
388 *et verbis favet ipsa suis egressaque silva*
389 *ibat, ut iniceret sperato bracchia collo.*
390 *Ille fugit fugiensque "manus complexibus aufer:*
391 *ante" ait "emoriar, quam sit tibi copia nostri."*
392 *Rettulit illa nihil nisi "sit tibi copia nostri."*

vv. 385-392 Insisteix i, enganyat per la imatge de la veu que li contesta, diu: «Unim-nos aquí!»; i Eco, que mai no respondria més de gust a cap so, va repetir: «Unim-nos!», i ella mateixa secunda les seves paraules i, sortint del bosc, s'acostava per llançar els braços al coll desitjat. Ell fuig i, fugint, diu: «Aparta les mans de mi, no m'abracis! Abans em moriré que no pas lliurar-me a tu». Ella no va repetir res més que «Lliurar-me a tu!».

VERSOS 393-447

393 *Spreta latet silvis pudibundaque frondibus ora*
394 *protegit et solis ex illo vivit in antris.*
395 *Sed tamen haeret amor crescitque dolore repulsae.*
396 *Extenuant vigiles corpus miserabile curae,*
397 *adducitque cutem macies et in aera sucus*
398 *corporis omnis abit. Vox tantum atque ossa supersunt:*
399 *vox manet; ossa ferunt lapidis traxisse figuram.*
400 *[inde latet silvis nulloque in monte videtur;]*
401 *[omnibus auditur: sonus est, qui vivit in illa.]*

vv. 393-401 Menyspreada, s'amaga als boscos, cobreix amb fulles el seu rostre avergonyit i des d'aleshores viu en coves solitàries. Però, tot i així, l'amor continua aferrat en ella i creix amb el dolor del rebuig. Les angoixes insomnes consumeixen el seu cos digne de llàstima, la magresa li contrau la pell i tota la saba del seu cos se'n va a l'aire. Només li queden la veu i els ossos: la veu roman; els ossos, diuen, van prendre la forma d'una pedra. [Des d'aleshores s'amaga als boscos i no se la veu a cap muntanya; tothom la sent: és el so el que viu en ella.]

Sic hanc, sic alias undis aut montibus ortas
luserat hic nymphas, sic coetus ante viriles.
Inde manus aliquis despectus ad aethera tollens
"sic amet ipse licet sic non potiatur amato!"
dixerat. Adsensit precibus Rhamnusia iustis.

vv. 402-406 Així havia burlat ell aquesta, així altres nimfes nascudes a les aigües o a les muntanyes, així abans grups d'homes. Per això un dels menyspreats, alçant les mans al cel, havia dit: «Tant de bo estimi així ell també i així no aconsegueixi el que estima!». La Ramnúsia va assentir a les seves justes súpliques.

Fons erat inlimis, nitidis argenteus undis,
quem neque pastores neque pastae monte capellae
contigerant aliudve pecus, quem nulla volucris
nec fera turbarat nec lapsus ab arbore ramus.
Gramen erat circa, quod proximus umor alebat,
silvaque sole locum passura tepescere nullo.

vv. 407-412 Hi havia una font sense llim, argentada, d'aigües brillants, que ni els pastors ni les cabres que pasturen a la muntanya ni cap altre bestiar no havien tocat, que cap ocell ni fera no havia enterbolit, ni cap branca caiguda d'un arbre. Al voltant hi havia herba, que la humitat propera alimentava, i un bosc que no permetria que el lloc s'escalfés amb cap sol.

Hic puer, et studio venandi lassus et aestu,
procubuit faciemque loci fontemque secutus.
[dumque sitim sedare cupit, sitis altera crevit.]
Dumque bibit, visae correptus imagine formae
[spem sine corpore amat: corpus putat esse, quod unda est]
adstupet ipse sibi, vultuque inmotus eodem
haeret, ut e Pario formatum marmore signum.

vv. 413-419 Aquí el noi, cansat per l'afany de caçar i per la calor, es va ajeure, atret per l'aspecte del lloc i per la font. [I, mentre desitja calmar la set, va néixer en ell una altra set.] I, mentre beu, captivat per la imatge de la bellesa que veu [estima una esperança sense cos: creu que és cos el que és aigua], queda bocabadat davant de si mateix i roman immòbil amb el mateix semblant, com una estàtua esculpida en marbre de Paros.

Spectat humi positus geminum, sua lumina, sidus
et dignos Baccho, dignos et Apolline crines
impubesque genas et eburnea colla decusque
oris et in niveo mixtum candore ruborem,
cunctaque miratur, quibus est mirabilis ipse.
Se cupit imprudens et qui probat, ipse probatur,
dumque petit, petitur, pariterque accendit et ardet.

vv. 420-426 Ajagut a terra, contempla dos estels, els seus propis ulls, i uns cabells dignes de Bacus, dignes també d'Apol·lo, i les seves galtes imberbes, el seu coll d'ivori, la bellesa del seu rostre i el rubor barrejat amb una blancor de neu, i admira tot allò pel qual ell mateix és admirable. Es desitja sense saber-ho, i qui aprecia és ell mateix l'apreciat; mentre festeja, és festejat, i alhora encén i crema.

Inrita fallaci quotiens dedit oscula fonti!
In mediis quotiens visum captantia collum
bracchia mersit aquis, nec se deprendit in illis!
Quid videat, nescit: sed quod videt, uritur illo,
atque oculos idem, qui decipit, incitat error.
Credule, quid frustra simulacra fugacia captas?
quod petis, est nusquam; quod amas, avertere, perdes.
Ista repercussae, quam cernis, imaginis umbra est:
nil habet ista sui; tecum venitque manetque,
tecum discedet, si tu discedere possis.

vv. 427-436 Quantes vegades va fer besos inútils a la font enganyosa! Quantes vegades va enfonsar enmig de les aigües els braços per atrapar el coll que veia, i no s'atrapa a si mateix en elles! No sap què veu, però el que veu l'abrusa, i el mateix error que enganya els seus ulls els excita. Crèdul, per què intentes atrapar en va imatges fugisseres? El que busques no és enlloc; el que estimes, si et gires, ho perdràs. Això que veus és l'ombra d'una imatge reflectida: no té res de propi; amb tu ve i amb tu es queda, amb tu se n'anirà, si és que tu te'n poguessis anar.

437 *Non illum Cereris, non illum cura quietis*
438 *abstrahere inde potest, sed opaca fusus in herba*
439 *spectat inexpleto mendacem lumine formam,*
440 *perque oculos perit ipse suos; paulumque levatus*
441 *ad circumstantes tendens sua bracchia silvas*
442 *"ecquis, io silvae, crudelius" inquit "amavit?*
443 *Scitis enim, et multis latebra opportuna fuistis.*
444 *Ecquem, cum vestrae tot agantur saecula vitae,*
445 *qui sic tabuerit, longo meministis in aevo?*
446 *Et placet et video; sed quod videoque placetque,*
447 *non tamen invenio: tantus tenet error amantem.*

vv. 437-447 Ni el desig dels dons de Ceres ni el de repòs no el poden apartar d'allà, sinó que, estès sobre l'herba ombrívola, contempla amb mirada insaciable la figura enganyosa i pereix ell mateix pels seus propis ulls; i, incorporant-se una mica i estenent els braços cap als boscos que l'envolten, diu: «Hi ha hagut algú, oh boscos, que estimés d'una manera més cruel? Vosaltres ho sabeu, perquè heu estat per a molts un amagatall oportú. Recordeu, en un temps tan llarg, ja que els segles de la vostra vida són tants, algú que s'hagi consumit així? M'agrada i el veig; però el que veig i m'agrada, tanmateix, no ho trobo: tan gran error té pres l'amant.

VERSOS 448-501

448 *Quoque magis doleam, nec nos mare separat ingens,*
449 *nec via nec montes nec clausis moenia portis:*
450 *exigua prohibemur aqua. Cupit ipse teneri:*
451 *nam quotiens liquidis porreximus oscula lymphis,*
452 *hic totiens ad me resupino nititur ore.*
453 *Posse putes tangi: minimum est, quod amantibus obstat.*

vv. 448-453 I, perquè pateixi més, no ens separa un mar immens, ni un camí, ni muntanyes, ni muralles de portes tancades: ens ho impedeix una mica d'aigua. Ell mateix desitja ser abraçat: perquè totes les vegades que he acostat els meus besos a l'aigua cristal·lina, totes aquestes vegades s'esforça ell cap a mi amb la boca girada cap amunt. Creuries que se'l pot tocar: és mínim el que s'interposa entre els amants.

454 *Quisquis es, huc exi! quid me, puer unice, fallis,*
455 *quove petitus abis? certe nec forma nec aetas*
456 *est mea quam fugias, et amarunt me quoque nymphae.*
457 *Spem mihi nescio quam vultu promittis amico,*
458 *cumque ego porrexi tibi bracchia, porrigis ultro:*
459 *cum risi, adrides; lacrimas quoque saepe notavi*
460 *me lacrimante tuas, nutu quoque signa remittis,*
461 *et quantum motu formosi suspicor oris,*
462 *verba refers aures non pervenientia nostras.*

vv. 454-462 Siguis qui siguis, surt aquí! Per què m'enganyes, noi sense igual, o on te'n vas quan et busco? Certament, ni la meva bellesa ni la meva edat no són de les que hagis d'evitar, i també a mi m'han estimat les nimfes. Amb el teu rostre amistós em promets no sé quina esperança i, quan t'he estès els braços, tu m'estens els teus; quan he somrigut, em somrius; també he notat sovint les teves llàgrimes quan jo plorava; em tornes també els senyals amb un gest i, pel que sospito pel moviment de la teva bonica boca, em respons paraules que no arriben a les meves orelles.

463 *Iste ego sum: sensi, nec me mea fallit imago.*
464 *Uror amore mei, flammas moveoque feroque.*
465 *Quid faciam? roger, anne rogem? quid deinde rogabo?*
466 *quod cupio mecum est: inopem me copia fecit.*
467 *O utinam a nostro secedere corpore possem!*
468 *Votum in amante novum: vellem quod amamus abesset! —*

vv. 463-468 Aquest soc jo! Me n'he adonat, i la meva imatge no m'enganya. Cremo d'amor per mi mateix: provoco les flames i les pateixo. Què puc fer? Deixar-me pregar o pregar jo? I què pregaré després? El que desitjo és amb mi: l'abundància m'ha fet pobre. Tant de bo em pogués separar del meu cos! Desig nou en un amant: voldria que el que estimo fos lluny!

Iamque dolor vires adimit, nec tempora vitae
longa meae superant, primoque exstinguor in aevo.
Nec mihi mors gravis est posituro morte dolores:
hic, qui diligitur, vellem diuturnior esset.
Nunc duo concordes anima moriemur in una."

vv. 469-473 I ja el dolor em pren les forces, no em queda gaire temps de vida i m'apago en la flor de l'edat. I no em pesa la mort, perquè amb la mort deixaré els meus dolors; voldria que aquest que estimo visqués més temps. Ara morirem tots dos, units en una sola ànima».

Dixit et ad faciem rediit male sanus eandem
et lacrimis turbavit aquas, obscuraque moto
reddita forma lacu est. Quam cum vidisset abire,
"quo refugis? remane, nec me, crudelis, amantem
desere!" clamavit: "liceat, quod tangere non est,
adspicere et misero praebere alimenta furori."

vv. 474-479 Va dir això i, fora de si, va tornar a contemplar el mateix rostre i va enterbolir l'aigua amb les seves llàgrimes, i, en agitar-se l'estany, la figura es va tornar fosca. Quan la va veure allunyar-se, va cridar: «On fuges? Queda't i no abandonis, cruel, qui t'estima! Que se'm permeti mirar el que no puc tocar i donar aliment a la meva desgraciada follia».

Dumque dolet, summa vestem deduxit ab ora
nudaque marmoreis percussit pectora palmis.
Pectora traxerunt tenuem percussa ruborem,
non aliter quam poma solent, quae candida parte,
parte rubent, aut ut variis solet uva racemis
ducere purpureum nondum matura colorem.

vv. 480-485 I, mentre es lamenta, es va abaixar la túnica des de la vora de dalt i es va colpejar el pit nu amb els seus palmells de marbre. El pit, colpejat, va prendre un rubor tènue, no d'altra manera que solen les pomes, que en part són blanques i en part vermelles, o com el raïm, encara no madur, sol prendre un color purpuri en els seus grans de diversos tons.

Quae simul adspexit liquefacta rursus in unda,
non tulit ulterius, sed ut intabescere flavae
igne levi cerae matutinaeque pruinae
sole tepente solent, sic attenuatus amore
liquitur et tecto paulatim carpitur igni.
Et neque iam color est mixto candore rubori,
nec vigor et vires et quae modo visa placebant,
nec corpus remanet, quondam quod amaverat Echo.

vv. 486-493 Tan bon punt ho va veure a l'aigua, altra vegada límpida, no ho va suportar més, sinó que, com solen fondre's la cera rossa amb un foc suau i la gebrada del matí amb el sol tebi, així, consumit per l'amor, es desfà i a poc a poc el devora un foc ocult. I ja no té el color del rubor barrejat amb la blancor, ni el vigor ni les forces, ni allò que poc abans, en veure-ho, li agradava, ni li queda el cos que un dia havia estimat Eco.

Quae tamen ut vidit, quamvis irata memorque,
indoluit, quotiensque puer miserabilis "eheu"
dixerat, haec resonis iterabat vocibus "eheu";
cumque suos manibus percusserat ille lacertos,
haec quoque reddebat sonitum plangoris eundem.
Ultima vox solitam fuit haec spectantis in undam,
"heu frustra dilecte puer!" totidemque remisit
verba locus, dictoque vale "vale!" inquit et Echo.

vv. 494-501 Ella, tanmateix, quan el va veure, encara que irada i sense oblidar, en va sentir dolor, i totes les vegades que el noi desgraciat deia «Ai!», ella repetia amb la seva veu ressonant «Ai!»; i quan ell es colpejava els braços amb les mans, ella tornava també el mateix so dels cops. Aquestes van ser les seves últimes paraules, mentre mirava a l'aigua de sempre: «Ai, noi estimat en va!», i el lloc va tornar altres tantes paraules; i, quan va dir «Adéu!», també Eco va dir «Adéu!».

Ille caput viridi fessum submisit in herba;
lumina mors clausit domini mirantia formam.
Tunc quoque se, postquam est inferna sede receptus,
in Stygia spectabat aqua. Planxere sorores
naides et sectos fratri posuere capillos,
planxerunt dryades: plangentibus adsonat Echo.
Iamque rogum quassasque faces feretrumque parabant:
nusquam corpus erat; croceum pro corpore florem
inveniunt, foliis medium cingentibus albis.

vv. 502-510 Ell va deixar caure el seu cap cansat sobre l'herba verda; la mort va cloure els ulls que admiraven la bellesa del seu amo. Fins i tot aleshores, després de ser rebut a l'estatge infernal, es contemplava a l'aigua de l'Estix. El van plorar colpejant-se el pit les seves germanes, les nàiades, i van oferir al seu germà els seus cabells tallats; el van plorar les dríades: Eco respon als seus plors. I ja preparaven la pira, les torxes agitades i el fèretre: el cos no era enlloc; en lloc del cos troben una flor de color de safrà, amb pètals blancs que envolten el seu centre.

En resum

RESUM

Liríope pregunta a Tirèsias si el seu fill Narcís viurà molts anys, i l'endeví respon: «Si no arriba a conèixer-se». Als setze anys Narcís és tan bell que el desitgen nois i noies, però el seu orgull és tan gran que ningú no el toca. El veu la nimfa Eco, que no pot parlar per si mateixa: Juno la va castigar a repetir només les últimes paraules que sent, perquè amb la seva xerrameca l'entretenia mentre les nimfes amants de Júpiter s'escapaven. Eco s'enamora de Narcís i el segueix; quan ell pregunta «Hi ha algú aquí?», ella respon «aquí» i, quan ell diu «reunim-nos», ella surt del bosc per abraçar-lo. Narcís la rebutja amb menyspreu («abans moriré que deixar que em tinguis»), i ella només repeteix «que em tinguis». Eco s'amaga a les coves i es consumeix d'amor fins a quedar reduïda a veu i ossos, que es converteixen en pedra; des d'aleshores només és un so que respon. Un dels menyspreats per Narcís demana que ell estimi i no aconsegueixi allò que estima, i Nèmesi escolta la súplica. Narcís, cansat de caçar, s'inclina sobre una font neta, que mai no han tocat pastors ni animals, i s'enamora del seu reflex, creient que és un altre. Intenta besar-lo i abraçar-lo, sense èxit. Al final comprèn la veritat: «Aquest soc jo; me n'he adonat i la meva imatge no m'enganya» (*iste ego sum*, III, 463). Desesperat, es consumeix a poc a poc com la cera a prop del foc; Eco repeteix els seus laments i el seu últim «adéu». Fins i tot al món dels morts continua contemplant-se en les aigües de l'Estix. Quan les seves germanes preparen la pira funerària, en lloc del cos troben una flor groga envoltada de pètals blancs.

METAMORFOSI

Eco → veu (els seus ossos es tornen pedra); Narcís → la flor narcís.

EXPLICACIÓ ETIOLÒGICA

L'origen de l'eco i de la flor del narcís.

TEMES

L'amor impossible; l'amor a un mateix (d'aquí el terme «narcisisme»); el coneixement d'un mateix com a perill (inversió del *coneix-te a tu mateix* dèlfic); l'aparença i la realitat; el càstig de l'orgull; la paraula i la veu.

CLAUS PER A LA PAU

La profecia de Tirèsias («si no es coneix»); Eco, castigada per Juno a repetir; Nèmesi atén la súplica del rebutjat; la font; la flor groga i blanca.

6

OVIDI · MET. IV, 53-166

Píram i Tisbe

Els fruits de la morera canvien de blanc a vermell fosc (porpra).

Hans Baldung Grien, Píram i Tisbe (c. 1530), Gemäldegalerie de Berlín

PERSONATGES

Píram, el jove més bell; Tisbe, la noia més destacada de l'Orient; els seus pares; una lleona. La història l'explica una de les filles de Mínias (les Miníades), que teixeixen mentre es neguen a celebrar el culte de Bacus.

VERSOS 53-104

Hoc placet, hanc, quoniam vulgaris fabula non est,
talibus orsa modis, lana sua fila sequente:
"Pyramus et Thisbe, iuvenum pulcherrimus alter,
altera, quas oriens habuit, praelata puellis,
contiguas tenuere domos, ubi dicitur altam
coctilibus muris cinxisse Semiramis urbem.

vv. 53-58 Aquesta és la que li agrada i, com que no és una història coneguda pel poble, la va començar d'aquesta manera, mentre la llana seguia el seu fil: «Píram i Tisbe, ell el més bell dels joves, ella preferida a totes les noies que va tenir l'Orient, habitaven cases contigües, allà on es diu que Semíramis va envoltar de muralles de maó la seva alta ciutat.

Notitiam primosque gradus vicinia fecit:
tempore crevit amor. Taedae quoque iure coissent:
sed vetuere patres. Quod non potuere vetare,
ex aequo captis ardebant mentibus ambo.
Conscius omnis abest: nutu signisque loquuntur,
quoque magis tegitur, tectus magis aestuat ignis.

vv. 59-64 El veïnatge va fer que es coneguessin i va donar els primers passos; amb el temps va créixer l'amor. També s'haurien unit pel dret de la teia nupcial, però els pares ho van prohibir. El que no van poder prohibir és que tots dos cremessin per igual, amb el cor captiu. No hi ha cap confident; es parlen amb gestos i senyals, i com més s'amaga el foc, més crema amagat.

Fissus erat tenui rima, quam duxerat olim,
cum fieret paries domui communis utrique.
Id vitium nulli per saecula longa notatum
(quid non sentit amor?) primi vidistis amantes,
et vocis fecistis iter; tutaeque per illud
murmure blanditiae minimo transire solebant.

vv. 65-70 La paret comuna a totes dues cases estava esberlada per una fina escletxa, que se li havia obert temps enrere, quan l'aixecaven. Aquest defecte, que ningú no havia advertit durant llargs segles (què no percep l'amor?), el vau veure vosaltres els primers, amants, i en vau fer un camí per a la vostra veu; i per ell solien passar segures les vostres paraules tendres, en un murmuri lleugeríssim.

Saepe, ubi constiterant hinc Thisbe, Pyramus illinc,
inque vices fuerat captatus anhelitus oris,
"invide" dicebant "paries, quid amantibus obstas?
quantum erat, ut sineres toto nos corpore iungi,
aut hoc si nimium est, vel ad oscula danda pateres?
Nec sumus ingrati: tibi nos debere fatemur,
quod datus est verbis ad amicas transitus aures."
Talia diversa nequiquam sede locuti
sub noctem dixere "vale" partique dedere
oscula quisque suae non pervenientia contra.

vv. 71-80 Sovint, quan s'havien col·locat, Tisbe en aquest costat i Píram en l'altre, i cadascun havia captat al seu torn l'alè de la boca de l'altre, deien: "Paret envejosa, per què t'interposes entre els amants? Què et costava deixar que ens uníssim amb tot el cos o, si això és massa, obrir-te almenys perquè ens donéssim besos? Però no som desagraïts: reconeixem que et devem que les nostres paraules tinguin pas fins a les orelles estimades". Després de dir aquestes coses en va, cadascun des del seu costat, en arribar la nit es van dir "adéu" i van donar cadascun a la seva part de la paret besos que no arribaven a l'altre costat.

Postera nocturnos aurora removerat ignes,
solque pruinosas radiis siccaverat herbas:
ad solitum coiere locum. Tum murmure parvo
multa prius questi, statuunt, ut nocte silenti
fallere custodes foribusque excedere temptent,
cumque domo exierint, urbis quoque tecta relinquant;
neve sit errandum lato spatiantibus arvo,
conveniant ad busta Nini lateantque sub umbra
arboris. Arbor ibi, niveis uberrima pomis
ardua morus, erat, gelido contermina fonti.

vv. 81-90 L'aurora següent havia apartat els focs nocturns i el sol havia assecat amb els seus raigs l'herba gebrada: es van reunir al lloc de costum. Aleshores, després de queixar-se molt primer en un lleu murmuri, decideixen intentar, en el silenci de la nit, burlar els guardians i sortir per la porta i, un cop fora de casa, deixar també enrere els edificis de la ciutat; i, per no haver d'anar perduts errant per l'ample camp, reunir-se a la vora de la tomba de Ninus i amagar-se sota l'ombra d'un arbre. Hi havia allà un arbre, una alta morera carregadíssima de fruits blancs com la neu, veïna d'una font freda.

Pacta placent. Et lux, tarde discedere visa,
praecipitatur aquis, et aquis nox exit ab isdem.
Callida per tenebras versato cardine Thisbe
egreditur fallitque suos, adopertaque vultum
pervenit ad tumulum, dictaque sub arbore sedit.
Audacem faciebat amor. Venit ecce recenti
caede leaena boum spumantes oblita rictus,
depositura sitim vicini fontis in unda.

vv. 91-98 L'acord els agrada. I la llum, que els va semblar que trigava a anar-se'n, es precipita a les aigües, i d'aquestes mateixes aigües surt la nit. Astuta, Tisbe fa girar la frontissa en la foscor, surt, burla els seus i, amb el rostre cobert, arriba a la tomba i s'asseu sota l'arbre convingut. L'amor la feia audaç. I heus aquí que arriba una lleona, amb el morro escumejant tacat per la recent matança d'uns bous, per apagar la set a l'aigua de la font propera.

Quam procul ad lunae radios Babylonia Thisbe
vidit et obscurum timido pede fugit in antrum,
dumque fugit, tergo velamina lapsa reliquit.
Ut lea saeva sitim multa conpescuit unda,
dum redit in silvas, inventos forte sine ipsa
ore cruentato tenues laniavit amictus.

vv. 99-104 La babilònia Tisbe la va veure de lluny, a la llum de la lluna, i amb peu temorós va fugir a una cova fosca i, mentre fugia, li va caure el vel de l'esquena i el va deixar enrere. Quan la ferotge lleona va haver calmat la set amb molta aigua, en tornar als boscos va trobar per casualitat el fi mantell sense la seva mestressa i el va esquinçar amb la boca ensangonada.

VERSOS 105-153

Serius egressus vestigia vidit in alto
pulvere certa ferae totoque expalluit ore
Pyramus: ut vero vestem quoque sanguine tinctam
repperit, "una duos" inquit "nox perdet amantes.
E quibus illa fuit longa dignissima vita,
nostra nocens anima est: ego te, miseranda, peremi,
in loca plena metus qui iussi nocte venires,
nec prior huc veni. Nostrum divellite corpus,
et scelerata fero consumite viscera morsu,
o quicumque sub hac habitatis rupe, leones.

vv. 105-114 Píram, que havia sortit més tard, va veure en la pols espessa petjades inequívoques de la fera i va empal·lidir en tot el rostre; i quan va trobar també el vestit tenyit de sang, va dir: "Una sola nit perdrà dos amants. D'ells, ella era la més digna d'una llarga vida; meva és l'ànima culpable: jo t'he mort, dissortada, jo que et vaig manar venir de nit a llocs plens de perill i no vaig arribar aquí el primer. Esbocineu el meu cos i devoreu amb ferotge mossegada les meves entranyes criminals, oh lleons, tots els qui habiteu sota aquesta roca!

Sed timidi est optare necem." Velamina Thisbes
tollit et ad pactae secum fert arboris umbram;
utque dedit notae lacrimas, dedit oscula vesti,
"accipe nunc" inquit "nostri quoque sanguinis haustus!"
quoque erat accinctus, demisit in ilia ferrum,
nec mora, ferventi moriens e vulnere traxit.

vv. 115-120 Però desitjar la mort és de covards". Recull el vel de Tisbe i el porta amb ell a l'ombra de l'arbre convingut; i, després de donar llàgrimes i besos a la peça de roba coneguda, diu: "Rep ara també un glop de la meva sang!". I es va enfonsar als flancs el ferro que duia cenyit i, sense trigar, moribund, el va treure de la ferida bullent.

Ut iacuit resupinus humo: cruor emicat alte,
non aliter quam cum vitiato fistula plumbo
scinditur et tenui stridente foramine longas
eiaculatur aquas atque ictibus aera rumpit.
Arborei fetus adspergine caedis in atram
vertuntur faciem, madefactaque sanguine radix
purpureo tingit pendentia mora colore.

vv. 121-127 Quan va quedar estès de panxa enlaire a terra, la sang salta amunt, no d'altra manera que quan una canonada de plom defectuós es trenca i, per un forat estret que xiula, llança llargs dolls d'aigua i esquinça l'aire amb els seus cops. Els fruits de l'arbre, esquitxats per la sang, prenen un color negre, i l'arrel, xopa de sang, tenyeix de color de porpra les mores que pengen.

Ecce metu nondum posito, ne fallat amantem,
illa redit iuvenemque oculis animoque requirit,
quantaque vitarit narrare pericula gestit.
Utque locum et visa cognoscit in arbore formam,
sic facit incertam pomi color: haeret, an haec sit.
Dum dubitat, tremebunda videt pulsare cruentum
membra solum, retroque pedem tulit, oraque buxo
pallidiora gerens exhorruit aequoris instar,
quod tremit, exigua cum summum stringitur aura.

vv. 128-136 I heus aquí que, sense haver-se alliberat encara de la por, per no decebre el seu amant, ella torna, busca el jove amb els ulls i amb el cor, i està impacient per explicar-li de quants perills s'ha salvat. I, tot i que reconeix el lloc i la forma de l'arbre que veu, el color del fruit la deixa insegura: dubta si és aquest. Mentre vacil·la, veu uns membres que, palpitants, colpegen el terra ensangonat; va retrocedir i, amb el rostre més pàl·lid que el boix, es va estremir com el mar, que tremola quan una lleu brisa en frega la superfície.

Sed postquam remorata suos cognovit amores,
percutit indignos claro plangore lacertos,
et laniata comas amplexaque corpus amatum
vulnera supplevit lacrimis fletumque cruori
miscuit et gelidis in vultibus oscula figens
"Pyrame" clamavit "quis te mihi casus ademit?
Pyrame, responde: tua te carissima Thisbe
nominat: exaudi vultusque attolle iacentes!"

vv. 137-144 Però quan, després d'aturar-se un moment, va reconèixer el seu estimat, es colpeja amb sonors cops de dol els braços, que no s'ho mereixien, i, arrencant-se els cabells i abraçant el cos estimat, va omplir de llàgrimes les ferides, va barrejar el seu plor amb la sang i, imprimint besos en el rostre glaçat, va cridar: "Píram, quina desgràcia t'ha arrabassat del meu costat? Píram, respon! És la teva estimadíssima Tisbe qui et crida: escolta'm i aixeca el teu rostre caigut!".

Ad nomen Thisbes oculos iam morte gravatos
Pyramus erexit, visaque recondidit illa.
Quae postquam vestemque suam cognovit et ense
vidit ebur vacuum, "tua te manus" inquit "amorque
perdidit, infelix. Est et mihi fortis in unum
hoc manus, est et amor: dabit hic in vulnera vires.
Persequar exstinctum letique miserrima dicar
causa comesque tui; quique a me morte revelli
heu sola poteras, poteris nec morte revelli.

vv. 145-153 En sentir el nom de Tisbe, Píram va alçar els ulls, ja feixucs per la mort, i, després de veure-la, els va tornar a tancar. Ella, quan va reconèixer el seu propi vel i va veure la beina d'ivori buida de l'espasa, va dir: "La teva mà i el teu amor t'han perdut, dissortat. També jo tinc una mà forta per a això sol, també tinc amor: ell em donarà forces per ferir-me. Et seguiré en la mort i diran de mi que vaig ser la molt dissortada causa i companya de la teva mort; i tu, que, ai!, només per la mort podies ser arrencat de mi, ni tan sols per la mort no en podràs ser arrencat.

Hoc tamen amborum verbis estote rogati,
o multum miseri meus illiusque parentes,
ut quos certus amor, quos hora novissima iunxit,
conponi tumulo non invideatis eodem.
At tu quae ramis arbor miserabile corpus
nunc tegis unius, mox es tectura duorum,
signa tene caedis pullosque et luctibus aptos
semper habe fetus, gemini monimenta cruoris."

vv. 154-161 Amb tot, oh pares meus i seus, tan dissortats, us demano això en nom de tots dos: que als qui va unir un amor segur, als qui va unir l'hora darrera, no els negueu ser enterrats en una mateixa tomba. I tu, arbre, que ara cobreixes amb les teves branques el cos digne de llàstima d'un de sol i aviat cobriràs els de dos, conserva els senyals d'aquesta mort i tingues sempre fruits foscos, propis del dol, en record de la sang de tots dos".

Dixit, et aptato pectus mucrone sub imum
incubuit ferro, quod adhuc a caede tepebat.
Vota tamen tetigere deos, tetigere parentes:
nam color in pomo est, ubi permaturuit, ater,
quodque rogis superest, una requiescit in urna."

vv. 162-166 Va dir això i, recolzant la punta sota la part més fonda del pit, es va deixar caure sobre el ferro, que encara era tebi de l'altra mort. Les seves súpliques, tanmateix, van commoure els déus, van commoure els pares: perquè el color del fruit, quan ha madurat del tot, és negre, i el que queda de les seves pires reposa en una sola urna».

En resum

RESUM

Píram i Tisbe viuen en cases contigües a Babilònia, la ciutat que Semíramis va envoltar de muralles de maó. S'enamoren, però els seus pares els prohibeixen casar-se. Es comuniquen per senyes i per una esquerda del mur que separa les dues cases, al qual retreuen que els separi i agraeixen que els deixi parlar. Decideixen escapar-se de nit i trobar-se al costat de la tomba de Ninus, sota un arbre carregat de fruits blancs, una morera, a prop d'una font. Tisbe hi arriba primer, coberta amb un vel. Apareix una lleona amb el morro tacat de sang d'uns bous, que va a beure a la font. Tisbe fuig a una cova i perd el vel, que la lleona estripa amb la boca ensangonada. Píram arriba més tard, veu les petjades de la fera i el vel tacat de sang, creu que Tisbe ha mort per culpa seva i es clava l'espasa. La sang salta cap amunt com l'aigua d'una canonada de plom trencada, i esquitxa i tenyeix de fosc els fruits de la morera, regada a més per l'arrel. Tisbe torna i dubta si és el mateix arbre pel canvi de color; troba Píram moribund, que obre els ulls en sentir el nom de Tisbe i els torna a tancar. Tisbe decideix morir amb ell: demana als pares que els enterrin a la mateixa tomba i a l'arbre que conservi fruits foscos en senyal de dol. Es clava la mateixa espasa. Els déus i els pares atenen els seus precs: els fruits de la morera són foscos quan maduren i les seves cendres reposen en una mateixa urna.

METAMORFOSI

Els fruits de la morera canvien de blanc a vermell fosc (porpra).

EXPLICACIÓ ETIOLÒGICA

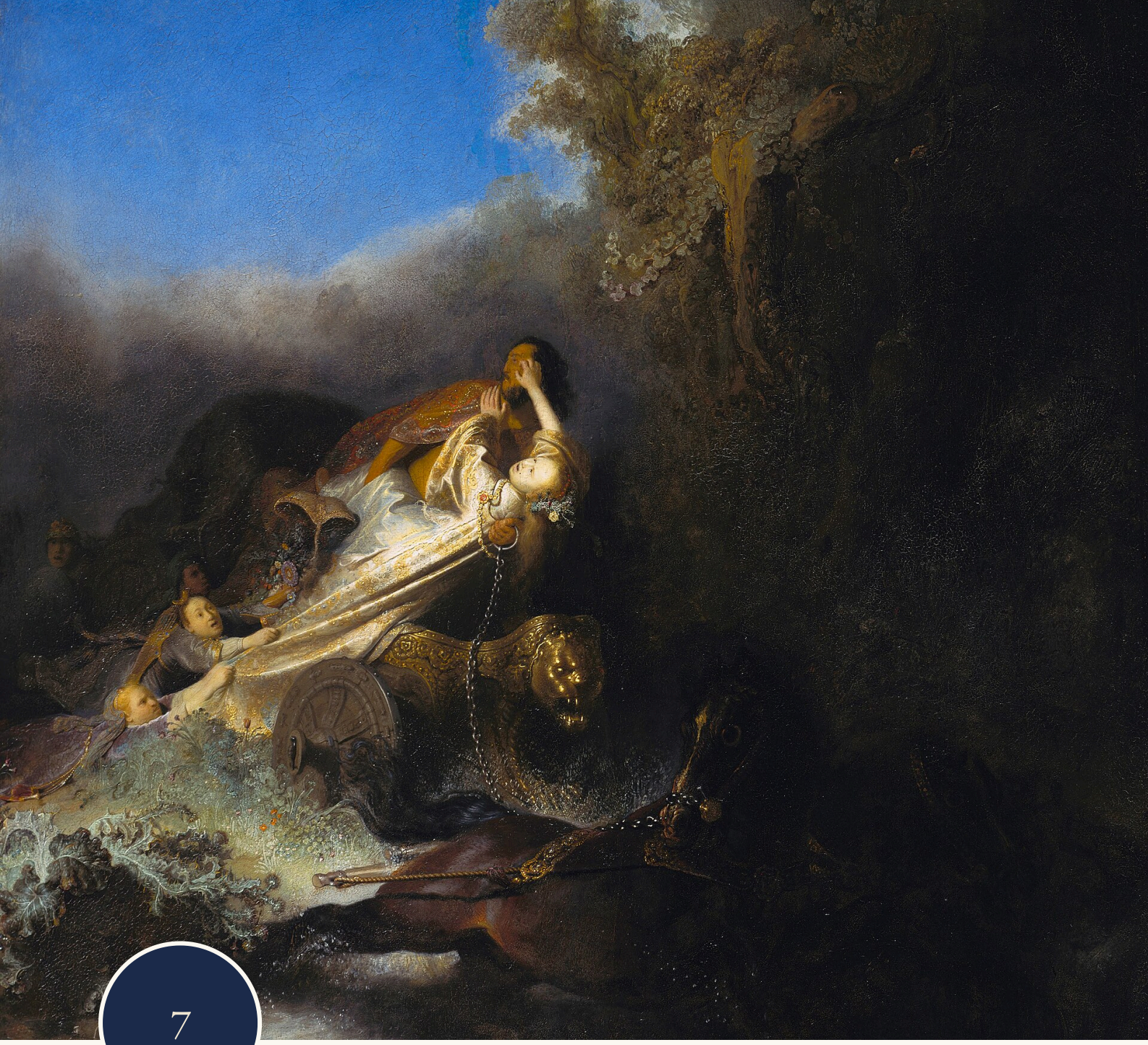
Per què les mores madures són de color fosc.

TEMES

L'amor juvenil prohibit pels pares; el malentès tràgic; la mort per amor; la fidelitat més enllà de la mort; la unió dels amants a la tomba.

CLAUS PER A LA PAU

Babilònia (muralles de Semíramis); l'esquerda a la paret; la tomba de Ninus; la morera de fruits blancs; la lleona; el vel; la sang que tenyeix les mores; la mateixa urna.

7

OVIDI · MET. V, 341-571

Ceres i Prosèrpina

Cíane → aigua de la seva font; el noi → sargantana; Ascàlaf → duc; les Sirenes → ocells amb rostre de noia.

Rembrandt, El rapte de Prosèrpina (c. 1631), Gemäldegalerie de Berlín

PERSONATGES

Cal·líope, la musa que canta la història; Ceres, deessa de l'agricultura; Prosèrpina, la seva filla; Dis (Plutó), déu dels inferns; Venus i Cupido; la nimfa Cíane; un noi insolent, sense nom a Ovidi, i una vella; la nimfa Aretusa; Júpiter; Ascàlaf; les Sirenes, filles d'Aquelou.

CONTEXT

Les Muses expliquen a Minerva el certamen de cant que van tenir amb les Pièrides, les nou filles de Píer que les van desafiar. En nom de les Muses canta Cal·líope, i el seu cant és aquest mite.

VERSOS 341-394

"Prima Ceres unco glaebam dimovit aratro,
prima dedit fruges alimentaque mitia terris,
prima dedit leges: Cereris sunt omnia munus.
Illa canenda mihi est. Utinam modo dicere possem
carmina digna dea: certe dea carmine digna est.

vv. 341-345 «Ceres va ser la primera que va remoure la gleva amb l'arada corbada, la primera que va donar a les terres els fruits i els aliments conreats, la primera que va donar lleis: tot és do de Ceres. Ella és la que he de cantar jo. Tant de bo pogués entonar cants dignes de la deessa! Certament, la deessa és digna d'un cant.

Vasta giganteis ingesta est insula membris
Trinacris et magnis subiectum molibus urget
aetherias ausum sperare Typhoea sedes.
Nititur ille quidem pugnatque resurgere saepe,
dextra sed Ausonio manus est subiecta Peloro,
laeva, Pachyne, tibi, Lilybaeo crura premuntur,
degravat Aetna caput: sub qua resupinus harenas
eiectat flammamque ferox vomit ore Typhoeus.

vv. 346-353 La vasta illa de Trinàcria va ser amuntegada sobre els membres d'un gegant i oprimeix, sepultat sota les seves grans moles, Tifeu, que va gosar aspirar a les estances del cel. Ell, certament, s'esforça i lluita sovint per tornar-se a alçar, però la mà dreta la té sotmesa a l'ausoni Pelorus; l'esquerra, a tu, Pachynus; les cames les hi aixafa el Lilibeu; l'Etna li fa feixuc el cap: estirat panxa enlaire a sota seu, el ferotge Tifeu llança sorra i vomita flames per la boca.

Saepe remoliri luctatur pondera terrae
oppidaque et magnos devolvere corpore montes.
Inde tremit tellus, et rex pavet ipse silentum,
ne pateat latoque solum retegatur hiatu
inmissusque dies trepidantes terreat umbras.
Hanc metuens cladem tenebrosa sede tyrannus
exierat, curruque atrorum vectus equorum
ambibat Siculae cautus fundamina terrae.

vv. 354-361 Sovint forceja per treure's de sobre el pes de la terra i per apartar amb el seu cos ciutats i grans muntanyes. Per això tremola la terra, i fins i tot el rei mateix dels silenciosos tem que el sòl s'obri i quedi al descobert per una ampla esquerda, i que la llum del dia, en entrar-hi, aterreixi les ombres tremoloses. Tement aquest desastre, el tirà havia sortit de la seva estada tenebrosa i, dut en un carro de cavalls negres, recorria amb cautela els fonaments de la terra sícula.

Postquam exploratum satis est loca nulla labare,
depositoque metu, videt hunc Erycina vagantem
monte suo residens, natumque amplexa volucrem
"arma manusque meae, mea, nate, potentia", dixit,
"illa, quibus superas omnes, cape tela, Cupido,
inque dei pectus celeres molire sagittas,
cui triplicis cessit fortuna novissima regni.

vv. 362-368 Quan ell va haver comprovat prou que cap indret no trontollava, i ja lliure de temor, la deessa d'Èrix, asseguda a la seva muntanya, el veu vagarejant i, abraçant el seu fill alat, li va dir: "Fill meu, les meves armes, les meves mans, el meu poder: pren, Cupido, aquests dards amb què vences tothom i clava les teves sagetes ràpides al pit del déu a qui va tocar l'última sort del triple regne.

Tu superos ipsumque Iovem tu numina ponti
victa domas ipsumque, regit qui numina ponti.
Tartara quid cessant? cur non matrisque tuumque
imperium profers? agitur pars tertia mundi.
Et tamen in caelo, quae iam patientia nostra est,
spernimur, ac mecum vires minuuntur Amoris.
Pallada nonne vides iaculatricemque Dianam
abscessisse mihi? Cereris quoque filia virgo,
si patiemur, erit: nam spes adfectat easdem.
At tu, pro socio, siqua est ea gratia, regno
iunge deam patruo." Dixit Venus. Ille pharetram

vv. 369-379 Tu domines els déus del cel i el mateix Júpiter; tu, les divinitats del mar, vençudes, i el mateix que regeix les divinitats del mar. Per què es queda enrere el Tàrtar? Per què no estens l'imperi de la teva mare i el teu? Hi ha en joc la tercera part del món. I, tanmateix, al cel —tanta és ja la nostra paciència— se'ns menysprea, i amb el meu poder minva també el d'Amor. No veus que Pal·las i Diana, la caçadora, s'han apartat de mi? També la filla de Ceres serà verge, si ho consentim, perquè té les mateixes esperances. Però tu, pel regne que compartim, si és que l'estimes en alguna cosa, uneix la deessa amb el seu oncle." Així va parlar Venus. Ell va obrir el seu buirac

solvit et arbitrio matris de mille sagittis
unam seposuit, sed qua nec acutior ulla
nec minus incerta est nec quae magis audiat arcus,
oppositoque genu curvavit flexile cornum
inque cor hamata percussit harundine Ditem.

vv. 380-384 i, segons la voluntat de la seva mare, d'entre mil sagetes en va separar una, però tal que cap no n'era més aguda, ni més certera, ni obeïa millor l'arc; i, doblegant amb el genoll l'arc flexible de corneller, va travessar Dis al cor amb la canya de punta ganxuda.

Haud procul Hennaeis lacus est a moenibus altae,
nomine Pergus, aquae. Non illo plura Caystros
carmina cycnorum labentibus audit in undis.
Silva coronat aquas cingens latus omne, suisque
frondibus ut velo Phoebeos submovet ictus.
Frigora dant rami, tyrios humus umida flores:
perpetuum ver est. Quo dum Proserpina luco
ludit et aut violas aut candida lilia carpit,
dumque puellari studio calathosque sinumque
implet et aequales certat superare legendo,

vv. 385-394 No lluny de les muralles d'Henna hi ha un llac d'aigües profundes anomenat Pergus. El Caïstre no sent en els seus corrents més cants de cignes que ell. Un bosc corona les aigües cenyint-ne tot el contorn i amb el seu fullatge, com amb un vel, aparta els raigs de Febus. Les branques donen frescor; la terra humida, flors de porpra: és una primavera perpètua. Mentre Prosèrpina juga en aquest bosc i cull violes o lliris blancs, i mentre, amb afany de nena, omple cistells i la falda i competeix per superar les seves companyes collint flors,

VERSOS 395-445

paene simul visa est dilectaque raptaque Diti:
usque adeo est properatus amor. Dea territa maesto
et matrem et comites, sed matrem saepius, ore
clamat; et, ut summa vestem laniarat ab ora,
conlecti flores tunicis cecidere remissis.
Tantaque simplicitas puerilibus adfuit annis,
haec quoque virgineum movit iactura dolorem.

vv. 395-401 gairebé alhora va ser vista, estimada i raptada per Dis: tant es va precipitar el seu amor. La deessa, aterrida, crida amb veu afligida la seva mare i les seves companyes, però més sovint la seva mare; i, com que s'havia esquinçat el vestit per la vora de dalt, les flors collides van caure de la túnica deixada anar. I tanta era la innocència dels seus anys d'infant que també aquesta pèrdua li va despertar un dolor de donzella.

Raptor agit currus et nomine quemque vocando
exhortatur equos, quorum per colla iubasque
excutit obscura tinctas ferrugine habenas,
perque lacus altos et olentia sulphure fertur
stagna Palicorum, rupta ferventia terra,
et qua Bacchiadae, bimari gens orta Corintho,
inter inaequales posuerunt moenia portus.

vv. 402-408 El raptor condueix el carro i esperona els cavalls cridant cadascun pel seu nom, i sacseja sobre els seus colls i crineres les regnes tenyides de rovell fosc; i és dut a través de llacs profunds i dels estanys dels Palici, que fan olor de sofre i bullen des de la terra esberlada, i per on els Bacchiadae, llinatge nascut a Corint, la dels dos mars, van alçar les seves muralles entre dos ports desiguals.

Est medium Cyanes et Pisaeae Arethusae,
quod coit angustis inclusum cornibus aequor.
Hic fuit, a cuius stagnum quoque nomine dictum est,
inter Sicelidas Cyane celeberrima nymphas.
Gurgite quae medio summa tenus exstitit alvo
agnovitque deam. "Nec longius ibitis!" inquit,
"non potes invitae Cereris gener esse: roganda,
non rapienda fuit. Quodsi componere magnis
parva mihi fas est, et me dilexit Anapis:
exorata tamen, nec, ut haec, exterrita nupsi."

vv. 409-418 Entre Cíane i Aretusa de Pisa hi ha un braç de mar que es tanca, clos entre estretes puntes de terra. Aquí vivia Cíane, la més cèlebre entre les nimfes sicilianes, de la qual també l'estany va prendre el nom. Aquesta va sorgir del mig del remolí fins a la cintura i va reconèixer la deessa. "No anireu més lluny!", va dir. "No pots ser gendre de Ceres contra la seva voluntat: calia demanar-la, no raptar-la. I si m'és lícit comparar les coses petites amb les grans, també a mi em va estimar Ànapo; però em vaig casar després de ser pregada, no aterrida com aquesta."

Dixit et in partes diversas bracchia tendens
obstitit. Haud ultra tenuit Saturnius iram,
terribilesque hortatus equos in gurgitis ima
contortum valido sceptrum regale lacerto
condidit. Icta viam tellus in Tartara fecit
et pronos currus medio cratere recepit.

vv. 419-424 Va dir això i, estenent els braços cap a una banda i l'altra, li va barrar el pas. El fill de Saturn no va contenir més la seva ira i, esperonant els seus terribles cavalls, va brandar amb braç vigorós el ceptre reial i el va enfonsar al més profund del remolí. La terra, colpida, va obrir un camí cap al Tàrtar i va rebre al mig del cràter el carro que s'hi precipitava.

At Cyane, raptamque deam contemptaque fontis
iura sui maerens, inconsolabile vulnus
mente gerit tacita lacrimisque absumitur omnis,
et quarum fuerat magnum modo numen, in illas
extenuatur aquas. Molliri membra videres,
ossa pati flexus, ungues posuisse rigorem;

vv. 425-430 Però Cíane, planyent el rapte de la deessa i el menyspreu dels drets de la seva font, porta en la seva ment callada una ferida inconsolable, es consumeix tota en llàgrimes i, aprimant-se, es desfà en aquelles aigües de les quals poc abans havia estat la gran divinitat. Hauries vist estovar-se els seus membres, tornar-se flexibles els seus ossos, perdre les ungles la duresa;

primaque de tota tenuissima quaeque liquescunt,
caerulei crines digitique et crura pedesque:
nam brevis in gelidas membris exilibus undas
transitus est: post haec umeri tergusque latusque
pectoraque in tenues abeunt evanida rivos.
Denique pro vivo vitiatas sanguine venas
lympha subit, restatque nihil, quod prendere possis.

vv. 431-437 i, de tot el seu cos, les parts més primes són les primeres que es fonen: els cabells blavosos, els dits, les cames i els peus; perquè per a uns membres tan prims el pas a les ones gèlides és breu. Després, les espatlles, l'esquena, el costat i el pit s'esvaeixen convertits en tènues rierols. Finalment, en lloc de sang viva, l'aigua penetra a les seves venes alterades, i no queda res que puguis agafar.

Interea pavidae nequiquam filia matri
omnibus est terris, omni quaesita profundo.
Illam non udis veniens Aurora capillis
cessantem vidit, non Hesperus. Illa duabus
flammiferas pinus manibus succendit ab Aetna
perque pruinosas tulit inrequieta tenebras.
Rursus ubi alma dies hebetarat sidera, natam
solis ab occasu solis quaerebat ad ortus.

vv. 438-445 Mentrestant, la mare, angoixada, busca en va la seva filla per totes les terres i per tot el mar. Ni l'Aurora, en arribar amb els seus cabells humits, la va veure descansar, ni tampoc l'Hèsper. Ella va encendre a l'Etna, amb totes dues mans, unes torxes de pi portadores de flames i les va dur, sense descans, a través de les tenebres gebrades. De nou, quan el dia nodridor havia apagat les estrelles, buscava la seva filla des de la posta del sol fins a la seva sortida.

VERSOS 446-497

Fessa labore sitim conlegerat oraque nulli
colluerant fontes; cum tectam stramine vidit
forte casam parvasque fores pulsavit: at inde
prodit anus divamque videt, lymphamque roganti
dulce dedit, tosta quod texerat ante polenta.

vv. 446-450 Esgotada per la fatiga, havia agafat set i cap font no li havia humitejat els llavis, quan per casualitat va veure una cabana coberta de palla i va trucar a la porteta; d'allà surt una vella, veu la deessa i, quan ella li demana aigua, li dona una beguda dolça que abans havia cobert amb farina d'ordi torrat.

Dum bibit illa datum, duri puer oris et audax
constitit ante deam risitque avidamque vocavit.
Offensa est neque adhuc epota parte loquentem
cum liquido mixta perfudit diva polenta.
Combibit os maculas, et quae modo bracchia gessit,
crura gerit; cauda est mutatis addita membris;
inque brevem formam, ne sit vis magna nocendi,
contrahitur, parvaque minor mensura lacerta est.
Mirantem flentemque et tangere monstra parantem
fugit anum latebramque petit; aptumque colori
nomen habet, variis stellatus corpora guttis.

vv. 451-461 Mentre ella beu el que li han donat, un noi descarat i atrevit es va plantar davant la deessa, se'n va riure i la va titllar de golafre. Ofesa, la deessa va ruixar el qui parlava amb el que encara no s'havia begut: la farina barrejada amb el líquid. La seva cara absorbeix les taques, i el que feia poc eren braços són potes; s'afegeix una cua als seus membres transformats, i s'encongeix fins a una forma diminuta, perquè no tingui gran capacitat de fer mal: la seva mida és més petita que la d'una petita sargantana. Fuig de la vella, que s'admira, plora i intenta tocar el prodigi, i busca un amagatall; i té un nom adequat al seu color, amb el cos estrellat de taques variades.

Quas dea per terras et quas erraverit undas,
dicere longa mora est: quaerenti defuit orbis.
Sicaniam repetit; dumque omnia lustrat eundo,
venit et ad Cyanen. Ea ni mutata fuisset,
omnia narrasset: sed et os et lingua volenti
dicere non aderant, nec quo loqueretur habebat.
Signa tamen manifesta dedit notamque parenti,
illo forte loco delapsam in gurgite sacro,
Persephones zonam summis ostendit in undis.

vv. 462-470 Explicar per quines terres i per quins mars va anar errant la deessa seria llarg: a ella, que la buscava, li va mancar món. Torna a Sicània i, mentre ho recorre tot al seu pas, arriba també al costat de Cíane. Si aquesta no hagués estat transformada, li ho hauria explicat tot; però, tot i que volia parlar, no tenia boca ni llengua, ni res amb què parlar. Tanmateix, li va donar senyals clars: mostra sobre la superfície de les aigües el cenyidor de Persèfone, ben conegut per la seva mare, que per casualitat havia caigut en aquell lloc, en el remolí sagrat.

Quam simul agnovit, tamquam tunc denique raptam
scisset, inornatos laniavit diva capillos
et repetita suis percussit pectora palmis.
Nescit adhuc, ubi sit: terras tamen increpat omnes
ingratasque vocat nec frugum munere dignas,
Trinacriam ante alias, in qua vestigia damni
repperit. Ergo illic saeva vertentia glaebas
fregit aratra manu, parilique irata colonos
ruricolasque boves leto dedit arvaque iussit
fallere depositum vitiataque semina fecit.

vv. 471-480 Tan bon punt el va reconèixer, com si aleshores per fi sabés que havia estat raptada, la deessa es va arrencar els cabells despentinats i es va colpejar una vegada i una altra el pit amb els palmells. Encara no sap on és; tanmateix, increpa totes les terres, les titlla d'ingrates i indignes del do de les collites, i Trinàcria abans que cap altra, en la qual havia trobat les petjades de la seva pèrdua. Així doncs, allà va trencar amb mà cruel les arades que giraven els terrossos, va lliurar a la mort, irada, per igual els pagesos i els bous de llaurada, va ordenar als camps que defraudessin el que se'ls havia confiat i va fer malbé les llavors.

Fertilitas terrae latum vulgata per orbem
falsa iacet: primis segetes moriuntur in herbis,
et modo sol nimius, nimius modo corripit imber
sideraque ventique nocent, avidaeque volucres
semina iacta legunt; lolium tribulique fatigant
triticeas messes et inexpugnabile gramen.

vv. 481-486 La fertilitat de la terra, celebrada per tot l'ample món, jau desmentida: els sembrats moren tot just quan brosten, i ara un sol excessiu, ara una pluja excessiva, els arrasen; els astres i els vents els perjudiquen, i els ocells voraços recullen les llavors sembrades; el jull, els abriülls i el gram invencible assetgen les collites de blat.

Tum caput Eleis Alpheias extulit undis
rorantesque comas a fronte removit ad aures
atque ait: "O toto quaesitae virginis orbe
et frugum genetrix, inmensos siste labores
neve tibi fidae violenta irascere terrae.
Terra nihil meruit patuitque invita rapinae.
Nec sum pro patria supplex: huc hospita veni;
Pisa mihi patria est et ab Elide ducimus ortus;
Sicaniam peregrina colo, sed gratior omni
haec mihi terra solo est: hos nunc Arethusa penates,
hanc habeo sedem: quam tu, mitissima, serva.

vv. 487-497 Llavors l'Alpheias va treure el cap de les aigües de l'Èlide, es va apartar del front cap a les orelles els cabells que degotaven i va dir: "Oh mare de la donzella buscada per tot el món, mare també dels fruits, posa fi a les teves fatigues immenses i no t'enfurismis violentament amb la terra, que t'és fidel. La terra no ha merescut res i es va obrir contra la seva voluntat per al rapte. I no suplico per la meva pàtria: vaig venir aquí com a estrangera. Pisa és la meva pàtria i de l'Èlide procedeixo; habito Sicània com a forastera, però aquesta terra m'és més grata que qualsevol altre sòl: aquests són ara els meus penats; jo, Aretusa, tinc aquí la meva estada: conserva-la tu, benigníssima.

VERSOS 498-550

Mota loco cur sim tantique per aequoris undas
advehar Ortygiam, veniet narratibus hora
tempestiva meis, cum tu curaque levata
et vultus melioris eris. Mihi pervia tellus
praebet iter, subterque imas ablata cavernas
hic caput attollo desuetaque sidera cerno.
Ergo dum Stygio sub terris gurgite labor,
visa tua est oculis illic Proserpina nostris:
illa quidem tristis neque adhuc interrita vultu,
sed regina tamen, sed opaci maxima mundi,
sed tamen inferni pollens matrona tyranni."

vv. 498-508 Per què em vaig moure del meu lloc i per què soc portada a Ortígia a través de les onades d'un mar tan gran, ja arribarà una hora oportuna per al meu relat, quan estiguis alleujada de la teva pena i tinguis millor semblant. La terra, obrint-se al meu pas, m'ofereix un camí i, duta per sota de les cavernes més profundes, aquí alço el cap i contemplo els astres, que ja no estava acostumada a veure. Així doncs, mentre lliscava sota terra pel remolí estigi, vaig veure allà amb els meus propis ulls la teva Prosèrpina: trista, certament, i amb el rostre encara no lliure de temor, però reina al capdavall, sobirana del món de les ombres, poderosa esposa del tirà infernal."

Mater ad auditas stupuit ceu saxea voces
attonitaeque diu similis fuit. Utque dolore
pulsa gravi gravis est amentia, curribus oras
exit in aetherias. Ibi toto nubila vultu
ante Iovem passis stetit invidiosa capillis
"pro" que "meo veni supplex tibi, Iuppiter" inquit,
"sanguine proque tuo. Si nulla est gratia matris,
nata patrem moveat, neu sit tibi cura, precamur,
vilior illius, quod nostro est edita partu.

vv. 509-517 En sentir aquestes paraules, la mare es va quedar atònita, com de pedra, i durant molta estona va semblar fulminada. I quan un dolor greu va haver expulsat el seu greu estupor, surt amb el seu carro cap a les regions del cel. Allà, amb tot el rostre ennuvolat i els cabells deixats anar, es va presentar davant de Júpiter plena de retret i va dir: "Vinc a suplicar-te, Júpiter, per la meva sang i per la teva. Si la mare no et mereix cap favor, que la filla commogui el seu pare; i que no et sigui menys estimada, t'ho prego, pel fet d'haver nascut del meu part.

En quaesita diu tandem mihi nata reperta est,
si reperire vocas amittere certius, aut si
scire, ubi sit, reperire vocas. Quod rapta, feremus,
dummodo reddat eam: neque enim praedone marito
filia digna tua est, si iam mea filia non est."

vv. 518-522 Mira: la filla que tant de temps he buscat per fi l'he trobada, si a perdre-la amb més certesa en dius trobar-la, o si a saber on és en dius trobar-la. Que l'hagin raptada, ho suportaré, sempre que la torni: perquè la teva filla no mereix un bandit per marit, si és que ja no és filla meva."

Iuppiter excepit: "Commune est pignus onusque
nata mihi tecum. Sed si modo nomina rebus
addere vera placet, non hoc iniuria factum,
verum amor est; neque erit nobis gener ille pudori,
tu modo, diva, velis. Ut desint cetera, quantum est
esse Iovis fratrem! — Quid quod non cetera desunt
nec cedit nisi sorte mihi? sed tanta cupido
si tibi discidii est, repetet Proserpina caelum,
lege tamen certa, si nullos contigit illic
ore cibos; nam sic Parcarum foedere cautum est."

vv. 523-532 Júpiter va replicar: "La nostra filla és per a mi una penyora i una càrrega que comparteixo amb tu. Però, si vols donar a les coses els seus noms veritables, això no és un ultratge, sinó amor; i aquest gendre no serà per a nosaltres una vergonya, amb tal que tu, deessa, ho vulguis. Encara que li faltés tota la resta, quina gran cosa és ser germà de Júpiter! I què dir del fet que no li falta la resta i que no m'és inferior sinó pel sorteig? Però, si tan gran desig tens de separar-los, Prosèrpina tornarà al cel, tot i que amb una condició fixa: si allà no ha tastat cap aliment; perquè així ho estableix el pacte de les Parques."

Dixerat. At Cereri certum est educere natam.
Non ita fata sinunt, quoniam ieiunia virgo
solverat et, cultis dum simplex errat in hortis,
Poeniceum curva decerpserat arbore pomum
sumptaque pallenti septem de cortice grana
presserat ore suo. Solusque ex omnibus illud
Ascalaphus vidit, quem quondam dicitur Orphne,
inter Avernales haud ignotissima nymphas,
ex Acheronte suo silvis peperisse sub atris:
vidit et indicio reditum crudelis ademit.

vv. 533-542 Així havia parlat. Ceres està decidida a treure'n la seva filla. No ho permeten així els fats, perquè la donzella havia trencat el dejuni i, mentre passejava innocent pels jardins ben conreats, havia collit d'un arbre corbat una magrana i, prenent set grans de la seva escorça pàl·lida, els havia espremut amb la boca. I l'únic de tots que ho va veure va ser Ascàlaf, a qui, segons que es diu, Orfne, no pas la menys coneguda entre les nimfes de l'Avern, havia infantat del seu Aqueront sota els boscos negres: ho va veure i, cruel, amb la seva delació li va arrabassar el retorn.

Ingemuit regina Erebi testemque profanam
fecit avem, sparsumque caput Phlegethontide lympha
in rostrum et plumas et grandia lumina vertit.
Ille sibi ablatus fulvis amicitur in alis,
inque caput crescit, longosque reflectitur ungues
vixque movet natas per inertia bracchia pennas:
foedaque fit volucris, venturi nuntia luctus,
ignavus bubo, dirum mortalibus omen.

vv. 543-550 Va gemegar la reina de l'Èreb i va fer del testimoni un ocell de mal averany: li va ruixar el cap amb aigua del Flegetont i el va transformar en bec, plomes i grans ulls. Ell, arrabassat de si mateix, es revesteix d'ales lleonades, es torna gairebé tot cap, se li corben cap enrere unes ungles llargues i a penes mou les plomes que li han nascut als braços inerts: es converteix en un ocell repugnant, missatger del dol que s'acosta, el duc peresós, presagi funest per als mortals.

VERSOS 551-571

Hic tamen indicio poenam linguaque videri
commeruisse potest: vobis, Acheloides, unde
pluma pedesque avium, cum virginis ora geratis?
an quia, cum legeret vernos Proserpina flores,
in comitum numero, doctae Sirenes, eratis?

vv. 551-555 Pot semblar, tanmateix, que aquest va merèixer el seu càstig per la seva delació i la seva llengua; però vosaltres, filles d'Aquelou, d'on teniu les plomes i les potes d'ocell, si conserveu rostre de donzella? Potser perquè, quan Prosèrpina collia les flors de primavera, éreu en el nombre de les seves companyes, doctes Sirenes?

Quam postquam toto frustra quaesistis in orbe,
protinus, ut vestram sentirent aequora curam,
posse super fluctus alarum insistere remis
optastis, facilesque deos habuistis et artus
vidistis vestros subitis flavescere pennis.
Ne tamen ille canor mulcendas natus ad aures
tantaque dos oris linguae deperderet usum,
virginei vultus et vox humana remansit.

vv. 556-563 Després de buscar-la en va per tot el món, de seguida, perquè també els mars sentissin la vostra sol·licitud, vau desitjar poder sostenir-vos sobre les ones amb els rems d'unes ales, i vau trobar propicis els déus, i vau veure com els vostres membres es tornaven daurats amb plomes sobtades. Però, perquè aquell cant, nascut per acaronar les orelles, i un do tan gran de la vostra veu no perdessin l'ús de la llengua, us van quedar el rostre de donzella i la veu humana.

At medius fratrisque sui maestaeque sororis
Iuppiter ex aequo volventem dividit annum.
Nunc dea, regnorum numen commune duorum,
cum matre est totidem, totidem cum coniuge menses.
Vertitur extemplo facies et mentis et oris:
nam modo quae poterat Diti quoque maesta videri,
laeta deae frons est, ut sol, qui tectus aquosis
nubibus ante fuit, victis e nubibus exit.

vv. 564-571 Però Júpiter, fent de mitjancer entre el seu germà i la seva germana afligida, divideix a parts iguals l'any que gira. Ara la deessa, divinitat comuna dels dos regnes, passa tants mesos amb la seva mare com amb el seu espòs. A l'instant canvia l'aspecte del seu ànim i del seu rostre: perquè el front de la deessa, que fa poc podia semblar trist fins i tot a Dis, es mostra alegre, com el sol que, abans amagat per núvols carregats d'aigua, surt d'entre els núvols vençuts.

En resum

RESUM

Cal·líope comença lloant Ceres, la primera que va llaurar la terra i va donar lleis. El gegant Tifeu està aixafat sota Sicília i les seves sacsejades fan témer al rei dels morts que la terra s'obri i entri la llum al seu regne; Dis surt a revisar els fonaments de l'illa. Venus, des de la muntanya de l'Èrix, decideix estendre el seu poder també al món subterrani i demana a Cupido que fereixi Dis amb la seva fletxa; a més, li recorda que Prosèrpina, si ningú no ho impedeix, continuarà verge com Pal·las i Diana. Al costat del llac Pergus, a prop d'Henna, Prosèrpina cull flors amb les seves companyes; Dis la veu, se n'enamora i la rapta en el seu carro. La nimfa Cíane intenta impedir-ho, però Dis obre la terra amb el seu ceptre i baixa al Tàrtar; Cíane, desconsolada, es desfà en llàgrimes i es converteix en l'aigua de la seva pròpia font. Ceres busca la seva filla per totes les terres i mars, amb torxes enceses a l'Etna. Assedegada, demana aigua a una vella; un noi es burla de la seva avidesa i la deessa el converteix en una sargantana tacada. En tornar a Sicília, Cíane, que ja no pot parlar, li mostra a l'aigua el cinyell de Prosèrpina. Ceres maleeix la terra, sobretot Sicília, i destrueix les collites. La nimfa Aretusa li explica que ha vist la seva filla al món subterrani, trista però convertida en reina, esposa del sobirà dels morts. Ceres puja al cel a reclamar davant de Júpiter. Aquest respon que Prosèrpina podrà tornar si no ha tastat cap aliment allà baix; però al jardí dels inferns s'havia menjat set grans d'una magrana, i Ascàlaf l'havia vista i la delata. Prosèrpina el converteix en duc, ocell de mal averany. Les Sirenes, companyes de Prosèrpina, havien demanat ales per buscar-la pels mars i són ocells amb rostre de noia. Finalment Júpiter divideix l'any en dues parts iguals: Prosèrpina passarà la meitat amb la seva mare i l'altra meitat amb el seu espòs. La deessa recupera l'alegria.

METAMORFOSI

Cíane → aigua de la seva font; el noi → sargantana; Ascàlaf → duc; les Sirenes → ocells amb rostre de noia.

EXPLICACIÓ ETIOLÒGICA

L'any dividit entre els dos regnes, que tradicionalment s'interpreta com el cicle de les estacions i de les collites (Ovidi no ho diu expressament); l'origen de diversos animals.

TEMES

L'amor matern i el dolor per la filla perduda; el rapte i el matrimoni; l'agricultura i la fertilitat; el poder universal de l'Amor; el pacte entre déus; la vida i la mort.

CLAUS PER A LA PAU

Canta Cal·líope; Dis/Plutó; Venus i Cupido provoquen l'amor; llac Pergus i Henna (Sicília); Cíane; les torxes de l'Etna; Aretusa; els set grans de magrana; Ascàlaf en duc; l'any dividit.

8

OVIDI · MET. VI, 1-145

Aracne

Aracne → aranya (en grec aráchne).

Diego Velázquez, Les filadores o La faula d'Aracne (c. 1657), Museu del Prado

PERSONATGES

Pal·las Minerva (la deessa Tritonia); Aracne, jove de Lídia (Meònia), filla d'Ídmon de Colofó, tintorer de porpra; les nimfes del Tmolos i del Pactol.

VERSOS 1-49

Praebuerat dictis Tritonia talibus aures
carminaque Aonidum iustamque probaverat iram.
Tum secum "laudare parum est; laudemur et ipsae
numina nec sperni sine poena nostra sinamus"
Maeoniaeque animum fatis intendit Arachnes,
quam sibi lanificae non cedere laudibus artis
audierat. Non illa loco neque origine gentis

vv. 1-7 La Tritonia havia parat l'orella a aquestes paraules i havia aprovat els cants de les Aònides i la seva justa còlera. Aleshores pensa per a si: «Lloar és poc; siguem lloades també nosaltres i no permetem que la nostra divinitat sigui menyspreada sense càstig», i gira l'atenció cap al destí d'Aracne de Meònia, de qui havia sentit dir que no li cedia en la glòria de l'art de treballar la llana.

clara, sed arte fuit. Pater huic Colophonius Idmon
Phocaico bibulas tingebat murice lanas.
Occiderat mater; sed et haec de plebe suoque
aequa viro fuerat. Lydas tamen illa per urbes
quaesierat studio nomen memorabile, quamvis
orta domo parva parvis habitabat Hypaepis.

vv. 8-13 No va ser ella famosa pel seu lloc ni per l'origen del seu llinatge, sinó pel seu art. El seu pare, Ídmon de Colofó, tenyia amb porpra de Focea les llanes, que se n'amaraven. La seva mare havia mort; però també ella era del poble i igual al seu marit. Aracne, tanmateix, s'havia guanyat amb la seva dedicació un nom memorable per les ciutats de Lídia, encara que, nascuda en una casa humil, vivia a la humil Hypaepa.

Huius ut adspicerent opus admirabile, saepe
deseruere sui nymphae vineta Timoli,
deseruere suas nymphae Pactolides undas.
Nec factas solum vestes spectare iuvabat;
tum quoque, cum fierent: tantus decor adfuit arti.

vv. 14-18 Per contemplar el seu admirable treball, sovint les nimfes van abandonar les vinyes del seu Tmolos, les nimfes del Pactol van abandonar les seves aigües. I no només feia goig veure els teixits acabats, sinó també mentre es feien: tanta gràcia hi havia en el seu art.

Sive rudem primos lanam glomerabat in orbes,
seu digitis subigebat opus repetitaque longo
vellera mollibat nebulas aequantia tractu,
sive levi teretem versabat pollice fusum,
seu pingebat acu, scires a Pallade doctam.
Quod tamen ipsa negat, tantaque offensa magistra
"certet" ait "mecum: nihil est, quod victa recusem."

vv. 19-25 Tant si enrotllava la llana en brut formant els primers cabdells, com si la treballava amb els dits i estovava, estirant-los llargament, els vellons repressos una vegada i una altra, semblants a núvols, com si feia girar amb àgil polze el fus tornejat, com si brodava amb l'agulla, hauries dit que l'havia ensenyada Pal·las. Ella, però, ho nega i, ofesa per una mestra tan gran, diu: «Que competeixi amb mi: si em venç, no hi ha res que em negui a sofrir».

Pallas anum simulat falsosque in tempora canos
addit et infirmos, baculo quos sustinet, artus.
Tum sic orsa loqui: "Non omnia grandior aetas,
quae fugiamus, habet: seris venit usus ab annis.
Consilium ne sperne meum. Tibi fama petatur
inter mortales faciendae maxima lanae:
cede deae veniamque tuis, temeraria, dictis
supplice voce roga: veniam dabit illa roganti."

vv. 26-33 Pal·las fingeix ser una vella, es posa canes falses a les temples i s'afegeix també uns membres febles, que sosté amb un bastó. Aleshores va començar a parlar així: «No tot el que porta l'edat avançada és per defugir-ho: amb els anys tardans arriba l'experiència. No menyspreïs el meu consell. Aspira a tenir entre els mortals la fama més gran en el treball de la llana, però cedeix davant la deessa i demana-li perdó, temerària, per les teves paraules amb veu suplicant: ella te'l concedirà si l'hi demanes».

Adspicit hanc torvis inceptaque fila relinquit,
vixque manum retinens confessaque vultibus iram
talibus obscuram resecuta est Pallada dictis:
"Mentis inops longaque venis confecta senecta.
Et nimium vixisse diu nocet. Audiat istas,
siqua tibi nurus est, siqua est tibi filia, voces.
Consilii satis est in me mihi. Neve monendo
profecisse putes, eadem est sententia nobis.
Cur non ipsa venit? cur haec certamina vitat?"

vv. 34-42 Aracne la mira amb ulls ferotges, deixa els fils començats i, contenint a penes la mà i mostrant la ira al rostre, va respondre amb aquestes paraules a Pal·las disfressada: «Vens mancada de seny i consumida per una llarga vellesa; viure massa temps també perjudica. Que escolti aquestes paraules la teva nora, si en tens cap, o la teva filla, si en tens cap. Jo tinc en mi prou consell. I, perquè no creguis que has aconseguit res amb les teves advertències, continuo pensant el mateix. Per què no ve ella mateixa? Per què evita aquest certamen?».

Tum dea "venit" ait, formamque removit anilem
Palladaque exhibuit. Venerantur numina nymphae
Mygdonidesque nurus: sola est non territa virgo.
Sed tamen erubuit, subitusque invita notavit
ora rubor rursusque evanuit, ut solet aer
purpureus fieri, cum primum aurora movetur,
et breve post tempus candescere solis ab ortu.

vv. 43-49 Aleshores la deessa diu: «Ja ha vingut», es va treure la figura de vella i es va mostrar com a Pal·las. Les nimfes i les dones migdònies veneren la divinitat; només la donzella no es va espantar. Però, tot i així, es va enrojolar: un rubor sobtat li va tenyir el rostre contra la seva voluntat i de nou es va esvair, com sol el cel tornar-se purpuri tan bon punt es posa en marxa l'aurora i, poc després, blanquejar amb la sortida del sol.

VERSOS 50-102

Perstat in incepto stolidaeque cupidine palmae
in sua fata ruit: neque enim Iove nata recusat,
nec monet ulterius, nec iam certamina differt.
Haud mora, constituunt diversis partibus ambae
et gracili geminas intendunt stamine telas
(tela iugo iuncta est, stamen secernit harundo);
inseritur medium radiis subtemen acutis,
quod digiti expediunt, atque inter stamina ductum
percusso paviunt insecti pectine dentes.

vv. 50-58 Persisteix en el seu propòsit i, pel desig d'una victòria insensata, es precipita cap a la seva perdició; perquè la filla de Júpiter ni s'hi nega, ni li dona més consells, ni ajorna ja el certamen. Sense demora, totes dues es col·loquen en llocs separats i tensen dos telers amb un ordit fi (la tela està subjecta al travesser, la canya separa els fils de l'ordit); s'introdueix pel mig la trama amb les llançadores punxegudes, que els dits fan passar, i, un cop portada entre els fils de l'ordit, l'estrenyen les dents tallades de la pinta en colpejar-la.

Utraque festinant cinctaeque ad pectora vestes
bracchia docta movent, studio fallente laborem.
Illic et Tyrium quae purpura sensit aenum
texitur et tenues parvi discriminis umbrae,
qualis ab imbre solet percussis solibus arcus
inficere ingenti longum curvamine caelum:
in quo diversi niteant cum mille colores,
transitus ipse tamen spectantia lumina fallit;
usque adeo quod tangit idem est, tamen ultima distant.
Illic et lentum filis inmittitur aurum
et vetus in tela deducitur argumentum.

vv. 59-69 Totes dues s'afanyen i, amb els vestits cenyits al pit, mouen els braços experts, mentre l'entusiasme els fa oblidar la fatiga. Allà es teixeix la porpra que va conèixer la caldera de Tir i fines gradacions de matisos a penes diferents, com sol l'arc de Sant Martí, quan la pluja xoca amb els raigs del sol, tenyir amb la seva enorme corba una vasta extensió del cel: tot i que hi brillen mil colors diferents, el pas de l'un a l'altre enganya, tanmateix, els ulls que el contemplen; fins a tal punt els colors que es toquen són iguals i, tanmateix, els extrems són diferents. Allà s'entreteixeix també en els fils l'or flexible i es desplega a la tela una antiga història.

Cecropia Pallas scopulum Mavortis in arce
pingit et antiquam de terrae nomine litem.
Bis sex caelestes medio Iove sedibus altis
augusta gravitate sedent. Sua quemque deorum
inscribit facies: Iovis est regalis imago.
Stare deum pelagi longoque ferire tridente
aspera saxa facit, medioque e vulnere saxi
exsiluisse fretum, quo pignore vindicet urbem;

vv. 70-77 Pal·las pinta la roca de Mart a la ciutadella de Cècrops i l'antiga disputa sobre el nom d'aquella terra. Dotze déus celestes, amb Júpiter al mig, seuen en alts trons amb augusta majestat. Cada déu és identificat pel seu propi aspecte: la imatge de Júpiter és la d'un rei. Representa el déu del mar dret, colpejant amb el seu llarg trident les aspres roques, i que del mig de la ferida de la roca ha brollat aigua de mar, penyora amb què reclamar la ciutat;

at sibi dat clipeum, dat acutae cuspidis hastam,
dat galeam capiti, defenditur aegide pectus,
percussamque sua simulat de cuspide terram
edere cum bacis fetum canentis olivae
mirarique deos: operis Victoria finis.
Ut tamen exemplis intellegat aemula laudis,
quod pretium speret pro tam furialibus ausis,
quattuor in partes certamina quattuor addit,
clara colore suo, brevibus distincta sigillis.

vv. 78-86 a si mateixa, en canvi, es dona un escut, es dona una llança de punta esmolada, es dona un casc per al cap, l'ègida li protegeix el pit, i representa que la terra, colpejada per la seva llança, fa brollar una olivera blanquinosa carregada d'olives, i que els déus se'n meravellen: una Victòria clou l'obra. Però, perquè la seva rival en la glòria comprengui amb exemples quina recompensa pot esperar per una gosadia tan insensata, afegeix als quatre angles quatre certàmens, de colors vius i distingits amb petites figures.

Threiciam Rhodopen habet angulus unus et Haemum
(nunc gelidi montes, mortalia corpora quondam!),
nomina summorum sibi qui tribuere deorum.
Altera Pygmaeae fatum miserabile matris
pars habet: hanc Iuno victam certamine iussit
esse gruem populisque suis indicere bella.

vv. 87-92 Un angle conté la tràcia Ròdope i Hemos (ara muntanyes glaçades, en altre temps cossos mortals!), que es van atribuir els noms dels déus suprems. Una altra part conté el trist destí de la mare pigmea: Juno, després de vèncer-la en un certamen, va ordenar que es convertís en grua i declarés la guerra al seu propi poble.

Pinxit et Antigonen ausam contendere quondam
cum magni consorte Iovis, quam regia Iuno
in volucrem vertit; nec profuit Ilion illi
Laomedonve pater, sumptis quin candida pennis
ipsa sibi plaudat crepitante ciconia rostro.
Qui superest solus, Cinyran habet angulus orbum;
isque gradus templi, natarum membra suarum,
amplectens saxoque iacens lacrimare videtur.
Circuit extremas oleis pacalibus oras:
is modus est, operisque sua facit arbore finem.

vv. 93-102 Va pintar també Antígona, que es va atrevir en altre temps a competir amb l'esposa del gran Júpiter, i que la reial Juno va convertir en ocell; i no li van servir de res Ílion ni el seu pare Laòmedon per evitar que, coberta de plomes, blanca cigonya, s'aplaudeixi a si mateixa amb el bec que claqueja. L'únic angle que queda conté Cinyras privat de les seves filles; abraçat als graons d'un temple, que havien estat els membres de les seves filles, i estès sobre la pedra, sembla plorar. Va envoltar les vores exteriors amb oliveres de la pau: aquest és el límit, i clou l'obra amb el seu propi arbre.

VERSOS 103-145

Maeonis elusam designat imagine tauri
Europam: verum taurum, freta vera putares.
Ipsa videbatur terras spectare relictas
et comites clamare suas tactumque vereri
adsilientis aquae timidasque reducere plantas.

vv. 103-107 La meònia dibuixa Europa enganyada per la figura d'un toro: creuries que el toro és de veritat, que el mar és de veritat. Ella semblava mirar les terres que deixava enrere, cridar les seves companyes, témer el contacte de l'aigua que esquitxava i replegar els peus temorosos.

Fecit et Asterien aquila luctante teneri,
fecit olorinis Ledam recubare sub alis;
addidit, ut satyri celatus imagine pulchram
Iuppiter implerit gemino Nycteida fetu,
Amphitryon fuerit, cum te, Tirynthia, cepit,
aureus ut Danaen, Asopida luserit ignis,
Mnemosynen pastor, varius Deoida serpens.

vv. 108-114 Va representar també Astèria subjectada per una àguila que forceja, va representar Leda ajaguda sota les ales d'un cigne; va afegir com Júpiter, amagat sota la figura d'un sàtir, va deixar embarassada de dos bessons la bella filla de Nicteu; com es va convertir en Amfitrió quan et va posseir a tu, dona de Tirint; com, convertit en or, va enganyar Dànae; en foc, la filla d'Asop; en pastor, Mnemòsine; en serp clapejada, la filla de Deo.

Te quoque mutatum torvo, Neptune, iuvenco
virgine in Aeolia posuit. Tu visus Enipeus
gignis Aloidas, aries Bisaltida fallis;
et te flava comas frugum mitissima mater
sensit equum, sensit volucrem crinita colubris
mater equi volucris, sensit delphina Melantho.

vv. 115-120 També a tu, Neptú, et va representar transformat en un jonec ferotge al costat de la donzella eòlia. Tu, amb l'aparença d'Enipeu, engendres els Aloidae; com a moltó, enganyes la filla de Bisaltes; i a tu et va conèixer com a cavall la rossa mare de les messes, la més bondadosa; et va conèixer com a ocell la mare del cavall alat, la dels cabells de serps; et va conèixer com a dofí Melantho.

Omnibus his faciemque suam faciemque locorum
reddidit. Est illic agrestis imagine Phoebus,
utque modo accipitris pennas, modo terga leonis
gesserit, ut pastor Macareida luserit Issen;
Liber ut Erigonen falsa deceperit uva,
ut Saturnus equo geminum Chirona crearit.
Ultima pars telae, tenui circumdata limbo,
nexilibus flores hederis habet intertextos.

vv. 121-128 A tots ells els va donar el seu propi aspecte i l'aspecte dels llocs. Hi ha allà Febus amb figura de pagès, i com va portar unes vegades plomes de falcó, unes altres la pell d'un lleó; com, disfressat de pastor, va enganyar Isse, filla de Macareu; com Líber va enganyar Erígone amb un fals raïm; com Saturn, convertit en cavall, va engendrar el biforme Quiró. La vora extrema de la tela, envoltada per una fina orla, té flors entreteixides amb heures entrellaçades.

Non illud Pallas, non illud carpere Livor
possit opus. Doluit successu flava virago
et rupit pictas, caelestia crimina, vestes.
Utque Cytoriaco radium de monte tenebat,
ter quater Idmoniae frontem percussit Arachnes.

vv. 129-133 Ni Pal·las ni l'Enveja no podrien criticar aquesta obra. La rossa deessa guerrera es va doldre del seu èxit i va esquinçar els teixits brodats, que mostraven els crims dels déus; i, com que tenia a la mà una llançadora de boix del mont Cytorus, va colpejar tres i quatre vegades al front Aracne, filla d'Ídmon.

Non tulit infelix laqueoque animosa ligavit
guttura. Pendentem Pallas miserata levavit
atque ita "vive quidem, pende tamen, improba" dixit:
"lexque eadem poenae, ne sis secura futuri,
dicta tuo generi serisque nepotibus esto."

vv. 134-138 No ho va suportar la dissortada i, plena d'orgull, es va lligar un llaç a la gola. Pal·las, compadida, la va aixecar quan penjava i li va dir així: «Viu, és clar, però penja, insolent; i, perquè no estiguis tranquil·la pel que fa al futur, que aquesta mateixa llei de càstig quedi imposada al teu llinatge i als teus llunyans descendents».

Post ea discedens sucis Hecateidos herbae
sparsit; et extemplo tristi medicamine tactae
defluxere comae, cum quis et naris et aures,
fitque caput minimum, toto quoque corpore parva est:
in latere exiles digiti pro cruribus haerent,
cetera venter habet: de quo tamen illa remittit
stamen et antiquas exercet aranea telas.

vv. 139-145 Després, en anar-se'n, la va ruixar amb el suc d'una herba d'Hècate; i a l'instant, tocats per la funesta droga, li van caure els cabells, i amb ells el nas i les orelles; el cap se li torna diminut, i és també petita en tot el cos: al costat té enganxats uns dits prims en lloc de cames; la resta l'ocupa el ventre, del qual, tanmateix, ella continua traient fil i, convertida en aranya, continua teixint les seves antigues teles.

En resum

RESUM

Minerva, que acaba de sentir com les Muses van castigar les Pièrides, decideix castigar una mortal que es considera millor teixidora que ella. Aracne no és famosa pel seu llinatge ni per la seva pàtria (viu a la petita Hypaepa), sinó pel seu art; les nimfes acudeixen a admirar els seus treballs. Nega que l'hi hagi ensenyat Pal·las i la desafia a competir. Minerva se li apareix disfressada de vella i li aconsella que demani perdó a la deessa; Aracne l'insulta. La deessa es descobreix i comença el certamen. Minerva teixeix al centre la seva disputa amb Neptú per Atenes davant dels dotze déus a l'Areòpag: Neptú fa brollar aigua de la terra amb el trident i ella, una olivera, i guanya. A les quatre cantonades hi posa exemples de mortals castigats per desafiar els déus (Ròdope i Hemos convertits en muntanyes, la mare dels pigmeus convertida en grua, Antígona, filla de Laòmedon, convertida en cigonya, i Cinyras plorant sobre les graderies del temple que eren les seves filles), i ho envolta amb una orla d'olivera. Aracne teixeix els enganys amorosos dels déus: Júpiter amb Europa (com a toro), Astèria, Leda (com a cigne), Antíope, Alcmena, Dànae (pluja d'or), Egina, Mnemòsine i la filla de Deo; Neptú, Apol·lo, Bacus i Saturn en altres transformacions. Ho envolta amb flors entrellaçades amb heura. Ni Pal·las ni l'Enveja no poden trobar cap defecte a la seva obra. La deessa, furiosa, esquinça el tapís i colpeja Aracne al cap amb la llançadora de boix del mont Cytorus. Aracne no ho suporta i es penja. Pal·las, compadida, l'aixeca i li diu: «Viu, però penja, malvada», i la ruixa amb el suc d'una herba d'Hècate: li cauen els cabells, el nas i les orelles, el cap se li encongeix, els dits es converteixen en potes i la resta és ventre, del qual continua traient fil per teixir.

METAMORFOSI

Aracne → aranya (en grec *aráchne*).

EXPLICACIÓ ETIOLÒGICA

Per què les aranyes teixeixen i pengen dels seus fils.

TEMES

La supèrbia (*hybris*) humana davant dels déus; l'art i la rivalitat artística; el poder dels déus i la seva injustícia (el tapís d'Aracne és perfecte i denuncia els abusos divins); la venjança divina; la dona i el treball del teixit.

CLAUS PER A LA PAU

Aracne de Lídia, filla d'Ídmon; Minerva disfressada de vella; tapís de Minerva = disputa amb Neptú per Atenes (olivera); tapís d'Aracne = els amors i els enganys dels déus; llançadora; es penja; aranya.

9

OVIDI · MET. VIII, 152-182

Ariadna i el Laberint

La corona d'Ariadna → la constel·lació de la Corona Boreal.

Ticià, Bacus i Ariadna (1520-1523), National Gallery de Londres

PERSONATGES

Minos, rei de Creta; Pasífae, la seva esposa; el Minotaure; Dèdal; Teseu; Ariadna, filla de Minos; Bacus (Líber).

VERSOS 152-182

Vota Iovi Minos taurorum corpora centum
solvit, ut egressus ratibus Curetida terram
contigit, et spoliis decorata est regia fixis.
Creverat opprobrium generis, foedumque patebat
matris adulterium monstri novitate biformis.

vv. 152-156 Minos, tan bon punt va desembarcar de les naus i va trepitjar la terra dels Curets, va complir el seu vot a Júpiter amb els cossos de cent toros, i el seu palau va quedar adornat amb les despulles que s'hi van penjar. Havia crescut la deshonra del seu llinatge, i el vergonyós adulteri de la mare quedava al descobert per la novetat d'un monstre de doble forma.

Destinat hunc Minos thalamo removere pudorem
multiplicique domo caecisque includere tectis.
Daedalus ingenio fabrae celeberrimus artis
ponit opus turbatque notas et lumina flexu
ducit in errorem variarum ambage viarum.

vv. 157-161 Minos decideix apartar del seu tàlem aquesta vergonya i tancar-la en una casa de múltiples estances, sota uns sostres sense sortida. Dèdal, famosíssim pel seu enginy en l'art de construir, aixeca l'obra, confon els senyals i, amb els seus revolts, fa que la mirada s'extraviï en la maranya de camins diversos.

Non secus ac liquidis Phrygius Maeandrus in undis
ludit et ambiguo lapsu refluitque fluitque
occurrensque sibi venturas adspicit undas,
et nunc ad fontes, nunc ad mare versus apertum
incertas exercet aquas: ita Daedalus implet
innumeras errore vias. Vixque ipse reverti
ad limen potuit: tanta est fallacia tecti.

vv. 162-168 No d'una altra manera que el frigi Meandre juga en les seves aigües límpides i, amb un curs indecís, reflueix i flueix, i, sortint al seu propi encontre, contempla les ones que han de venir, i, girat unes vegades cap a les fonts i d'altres cap al mar obert, remou les seves aigües incertes: així omple Dèdal d'extraviaments camins innombrables. I a penes ell mateix va poder tornar al llindar: tan gran és l'engany d'aquella construcció.

Quo postquam geminam tauri iuvenisque figuram
clausit, et Actaeo bis pastum sanguine monstrum
tertia sors annis domuit repetita novenis,
utque ope virginea nullis iterata priorum
ianua difficilis filo est inventa relecto,
protinus Aegides rapta Minoide Diam
vela dedit comitemque suam crudelis in illo
litore destituit. Desertae et multa querenti

vv. 169-176 Després que hi va tancar la doble figura de toro i de jove, i que el tercer sorteig, repetit cada nou anys, va domar el monstre dues vegades alimentat amb sang atenesa, i que, amb l'ajuda d'una donzella, la porta difícil, que cap dels anteriors no havia tornat a travessar, es va trobar recollint el fil, el fill d'Egeu, després de raptar la filla de Minos, va desplegar de seguida les veles cap a Dia i, cruel, va abandonar la seva companya en aquella platja.

amplexus et opem Liber tulit; utque perenni
sidere clara foret, sumptam de fronte coronam
inmisit caelo. Tenues volat illa per auras
dumque volat, gemmae nitidos vertuntur in ignes
consistuntque loco specie remanente coronae,
qui medius Nixique genu est anguemque tenentis.

vv. 177-182 A ella, abandonada i entre molts laments, Líber li va oferir les seves abraçades i el seu ajut; i, perquè brillés amb una constel·lació eterna, va prendre la corona del seu front i la va llançar al cel. La corona vola a través de les brises lleus i, mentre vola, les seves gemmes es converteixen en focs resplendents i es fixen, conservant la forma de corona, al lloc que queda entre el que està agenollat i el que sosté la serp.

En resum

RESUM

Minos torna a Creta després de vèncer Mègara i ofereix cent toros a Júpiter. La deshonra de la seva família ha crescut: ha nascut el Minotaure, monstre meitat home i meitat toro, fruit de la unió de Pasífae amb un toro. Per amagar-lo, Minos encarrega a Dèdal, famós arquitecte, un edifici de passadissos enganyosos: el Laberint, els camins del qual es creuen i tornen sobre si mateixos com el riu Meandre, de manera que ni el mateix Dèdal no troba fàcilment la sortida. Hi tanquen el monstre, que s'alimenta de joves atenencs enviats com a tribut cada nou anys; la tercera tramesa el venç. Teseu, amb l'ajuda d'Ariadna, mata el Minotaure i surt seguint el fil que ella li va donar. Teseu salpa amb Ariadna, però l'abandona a l'illa de Dia (Naxos). Bacus l'abraça i la consola, i perquè sigui famosa al cel pren la corona del seu front i la llança als estels: les seves gemmes es converteixen en astres i formen la constel·lació de la Corona (entre la d'Hèrcules agenollat i la del Serpentari).

METAMORFOSI

La corona d'Ariadna → la constel·lació de la Corona Boreal.

TEMES

El monstre i la vergonya familiar; la intel·ligència tècnica (el Laberint); l'amor i la traïció (Teseu abandona Ariadna); la recompensa divina.

CLAUS PER A LA PAU

Minotaure, fill de Pasífae; Dèdal construeix el Laberint (comparat amb el Meandre); el fil d'Ariadna; abandonada a Dia (Naxos); Bacus converteix la seva corona en constel·lació. Ovidi explica l'episodi molt ràpidament perquè el lector ja el coneixia.

10

OVIDI · MET. VIII, 183-235

Dèdal i Ícar

No hi ha una transformació pròpiament dita: homes que volen com ocells. L'explicació etiològica és el nom del mar Icari i de l'illa d'Icària.

Atribuït a Pieter Bruegel el Vell, Paisatge amb la caiguda d'Ícar, Museus Reials de Belles Arts de Bèlgica

PERSONATGES

Dèdal, artesà atenenc; el seu fill Ícar; Minos.

VERSOS 183-235

Daedalus interea Creten longumque perosus
exsilium tactusque loci natalis amore
clausus erat pelago. "Terras licet" inquit "et undas
obstruat: at caelum certe patet; ibimus illac.
Omnia possideat, non possidet aera Minos."

vv. 183-187 Mentrestant Dèdal, que avorria Creta i el seu llarg exili, i tocat per l'amor a la terra natal, estava tancat pel mar. «Encara que em barri el pas per terra i per mar —va dir—, el cel, almenys, és obert: anirem per allà. Encara que ho posseeixi tot, Minos no posseeix l'aire».

Dixit et ignotas animum dimittit in artes
naturamque novat. Nam ponit in ordine pennas,
a minima coeptas, longam breviore sequenti,
ut clivo crevisse putes. Sic rustica quondam
fistula disparibus paulatim surgit avenis.
Tum lino medias et ceris adligat imas,
atque ita compositas parvo curvamine flectit,
ut veras imitetur aves. Puer Icarus una

vv. 188-195 Així va parlar, i aplica la seva ment a arts desconegudes i renova la natura. Perquè col·loca plomes en ordre, començant per la més petita, de manera que a una de llarga la segueix una de més curta, perquè pensis que han crescut en pendent. Així, de vegades, s'alça a poc a poc la rústica flauta de Pan amb canyes desiguals. Després lliga les del mig amb fil i les de baix amb cera i, així disposades, les doblega amb una lleu curvatura per imitar els ocells veritables.

stabat et, ignarus sua se tractare pericla,
ore renidenti modo, quas vaga moverat aura,
captabat plumas, flavam modo pollice ceram
mollibat lusuque suo mirabile patris
impediebat opus. Postquam manus ultima coepto
imposita est, geminas opifex libravit in alas
ipse suum corpus motaque pependit in aura.

vv. 196-202 El nen Ícar era al seu costat i, sense saber que tenia a les mans el seu propi perill, amb el rostre radiant, unes vegades atrapava les plomes que l'oreig errant havia mogut, d'altres estovava amb el polze la cera rossa, i amb el seu joc destorbava l'obra admirable del seu pare. Quan es va donar l'últim toc a l'empresa, el mateix artífex va equilibrar el seu cos sobre les dues ales i va quedar suspès en l'aire agitat.

Instruit et natum "medio" que "ut limite curras,
Icare," ait "moneo, ne, si demissior ibis,
unda gravet pennas, si celsior, ignis adurat.
Inter utrumque vola. Nec te spectare Booten
aut Helicen iubeo strictumque Orionis ensem:
me duce carpe viam." Pariter praecepta volandi
tradit et ignotas umeris accommodat alas.

vv. 203-209 Instrueix també el seu fill i li diu: «T'aconsello, Ícar, que volis pel camí del mig, perquè, si vas massa baix, l'aigua no faci feixugues les teves plomes, i, si vas massa alt, el foc no les cremi. Vola entre l'un i l'altre. I no et mano que observis el Bover, ni Hèlice, ni l'espasa desembeinada d'Orió: segueix el camí amb mi com a guia». Alhora li transmet les normes del vol i li ajusta a les espatlles les ales desconegudes.

Inter opus monitusque genae maduere seniles,
et patriae tremuere manus. Dedit oscula nato
non iterum repetenda suo, pennisque levatus
ante volat comitique timet, velut ales, ab alto
quae teneram prolem produxit in aera nido,
hortaturque sequi damnosasque erudit artes
et movet ipse suas et nati respicit alas.

vv. 210-216 Entre la feina i els consells, es van humitejar les galtes de l'ancià i li van tremolar les mans de pare. Va donar al seu fill uns besos que no tornaria a repetir i, aixecant-se amb les ales, vola al davant i tem pel seu company, com l'ocell que ha tret del niu alt a l'aire la seva tendra cria; l'anima a seguir-lo, li ensenya les arts funestes, i ell mateix mou les seves ales i mira enrere les del seu fill.

Hos aliquis tremula dum captat harundine pisces,
aut pastor baculo stivave innixus arator
vidit et obstipuit, quique aethera carpere possent
credidit esse deos. Et iam Iunonia laeva
parte Samos (fuerant Delosque Parosque relictae),
dextra Lebinthos erat fecundaque melle Calymne,

vv. 217-222 Algú que pescava peixos amb la seva canya tremolosa, o un pastor recolzat en el seu gaiato, o un llaurador en l'esteva, els va veure i va quedar atònit, i va creure que eren déus, ja que podien solcar l'èter. I ja tenien a l'esquerra Samos, consagrada a Juno (havien deixat enrere Delos i Paros), i a la dreta Lebinthos i Calymne, rica en mel,

cum puer audaci coepit gaudere volatu
deseruitque ducem caelique cupidine tractus
altius egit iter. Rapidi vicinia solis
mollit odoratas, pennarum vincula, ceras.
Tabuerant cerae: nudos quatit ille lacertos,
remigioque carens non ullas percipit auras,
oraque caerulea patrium clamantia nomen
excipiuntur aqua: quae nomen traxit ab illo.

vv. 223-230 quan el noi va començar a gaudir del vol audaç, va abandonar el seu guia i, arrossegat pel desig del cel, va dur la seva ruta més amunt. La proximitat del sol abrasador estova la cera olorosa, lligam de les plomes. S'havia fos la cera: ell agita els braços nus i, mancat de rems, no aconsegueix recolzar-se en cap aire, i la seva boca, que cridava el nom del pare, s'enfonsa en l'aigua d'un blau fosc, que va prendre d'ell el seu nom.

At pater infelix, nec iam pater, "Icare," dixit,
"Icare," dixit "ubi es? qua te regione requiram?"
"Icare" dicebat: pennas adspexit in undis
devovitque suas artes corpusque sepulcro
condidit, et tellus a nomine dicta sepulti.

vv. 231-235 Però el pare desventurat, que ja no era pare, va dir: «Ícar! Ícar! —va dir—, on ets? En quin lloc t'he de buscar?». «Ícar!», deia; va veure les plomes a les ones, va maleir les seves arts i va enterrar el cos en un sepulcre, i la terra va rebre el nom del sepultat.

En resum

RESUM

Dèdal, cansat del seu llarg exili a Creta i amb el desig de tornar a la seva pàtria, hi està retingut perquè Minos domina la terra i el mar; però «no domina l'aire». Inventa unes ales: ordena plomes de més petita a més gran, les subjecta amb fil al centre i amb cera a la base i les corba com les dels ocells. Ícar juga al seu costat sense saber que maneja la seva perdició. Dèdal prova les ales i després instrueix el seu fill: ha de volar pel camí del mig, perquè si va baix la humitat del mar li pesarà a les ales i si va alt el sol les cremarà; no s'ha de fixar en les constel·lacions (el Bover, l'Óssa, Orió), sinó seguir-lo a ell. El besa per última vegada i emprenen el vol. Un pescador, un pastor i un llaurador els veuen i els prenen per déus. Ja han deixat enrere Delos i Paros i tenen a l'esquerra Samos i a la dreta Lebinthos i Calymne; aleshores Ícar, feliç amb el vol, abandona el seu guia i puja cap al cel. El sol estova la cera, les ales es desfan i cau al mar cridant el nom del seu pare; aquell mar rep d'ell el nom d'Icari. Dèdal, que ja no és pare, el busca, veu les plomes a l'aigua, maleeix el seu art i enterra el cos; la terra rep el nom del mort (l'illa d'Icària).

METAMORFOSI

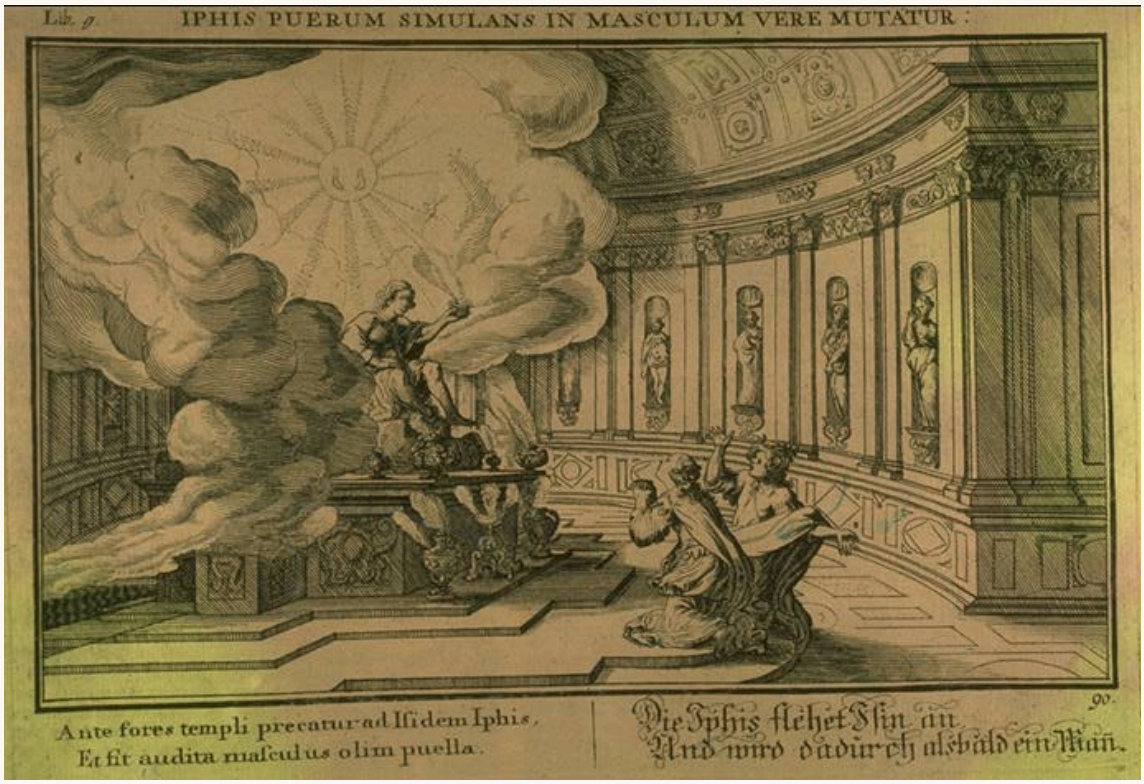
No hi ha una transformació pròpiament dita: homes que volen com ocells. L'explicació etiològica és el nom del mar Icari i de l'illa d'Icària.

TEMES

L'enginy humà i la tècnica que desafia la natura; la desobediència i la imprudència juvenil; el terme mitjà; la relació entre pare i fill; el càstig de l'ambició (paral·lel amb Faetont).

CLAUS PER A LA PAU

Dèdal, presoner de Minos a Creta; ales de plomes, fil i cera; consell de volar pel mig; Ícar puja massa, el sol fon la cera; cau al mar Icari.

11

OVIDI · MET. IX, 669-797

Ifis i Iante

Ifis passa de dona a home.

Johann Wilhelm Baur, Isis i Ifis, gravat per a les Metamorfosis (1641)

PERSONATGES

Ligdos, home pobre i honrat de Festos (Creta); Teletusa, la seva esposa; Ifis, la seva filla; la deessa egípcia Isis (amb el seu seguici: Anubis, Bubastis, Apis, Harpòcrates i Osiris); Iante, filla de Telestes, promesa d'Ifis; Venus, Juno i Himeneu, a les noces.

VERSOS 669-719

669 *Proxima Cnosiaco nam quondam Phaestia regno*
670 *progenuit tellus ignotum nomine Ligdum,*
671 *ingenua de plebe virum. Nec census in illo*
672 *nobilitate sua maior, sed vita fidesque*
673 *inculpata fuit. Gravidae qui coniugis aures*
674 *vocibus his monuit, cum iam prope partus adesset:*

vv. 669-674 Perquè antigament la terra de Festos, veïna del regne de Cnossos, va engendrar Ligdos, de nom obscur, home lliure nascut de la plebs. I la seva hisenda no era més gran que la seva noblesa, però la seva vida i la seva lleialtat van ser irreprotxables. Aquest, quan el part ja era a prop, va advertir amb aquestes paraules la seva esposa embarassada:

675 *"Quae voveam, duo sunt; minimo ut relevere dolore,*
676 *utque marem parias; onerosior altera sors est,*
677 *et vires fortuna negat. Quod abominor, ergo*
678 *edita forte tuo fuerit si femina partu,*
679 *(invitus mando: pietas, ignosce!) necetur."*
680 *Dixerat, et lacrimis vultus lavere profusis,*
681 *tam qui mandabat, quam cui mandata dabantur.*

vv. 675-681 «Dues són les coses que desitjo: que et vegis alleujada amb el mínim dolor i que donis a llum un mascle; l'altra sort és més feixuga, i la fortuna ens nega els recursos. Així doncs —i ho abomino—, si per atzar el que neixi del teu part fos una nena (ho mano a desgrat; perdona'm, pietat!), que la matin». Havia parlat, i llàgrimes abundants van banyar el rostre tant del qui ho manava com de la qui rebia les ordres.

682 *Sed tamen usque suum vanis Telethusa maritum*
683 *sollicitat precibus, ne spem sibi ponat in arto.*
684 *Certa sua est Ligdo sententia. Iamque ferendo*
685 *vix erat illa gravem maturo pondere ventrem,*
686 *cum medio noctis spatio sub imagine somni*
687 *Inachis ante torum, pompa comitata sacrorum,*
688 *aut stetit aut visa est. Inerant lunaria fronti*

vv. 682-688 Tanmateix, Teletusa no deixa d'importunar el seu marit amb precs vans perquè no redueixi la seva esperança a un marge tan estret. La decisió de Ligdos és ferma. I ja amb prou feines podia ella portar el ventre, feixuc per la seva càrrega madura, quan a mitjanit, en forma de somni, la filla d'Ínac, acompanyada del seguici dels seus ritus, es va aturar davant el seu llit, o així li ho va semblar.

689 *cornua cum spicis nitido flaventibus auro*
690 *et regale decus. Cum qua latrator Anubis*
691 *sanctaque Bubastis variusque coloribus Apis,*
692 *quique premit vocem digitoque silentia suadet,*
693 *sistraque erant numquamque satis quaesitus Osiris*
694 *plenaque somniferis serpens peregrina venenis.*

vv. 689-694 Duia al front les banyes de la lluna, amb espigues que groguejaven d'or brillant, i la insígnia reial. Amb ella hi havia el lladrador Anubis, la santa Bubastis, Apis, de colors variats, i el que reprimeix la veu i amb el dit aconsella silenci; hi havia sistres, i Osiris, mai prou buscat, i la serp estrangera, plena de verins que porten la son.

695 *Tum velut excussam somno et manifesta videntem*
696 *sic adfata dea est: "Pars o Telethusa mearum,*
697 *pone graves curas mandataque falle mariti.*
698 *Nec dubita, cum te partu Lucina levarit,*
699 *tollere quidquid erit. Dea sum auxiliaris opemque*
700 *exorata fero, nec te coluisse quereris*
701 *ingratum numen." Monuit thalamoque recessit.*

vv. 695-701 Aleshores, com si ella estigués desperta i ho veiés tot amb claredat, la deessa li va parlar així: «Oh Teletusa, una de les meves fidels, deixa les teves greus preocupacions i burla les ordres del teu marit. I no dubtis, quan Lucina t'hagi alleujat amb el part, a criar el que sigui. Soc una deessa que socorre i porto ajut a qui m'ho suplica, i no et queixaràs d'haver honrat una divinitat desagraïda». Així la va aconsellar i es va retirar de la cambra.

Laeta toro surgit purasque ad sidera supplex
Cressa manus tollens, rata sint sua visa, precatur.
Ut dolor increvit, seque ipsum pondus in auras
expulit et nata est ignaro femina patre,
iussit ali mater puerum mentita: fidemque
res habuit, neque erat ficti nisi conscia nutrix.

vv. 702-707 Alegre, la cretenca s'aixeca del llit i, alçant suplicant les seves mans pures cap a les estrelles, prega que es compleixin les seves visions. Quan el dolor va créixer i la càrrega va sortir per si mateixa a la llum i va néixer una nena sense que el pare ho sabés, la mare va manar que la criessin fent-la passar per un nen; la cosa va resultar creïble, i ningú més que la dida no coneixia l'engany.

Vota pater solvit nomenque inponit avitum:
Iphis avus fuerat. Gavisa est nomine mater,
quod commune foret nec quemquam falleret illo.
Inde incepta pia mendacia fraude latebant:
cultus erat pueri, facies, quam sive puellae,
sive dares puero, fuerat formosus uterque.

vv. 708-713 El pare compleix els seus vots i li imposa el nom de l'avi: l'avi s'havia dit Ifis. La mare es va alegrar del nom, perquè servia per a tots dos sexes i amb ell no enganyava ningú. Des d'aleshores, les mentides començades amb un piadós engany passaven inadvertides: vestia com un nen, i la seva cara, tant si l'atribuïes a una nena com a un nen, era bella en un cas i en l'altre.

Tertius interea decimo successerat annus,
cum pater, Iphi, tibi flavam despondet Ianthen,
inter Phaestiadas quae laudatissima formae
dote fuit virgo, Dictaeo nata Teleste.
Par aetas, par forma fuit, primasque magistris
accepere artes, elementa aetatis, ab isdem.

vv. 714-719 Mentrestant, als deu anys se n'havien afegit tres més, quan el teu pare, Ifis, et promet en matrimoni la rossa Iante, la donzella més lloada per la dot de la seva bellesa entre les noies de Festos, filla del dicteu Telestes. Igual era la seva edat, igual la seva bellesa, i dels mateixos mestres van rebre els primers ensenyaments, rudiments propis de la seva edat.

VERSOS 720-770

Hinc amor ambarum tetigit rude pectus et aequum
vulnus utrique dedit. Sed erat fiducia dispar:
coniugium pactaeque exspectat tempora taedae
quamque virum putat esse, virum fore credit Ianthe;
Iphis amat, qua posse frui desperat, et auget
hoc ipsum flammas, ardetque in virgine virgo;

vv. 720-725 Per això l'amor va tocar el pit inexpert de totes dues i a cadascuna li va causar la mateixa ferida. Però la seva confiança era desigual: Iante espera el casament i el moment de la torxa nupcial pactada, i creu que serà el seu marit aquella que considera un home; Ifis estima algú de qui desespera poder gaudir, i això mateix augmenta les seves flames, i una donzella crema per una altra donzella.

vixque tenens lacrimas "quis me manet exitus" inquit,
"cognita quam nulli, quam prodigiosa novaeque
cura tenet Veneris? Si di mihi parcere vellent,
[parcere debuerant; si non, et perdere vellent,]
naturale malum saltem et de more dedissent.
Nec vaccam vaccae, nec equas amor urit equarum:
urit oves aries, sequitur sua femina cervum.
Sic et aves coeunt, interque animalia cuncta
femina femineo conrepta cupidine nulla est.

vv. 726-734 I, contenint a penes les llàgrimes, diu: «Quin final m'espera a mi, posseïda per un amor que ningú no coneix, monstruós, d'una Venus mai vista? Si els déus volien perdonar-me, [haurien hagut de perdonar-me; si no, i volien perdre'm,] almenys m'haurien donat un mal natural i acostumat. L'amor d'una vaca no abrasa una altra vaca, ni el de les egües abrasa les egües: el moltó abrasa les ovelles, la seva femella segueix el cérvol. Així s'aparellen també els ocells, i entre tots els animals no hi ha cap femella presa del desig d'una altra femella.

Vellem nulla forem! Ne non tamen omnia Crete
monstra ferat, taurum dilexit filia Solis,
femina nempe marem: meus est furiosior illo,
si verum profitemur, amor! Tamen illa secuta est
spem Veneris, tamen illa dolis et imagine vaccae
passa bovem est, et erat, qui deciperetur adulter!

vv. 735-740 Tant de bo no existís! I, perquè Creta no deixi de produir tota mena de monstres, la filla del Sol va estimar un toro: una femella un mascle, al capdavall. El meu amor, si he de confessar la veritat, és més boig que aquell. Ella, tot i així, va perseguir una esperança de plaer; ella, tot i així, amb enganys i sota la figura d'una vaca, es va lliurar al toro, i hi havia un amant a qui enganyar.

Huc licet e toto sollertia confluat orbe,
ipse licet revolet ceratis Daedalus alis,
quid faciet? Num me puerum de virgine doctis
artibus efficiet? num te mutabit, Ianthe?
Quin animum firmas, teque ipsa reconligis, Iphi,
consiliique inopes et stultos excutis ignes?
Quid sis nata, vide, nisi te quoque decipis ipsa,
et pete quod fas est, et ama quod femina debes!

vv. 741-748 Encara que aquí conflueixi l'enginy del món sencer, encara que el mateix Dèdal torni volant amb les seves ales de cera, què podrà fer? Em convertirà potser, amb les seves arts savies, de donzella en noi? Et transformarà potser a tu, Iante? Per què no refermes el teu ànim, Ifis, i et recobres, i et treus de sobre aquests focs necis i sense remei? Mira què ets de naixença, si no és que també t'enganyes a tu mateixa, i busca el que és lícit, i estima el que, com a dona, has d'estimar.

Spes est, quae capiat, spes est, quae pascit amorem:
hanc tibi res adimit. Non te custodia caro
arcet ab amplexu nec cauti cura mariti,
non patris asperitas, non se negat ipsa roganti:
nec tamen est potienda tibi, nec, ut omnia fiant,
esse potes felix, ut dique hominesque laborent.

vv. 749-754 L'esperança és la que captiva, l'esperança la que alimenta l'amor: i aquesta te la pren la realitat. No t'aparta de la seva estimada abraçada cap vigilància, ni el zel d'un marit previngut, ni la severitat d'un pare; ni ella mateixa es nega als teus precs; i, tanmateix, no la pots posseir ni, encara que es faci tot, pots ser feliç, per més que s'hi esforcin déus i homes.

Nunc quoque votorum nulla est pars vana meorum,
dique mihi faciles, quidquid valuere, dederunt;
quodque ego, vult genitor, vult ipsa socerque futurus.
At non vult natura, potentior omnibus istis,
quae mihi sola nocet. Venit ecce optabile tempus,
luxque iugalis adest, et iam mea fiet Ianthe—
nec mihi continget: mediis sitiemus in undis.
Pronuba quid Iuno, quid ad haec, Hymenaee, venitis
sacra, quibus qui ducat abest, ubi nubimus ambae?"

vv. 755-763 També ara cap dels meus desitjos no queda sense complir, i els déus, propicis, m'han donat tot el que han pogut; i el que jo vull ho vol el meu pare, ho vol ella mateixa i el meu futur sogre. Però no ho vol la natura, més poderosa que tots ells, l'única que em perjudica. Mira, arriba el moment desitjat, és aquí el dia de les noces, i ja Iante serà meva... i no em tocarà en sort: tindrem set enmig de les aigües. Per què, Juno prònuba, per què, Himeneu, veniu a aquests ritus, en què falta qui prengui esposa, si totes dues som núvies?».

Pressit ab his vocem. Nec lenius altera virgo
aestuat, utque celer venias, Hymenaee, precatur.
Quod petit haec, Telethusa timens modo tempora
differt,
nunc ficto languore moram trahit, omina saepe
visaque causatur. Sed iam consumpserat omnem
materiam ficti, dilataque tempora taedae
institerant, unusque dies restabat. At illa

vv. 764-770 Amb aquestes paraules va callar. I no amb menys ardor s'abrasa l'altra donzella, i et prega, Himeneu, que vinguis aviat. Teletusa, tement allò que aquesta demana, unes vegades ajorna la data, d'altres allarga la demora amb una malaltia fingida, i sovint posa com a pretext presagis i visions. Però ja havia exhaurit tots els pretextos per fingir, i la data ajornada de les noces era imminent, i només quedava un dia.

crinalem capiti vittam nataeque sibique
detrahit et passis aram complexa capillis
"Isi, Paraetonium Mareoticaque arva Pharonque
quae colis et septem digestum in cornua Nilum:
fer, precor" inquit "opem nostroque medere timori!
Te, dea, te quondam tuaque haec insignia vidi
cunctaque cognovi, sonitum comitantiaque aera
sistrorum, memorique animo tua iussa notavi.
Quod videt haec lucem, quod non ego punior, ecce
consilium munusque tuum est. Miserere duarum
auxilioque iuva!" Lacrimae sunt verba secutae.

vv. 771-781 Aleshores ella es treu a si mateixa i a la seva filla la cinta dels cabells i, abraçada a l'altar amb els cabells solts, diu: «Isis, que habites Paraetonium, els camps mareòtics, Faros i el Nil dividit en set braços: porta'ns ajut, t'ho prego, i posa remei al nostre temor! A tu, deessa, a tu et vaig veure en un altre temps, i aquestes insígnies teves, i ho vaig reconèixer tot, el so i el bronze dels sistres que t'acompanyaven, i vaig gravar les teves ordres en la meva memòria. Que aquesta vegi la llum, que jo no sigui castigada, és, mira, obra del teu consell i un do teu. Apiada't de totes dues i socorre'ns amb el teu ajut!». A les paraules van seguir les llàgrimes.

Visa dea est movisse suas (et moverat) aras,
et templi tremuere fores, imitataque lunam
cornua fulserunt, crepuitque sonabile sistrum.
Non secura quidem, fausto tamen omine laeta
mater abit templo: sequitur comes Iphis euntem,
quam solita est, maiore gradu, nec candor in ore
permanet, et vires augentur, et acrior ipse est

vv. 782-788 Va semblar que la deessa movia el seu altar (i l'havia mogut), i van tremolar les portes del temple, i van brillar les seves banyes, semblants a la lluna, i va ressonar el sonor sistre. No del tot tranquil·la, però alegre pel presagi favorable, la mare surt del temple; l'acompanya Ifis en la seva marxa, amb un pas més llarg que de costum; i la blancor no roman en el seu rostre, i augmenten les seves forces, i el seu mateix semblant és més enèrgic,

vultus, et incomptis brevior mensura capillis,
plusque vigoris adest, habuit quam femina. Nam quae
femina nuper eras, puer es. Date munera templis
nec timida gaudete fide! Dant munera templis,
addunt et titulum; titulus breve carmen habebat:
DONA PUER SOLVIT QUAE FEMINA VOVERAT IPHIS
Postera lux radiis latum patefecerat orbem,
cum Venus et Iuno sociosque Hymenaeus ad ignes
conveniunt, potiturque sua puer Iphis Ianthe.

vv. 789-797 i és més curta la llargada dels seus cabells sense pentinar, i té més vigor del que va tenir quan era dona. Perquè tu, que fa poc eres dona, ets un noi. Porteu ofrenes als temples i alegreu-vos amb una fe sense temor! Porten ofrenes als temples i hi afegeixen, a més, una inscripció; la inscripció contenia un vers breu: IFIS, JA NOI, VA PAGAR LES OFRENES QUE HAVIA PROMÈS QUAN ERA DONA. La llum del dia següent havia descobert amb els seus raigs l'ampli món, quan Venus, Juno i Himeneu es reuneixen al voltant dels focs nupcials, i el noi Ifis pren per esposa la seva Iante.

En resum

RESUM

Ligdos adverteix la seva esposa embarassada que, si neix una nena, la mataran, perquè són pobres i una filla és una càrrega. Teletusa plora; Isis se li apareix en somnis i li ordena que crïi la criatura, sigui el que sigui. Neix una nena i la mare la fa passar per un nen; el pare, sense saber-ho, li posa el nom de l'avi, Ifis, que a la mare l'alegra perquè serveix per als dos sexes, i la vesteix com un noi. Als tretze anys, el seu pare la promet amb Iante, la noia més bella de Festos. Totes dues s'enamoren, però Ifis pateix perquè el seu amor li sembla impossible i contrari a la natura, i es lamenta en un llarg monòleg. Teletusa endarrereix les noces amb excuses, fins que ja no pot més. La vigília, mare i filla preguen davant l'altar d'Isis. La deessa dona un senyal (el temple es mou, les portes tremolen, brillen les banyes de lluna i sona el sistre) i Ifis, en sortir, canvia: camina amb passes més llargues, el seu rostre és menys delicat, té més força i els cabells més curts. S'ha convertit en un jove. Els pares ofereixen dons al temple amb una inscripció: «Aquests dons que havia promès com a dona, Ifis els va pagar com a home». L'endemà se celebren les noces amb Venus, Juno i Himeneu, i «el noi Ifis obté la seva Iante».

METAMORFOSI

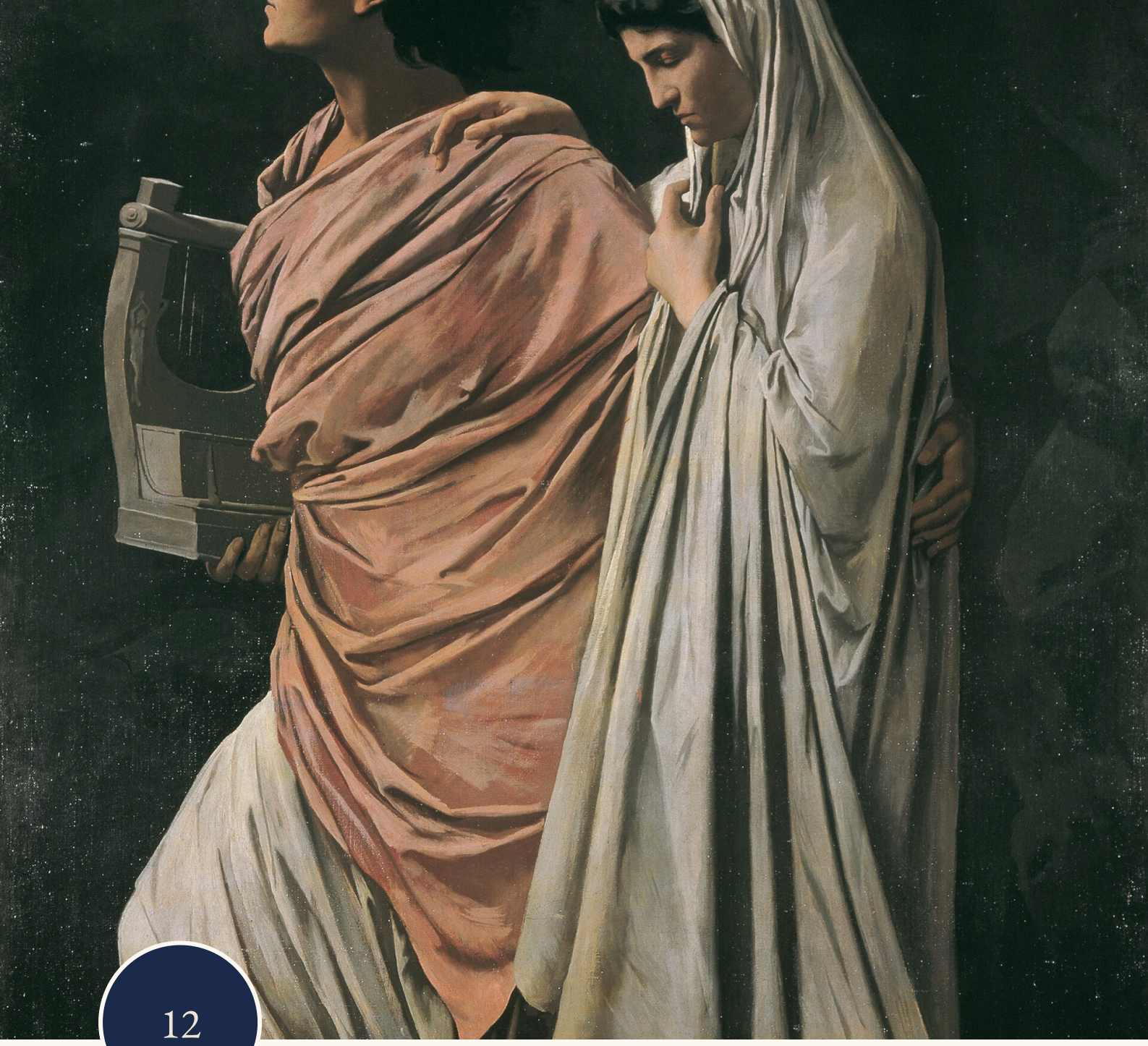
Ifis passa de dona a home.

TEMES

La identitat i el gènere; l'amor entre dues noies i la mirada de l'època sobre aquest amor; la pietat recompensada (Isis protegeix la família); la pobresa i el valor dels fills a l'antiguitat; la intervenció divina que resol l'impossible.

CLAUS PER A LA PAU

Creta (Festos); Ligdos volia un fill baró; Isis en somnis; el nom ambigu «Ifis»; promesa a Iante; la transformació en noi la vigília de les noces; la inscripció votiva. Va ser una de les respostes del test de la PAU 2026.

12

OVIDI · MET. X, 1-77

Orfeu i Eurídice

En aquest passatge no hi ha transformació dels protagonistes; només s'esmenten, com a comparació, homes convertits en pedra (el que va veure Cèrber, Olenos i Lethaea).

Anselm Feuerbach, Orfeu i Eurídice (1869), Belvedere de Viena

PERSONATGES

Orfeu, poeta i cantor de Tràcia (el «poeta del Ròdope»), fill de la musa Cal·líope; Eurídice, la seva esposa; Himeneu, déu de les noces; les nàiades; Plutó (el senyor de les ombres) i Persèfone (Prosèrpina); les ànimes condemnades dels inferns; el barquer (Caront).

VERSOS 1-55

Inde per inmensum croceo velatus amictu
aethera digreditur Ciconumque Hymenaeus ad oras
tendit et Orphea nequiquam voce vocatur.
Adfuit ille quidem, sed nec sollemnia verba
nec laetos vultus nec felix attulit omen.
Fax quoque, quam tenuit, lacrimoso stridula fumo
usque fuit nullosque invenit motibus ignes.
Exitus auspicio gravior: nam nupta per herbas
dum nova naiadum turba comitata vagatur,
occidit in talum serpentis dente recepto.

vv. 1-10 D'allí, cobert amb un mantell de color de safrà, Himeneu s'allunya a través de l'èter immens, es dirigeix a les costes dels cícons i és invocat en va per la veu d'Orfeu. Hi va acudir, sí, però no hi va portar ni les paraules rituals, ni un rostre alegre, ni un presagi favorable. També la torxa que sostenia va estar crepitant tot el temps amb un fum que feia plorar, i, per més que la sacsejaven, no va trobar cap flama. El desenllaç va ser més greu que l'auguri: perquè, mentre la nova esposa passejava per l'herba acompanyada d'un estol de nàiades, va caure morta en rebre al turmell la mossegada d'una serp.

Quam satis ad superas postquam Rhodopeius auras
deflevit vates, ne non temptaret et umbras,
ad Styga Taenaria est ausus descendere porta;
perque leves populos simulacraque functa sepulcro
Persephonen adiit inamoenaque regna tenentem
umbrarum dominum. Pulsisque ad carmina nervis

vv. 11-16 Després de plorar-la prou a les aures de dalt, el poeta del Ròdope, per no deixar de provar-ho també amb les ombres, es va atrevir a baixar a l'Estix per la porta del Tènar; i, a través dels pobles lleugers i dels espectres que ja han rebut sepultura, es va presentar davant Persèfone i davant el senyor de les ombres, que posseeix un regne sense alegria. I, polsant les cordes per acompanyar el seu cant, va parlar així:

sic ait: "O positi sub terra numina mundi,
in quem reccidimus, quidquid mortale creamur,
si licet et falsi positis ambagibus oris
vera loqui sinitis, non huc, ut opaca viderem
Tartara, descendi, nec uti villosa colubris
terna Medusaei vincirem guttura monstri:
causa viae est coniunx, in quam calcata venenum
vipera diffudit crescentesque abstulit annos.

vv. 17-24 «Oh divinitats del món situat sota terra, al qual tornem a caure tots els que som creats mortals: si és lícit i permeteu que, deixant de banda els embuts d'una boca mentidera, digui la veritat, no he baixat aquí per veure el tenebrós Tàrtar, ni per encadenar les tres goles, eriçades de serps, del monstre de Medusa: el motiu del meu viatge és la meva esposa, en qui un escurçó, trepitjat, va escampar el seu verí i li va arrabassar els anys, que encara anaven creixent.

Posse pati volui nec me temptasse negabo:
vicit Amor. Supera deus hic bene notus in ora est,
an sit et hic, dubito. Sed et hic tamen auguror esse;
famaque si veteris non est mentita rapinae,
vos quoque iunxit Amor. Per ego haec loca plena timoris,
per chaos hoc ingens vastique silentia regni,
Eurydices, oro, properata retexite fata.

vv. 25-31 Vaig voler ser capaç de suportar-ho i no negaré que ho he intentat: va vèncer l'Amor. Aquest déu és ben conegut a la regió de dalt; si ho és també aquí, ho dubto. Però, tot i així, sospito que també aquí ho és; i, si no menteix la fama de l'antic rapte, també a vosaltres us va unir l'Amor. Per aquests llocs plens de temor, per aquest caos immens i pels silencis d'aquest vast regne, us ho prego: desteixiu el destí precipitat d'Eurídice.

Omnia debemur vobis, paulumque morati
serius aut citius sedem properamus ad unam.
Tendimus huc omnes, haec est domus ultima, vosque
humani generis longissima regna tenetis.
Haec quoque, cum iustos matura peregerit annos,
iuris erit vestri: pro munere poscimus usum.
Quod si fata negant veniam pro coniuge, certum est
nolle redire mihi: leto gaudete duorum."

vv. 32-39 Us pertanyem del tot, i, després d'endarrerir-nos una mica, més tard o més d'hora ens afanyem cap a un mateix estatge. Cap aquí ens dirigim tots, aquesta és l'última casa, i vosaltres teniu el regnat més llarg sobre el gènere humà. També ella, quan, ja madura, hagi complert els anys que li pertoquen, estarà sota la vostra jurisdicció: no us la demano com a regal, sinó en usdefruit. I si els fats neguen aquesta gràcia per a la meva esposa, tinc decidit no voler tornar: alegreu-vos de la mort de tots dos.»

Talia dicentem nervosque ad verba moventem
exsangues flebant animae: nec Tantalus undam
captavit refugam, stupuitque Ixionis orbis,
nec carpsere iecur volucres, urnisque vacarunt
Belides, inque tuo sedisti, Sisyphe, saxo.
Tunc primum lacrimis victarum carmine fama est
Eumenidum maduisse genas. Nec regia coniunx
sustinet oranti nec qui regit ima negare,
Eurydicenque vocant. Umbras erat illa recentes
inter et incessit passu de vulnere tardo.

vv. 40-49 Mentre deia aquestes coses i movia les cordes al compàs de les paraules, el ploraven les ànimes exsangües: Tàntal no va intentar atrapar l'aigua que fuig, la roda d'Ixíon es va aturar, atònita, els ocells no van esquinçar el fetge, les Bèlides van deixar lliures les urnes i tu, Sísif, et vas asseure a la teva roca. Diu la fama que llavors, per primera vegada, les galtes de les Eumènides, vençudes pel cant, es van humitejar de llàgrimes. Ni l'esposa reial ni el qui governa les profunditats no són capaços de dir que no al qui suplica, i criden Eurídice. Ella era entre les ombres recents i va avançar amb pas lent a causa de la ferida.

Hanc simul et legem Rhodopeius accipit Orpheus,
ne flectat retro sua lumina, donec Avernas
exierit valles: aut inrita dona futura.
Carpitur acclivis per muta silentia trames,
arduus, obscurus, caligine densus opaca.
Nec procul afuerunt telluris margine summae:

vv. 50-55 Orfeu del Ròdope la rep a ella i, alhora, la condició: que no giri la vista enrere fins que hagi sortit de les valls de l'Avern; si no, el regal quedaria sense efecte. Recorren, a través de silencis muts, un sender costa amunt, escarpat, fosc, dens de tenebra opaca. I ja no eren lluny de la vora de la superfície de la terra:

VERSOS 56-77

hic, ne deficeret, metuens avidusque videndi
flexit amans oculos; et protinus illa relapsa est,
bracchiaque intendens prendique et prendere certans
nil nisi cedentes infelix arripit auras.
Iamque iterum moriens non est de coniuge quicquam
questa suo: quid enim nisi se quereretur amatam?
Supremumque "vale," quod iam vix auribus ille
acciperet, dixit revolutaque rursus eodem est.

vv. 56-63 allí, tement que ella defallís i delerós de veure-la, l'enamorat va girar els ulls; i a l'instant ella va relliscar enrere i, estenent els braços i esforçant-se per ser agafada i per agafar-lo, la dissortada no atrapa res més que l'aire que se li escapa. I, morint ja per segona vegada, no es va queixar gens del seu espòs: perquè, de què s'havia de queixar, sinó d'haver estat estimada? I va dir un últim «adéu», que ell ja amb prou feines podia percebre amb les orelles, i va tornar a caure al mateix lloc.

Non aliter stupuit gemina nece coniugis Orpheus,
quam tria qui timidus, medio portante catenas,
colla canis vidit, quem non pavor ante reliquit,
quam natura prior, saxo per corpus oborto;
quique in se crimen traxit voluitque videri
Olenos esse nocens, tuque, o confisa figurae,
infelix Lethaea, tuae, iunctissima quondam
pectora, nunc lapides, quos umida sustinet Ide.

vv. 64-71 Amb la doble mort de la seva esposa, Orfeu va quedar atònit no d'altra manera que aquell que, ple de por, va veure els tres colls del gos, el del mig carregat de cadenes, i a qui l'esglai no va abandonar abans que no ho fes la seva naturalesa anterior, en brotar-li la pedra per tot el cos; o que Olenos, que va atreure sobre si la culpa i va voler semblar culpable, i tu, oh dissortada Lethaea, confiada en la teva bellesa: cors en altre temps tan units, i ara pedres que sosté l'Ida humit.

Orantem frustraque iterum transire volentem
portitor arcuerat. Septem tamen ille diebus
squalidus in ripa Cereris sine munere sedit:
cura dolorque animi lacrimaeque alimenta fuere.
Esse deos Erebi crudeles questus, in altam
se recipit Rhodopen pulsumque aquilonibus Haemum.

vv. 72-77 Al qui suplicava i volia en va travessar de nou, el barquer li havia barrat el pas. Tot i així, ell va romandre assegut set dies a la riba, desastrat i sense tastar el do de Ceres: l'angoixa, el dolor de l'ànima i les llàgrimes van ser el seu aliment. Després de queixar-se que els déus de l'Èreb eren cruels, es retira a l'alt Ròdope i a l'Hemus, assotat pels aquilons.

En resum

RESUM

Himeneu acudeix a les noces d'Orfeu, però amb mals presagis: la seva torxa només fa fum. Poc després Eurídice, passejant amb les nàiades per un prat, mor per la mossegada d'una serp al turmell. Orfeu, després de plorar-la a la terra, baixa als inferns per la porta del Tènar. Davant de Persèfone i el seu espòs canta acompanyat de la lira: diu que no ve a veure el Tàrtar ni a encadenar Cèrber, sinó per la seva esposa, i que també ells van ser units per l'Amor; demana que la hi deixin, no que la hi donin, perquè al final tots acabaran al seu regne. El seu cant commou tot el món subterrani: Tàntal deixa de perseguir l'aigua, la roda d'Ixíon s'atura, els voltors deixen de devorar el fetge (de Tici), les Bèlides (Danaides) descansen de les seves urnes, Sísif s'asseu a la seva roca i les Eumènides ploren per primera vegada. Els reis de l'infern li tornen Eurídice amb una condició: no girar la vista enrere fins a sortir de les valls de l'Avern. Pugen per un corriol costerut i fosc i, ja a prop de la sortida, Orfeu, tement que ella defalleixi i delerós de veure-la, es gira. Eurídice mor de nou, sense queixar-se (de què es podia queixar, sinó de ser estimada?), i li diu un últim «adéu». Orfeu queda atònit, com l'home que es va convertir en pedra en veure Cèrber o com Olenos i Lethaea, convertits en roques. Intenta tornar a travessar, però el barquer li ho impedeix. Passa set dies a la riba sense menjar, alimentat només de dolor i de llàgrimes, i després es retira a les muntanyes del Ròdope i l'Hemus.

METAMORFOSI

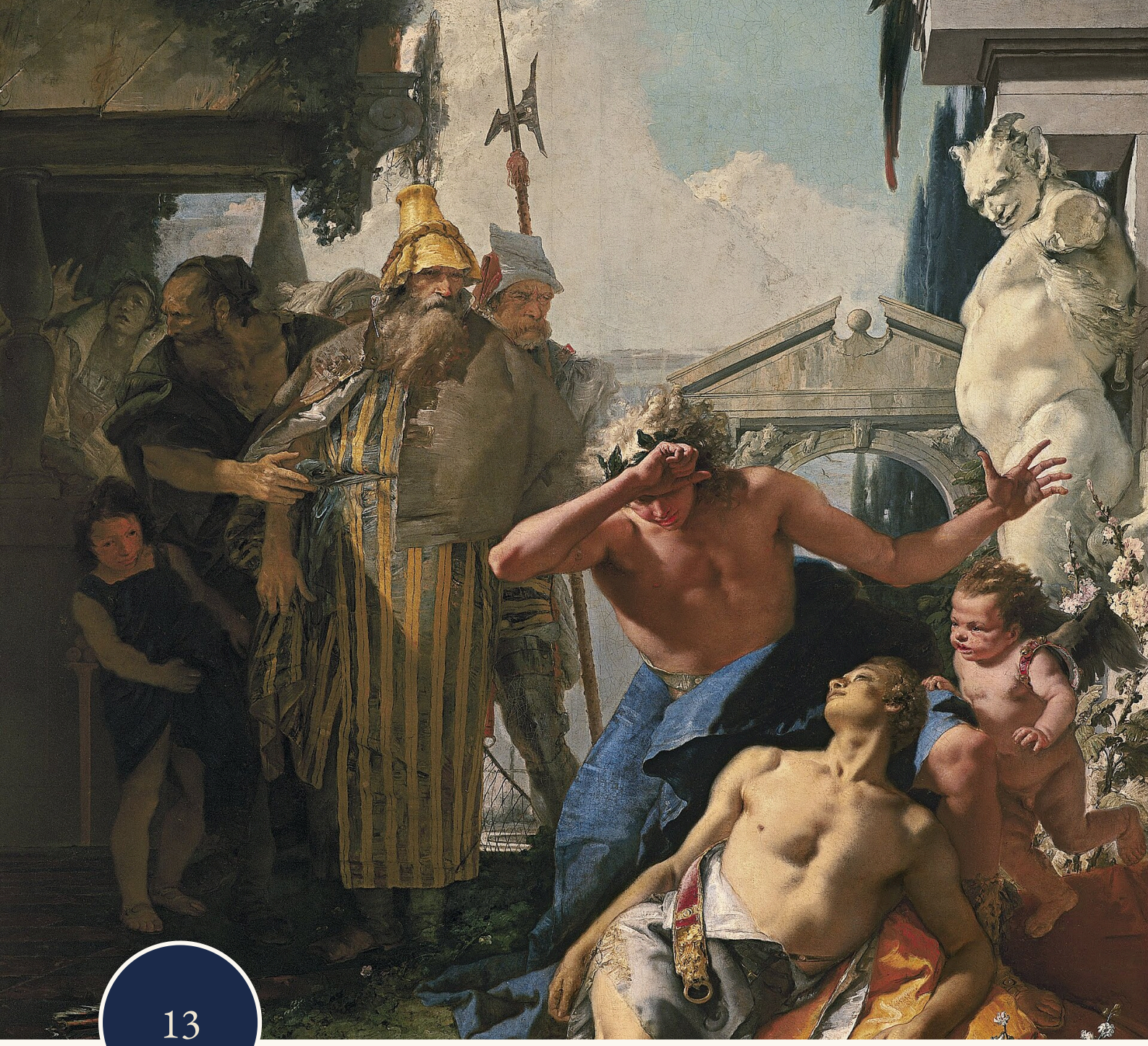
En aquest passatge no hi ha transformació dels protagonistes; només s'esmenten, com a comparació, homes convertits en pedra (el que va veure Cèrber, Olenos i Lethaea).

TEMES

L'amor més fort que la mort; el poder de la poesia i de la música, capaç de commoure els déus infernals; la condició incomplerta i la mirada prohibida; el dubte i la impaciència; la segona pèrdua, definitiva.

CLAUS PER A LA PAU

La torxa fumejant d'Himeneu; la serp; la baixada pel Tènar; el cant davant de Plutó i Persèfone; els condemnats que s'aturen; la condició de no mirar enrere; la segona mort d'Eurídice.

13

OVIDI · MET. X, 162-219

Apol·lo i Jacint

Jacint → la flor jacint (que no és exactament el jacint modern; els antics veien en els pètals les lletres AI AI, «ai, ai!»).

Giambattista Tiepolo, La mort de Jacint (1752-1753), Museu Thyssen-Bornemisza

PERSONATGES

Febus Apol·lo; Jacint, jove espartà, anomenat Amyclides («descendent d'Amicles», el rei que va fundar Amicles, a prop d'Esparta). La història forma part del cant d'Orfeu, que, després de perdre Eurídice, canta sobre els nois estimats pels déus.

VERSOS 162-213

Te quoque, Amyclide, posuisset in aethere Phoebus,
tristia si spatium ponendi fata dedissent.
Qua licet, aeternus tamen es: quotiensque repellit
ver hiemem piscique aries succedit aquoso,
tu totiens oreris viridique in caespite flores.

vv. 162-166 També a tu, fill d'Amicles, t'hauria col·locat Febus al cel, si el trist destí li hagués donat temps per col·locar-te. Tot i així, en la mesura que és possible, ets etern: i tantes vegades com la primavera expulsa l'hivern i el Moltó succeeix l'aquós Peix, tantes vegades neixes tu i floreixes en la gespa verda.

Te meus ante omnes genitor dilexit, et orbe
in medio positi caruerunt praeside Delphi,
dum deus Eurotan inmunitamque frequentat
Sparten. Nec citharae nec sunt in honore sagittae:
inmemor ipse sui non retia ferre recusat,
non tenuisse canes, non per iuga montis iniqui
ire comes, longaque alit adsuetudine flammas.

vv. 167-173 A tu et va estimar el meu pare per damunt de tots, i Delfos, situada al centre del món, es va quedar sense el seu protector mentre el déu freqüentava l'Eurotas i Esparta, que no tenia muralles. Ni la cítara ni les fletxes no reben honor: oblidat de si mateix, no es nega a portar les xarxes, a subjectar els gossos, a anar com a acompanyant pels cims d'una muntanya escarpada, i amb el llarg tracte alimenta la seva passió.

Iamque fere medius Titan venientis et actae
noctis erat spatioque pari distabat utrimque:
corpora veste levant et suco pinguis olivi
splendescunt latique ineunt certamina disci.
Quem prius aerias libratum Phoebus in auras
misit et oppositas disiecit pondere nubes.
Reccidit in solidam longo post tempore terram
pondus et exhibuit iunctam cum viribus artem.

vv. 174-181 I ja el Tità era gairebé a mig camí entre la nit que venia i la que havia passat, i distava el mateix de l'una i de l'altra: es treuen la roba, brillen amb el suc de l'oliva grassa i emprenen una competició amb l'ample disc. Febus va ser el primer a llançar-lo, després de balancejar-lo, cap a les brises de l'aire, i amb el seu pes va partir els núvols que se li oposaven. Molt de temps després, el pes va tornar a caure a la terra ferma i va mostrar una destresa unida a la força.

Protinus imprudens actusque cupidine lusus
tollere Taenarides orbem properabat. At illum
dura repercusso subiecit verbere tellus
in vultus, Hyacinthe, tuos. Expalluit aeque
quam puer ipse deus conlapsosque excipit artus,
et modo te refovet, modo tristia vulnera siccat,
nunc animam admotis fugientem sustinet herbis.
Nil prosunt artes: erat inmedicabile vulnus.

vv. 182-189 Tot seguit el jove del Tènar, imprudent i empès pel desig de jugar, s'afanyava a recollir el disc. Però la dura terra el va fer rebotar amb el cop i el va llançar contra el teu rostre, Jacint. El déu va empal·lidir tant com el mateix noi, recull els seus membres desplomats, i ara et reanima, ara t'eixuga les tristes ferides, ara reté, aplicant-hi herbes, la teva ànima que fuig. De res no serveixen les seves arts: la ferida era incurable.

Ut siquis violas rigidumve papaver in horto
liliaque infringat fulvis horrentia linguis,
marcida demittant subito caput illa vietum
nec se sustineant spectentque cacumine terram:
sic vultus moriens iacet, et defecta vigore
ipsa sibi est oneri cervix umeroque recumbit.

vv. 190-195 Com quan algú, en un hort, trenca violes o una rosella dreta i lliris eriçats de llengües grogues, i aquests, marcits, de sobte deixen caure el cap pansit, no s'aguanten i miren la terra amb la punta: així jeu el rostre del moribund, i el seu coll, mancat de vigor, és una càrrega per a si mateix i es reclina sobre l'espatlla.

"Laberis, Oebalide, prima fraudate iuventa,"
Phoebus ait "videoque tuum, mea crimina, vulnus.
Tu dolor es facinusque meum: mea dextera leto
inscribenda tuo est! Ego sum tibi funeris auctor.
Quae mea culpa tamen? Nisi si lusisse vocari
culpa potest, nisi culpa potest et amasse vocari.

vv. 196-201 «Defalleixes, descendent d'Oebalus, privat de la teva primera joventut», diu Febus, «i veig la teva ferida, el meu crim. Tu ets el meu dolor i el meu delicte: la meva dreta ha de quedar inscrita en la teva mort! Jo soc el causant de la teva mort. Però quina culpa hi tinc, jo? Llevat que es pugui dir culpa haver jugat, llevat que es pugui dir culpa també haver estimat.

Atque utinam merito vitam tecumque liceret
reddere! Quod quoniam fatali lege tenemur,
semper eris mecum memorique haerebis in ore.
Te lyra pulsa manu, te carmina nostra sonabunt,
flosque novus scripto gemitus imitabere nostros.
Tempus et illud erit, quo se fortissimus heros
addat in hunc florem folioque legatur eodem."

vv. 202-208 I tant de bo pogués, com mereixo, donar la vida juntament amb tu! Però, ja que la llei del destí ens ho impedeix, sempre seràs amb mi i romandràs en els meus llavis, que et recordaran. A tu et celebrarà la lira polsada per la meva mà, a tu els meus cants, i, convertit en una flor nova, imitaràs els meus gemecs amb una inscripció. I arribarà també el temps en què un heroi valentíssim s'unirà a aquesta flor i es llegirà en el mateix pètal.»

Talia dum vero memorantur Apollinis ore,
ecce cruor, qui fusus humo signaverat herbas,
desinit esse cruor, Tyrioque nitentior ostro
flos oritur formamque capit quam lilia, si non
purpureus color his, argenteus esset in illis.

vv. 209-213 Mentre la boca veraç d'Apol·lo diu aquestes paraules, heus aquí que la sang, que, vessada per terra, havia tacat l'herba, deixa de ser sang, i, més brillant que la porpra de Tir, neix una flor i pren la forma dels lliris, llevat que en ella el color és de porpra i en aquells, argentat.

VERSOS 214-219

Non satis hoc Phoebo est (is enim fuit auctor honoris):
ipse suos gemitus foliis inscribit, et AI AI
flos habet inscriptum, funestaque littera ducta est.
Nec genuisse pudet Sparten Hyacinthon, honorque
durat in hoc aevi, celebrandaque more priorum
annua praelata redeunt Hyacinthia pompa.

vv. 214-219 No en té prou Febus amb això (perquè va ser ell l'autor de l'homenatge): ell mateix inscriu els seus gemecs als pètals, i la flor porta escrit AI AI, i s'hi van traçar unes lletres fúnebres. Tampoc no s'avergonyeix Esparta d'haver engendrat Jacint, i el seu honor dura fins als nostres dies, i cada any tornen les Hiacínties, que se celebren a la manera dels avantpassats, encapçalades per una processó solemne.

En resum

RESUM

Orfeu diu que Apol·lo hauria col·locat Jacint al cel si el destí li ho hagués permès; tot i així, és etern, perquè reneix cada primavera. Apol·lo l'estimava tant que abandonava Delfos, el centre del món, per estar a Esparta, a la vora del riu Eurotas, oblidant la lira i l'arc i acompanyant-lo a caçar. Un dia, al migdia, es despullen, s'unten d'oli i competeixen llançant el disc. Apol·lo el llança molt amunt; Jacint corre a recollir-lo, però el disc rebota a la terra dura i li colpeja la cara. Apol·lo, tan pàl·lid com ell, intenta reanimar-lo amb herbes medicinals, sense èxit. El noi mor com una violeta, una rosella o un lliri al qual es trenca la tija. Apol·lo s'inculpa i es lamenta: voldria morir amb ell, però no pot, perquè és immortal; promet que Jacint viurà sempre en el seu record i en els seus cants, que es convertirà en una flor que portarà escrits els seus gemecs i que un heroi valentíssim (Àiax) s'unirà a la mateixa flor. La sang vessada es converteix en una flor més brillant que la porpra de Tir, amb la forma d'un lliri però de color porpra, i Apol·lo escriu als seus pètals el seu lament: AI AI. Esparta honora Jacint amb les festes anuals de les Hiacínties.

METAMORFOSI

Jacint → la flor jacint (que no és exactament el jacint modern; els antics veien en els pètals les lletres AI AI, «ai, ai!»).

EXPLICACIÓ ETIOLÒGICA

L'origen de la flor i de les festes Hiacínties d'Esparta.

TEMES

L'amor d'un déu per un noi (la pederàstia grega); la mort accidental; la impotència de la medicina i de la immortalitat davant la mort; el dol i la memòria; la flor com a record etern.

CLAUS PER A LA PAU

Jacint d'Amicles (Esparta); el llançament del disc; el disc rebota a terra (a Ovidi no hi intervé el vent Zèfir, que sí que apareix en altres versions); flor porpra amb les lletres AI AI; Àiax; festes Hiacínties. Ho explica Orfeu.

CRÈDITS DE LES IMATGES

- **Deucalió i Pirra**: Peter Paul Rubens, Deucalió i Pirra (1636), Museu del Prado. Wikimedia Commons, Public domain
- **Dafne**: Gian Lorenzo Bernini, Apol·lo i Dafne (1622-1625), Galleria Borghese. Foto: Architas, CC BY-SA 4.0, Wikimedia Commons
- **Faetont**: Peter Paul Rubens, La caiguda de Faetont (c. 1604-1608), National Gallery of Art. Wikimedia Commons, Public domain
- **Actèon i Diana**: Ticià, Diana i Actèon (1556-1559), National Gallery de Londres i National Galleries of Scotland. Wikimedia Commons, Public domain
- **Narcís i Eco**: Caravaggio (atribuït), Narcís (1597-1599), Galleria Nazionale d'Arte Antica. Wikimedia Commons, Public domain
- **Píram i Tisbe**: Hans Baldung Grien, Píram i Tisbe (c. 1530), Gemäldegalerie de Berlín. Wikimedia Commons, Public domain
- **Ceres i Prosèrpina**: Rembrandt, El rapte de Prosèrpina (c. 1631), Gemäldegalerie de Berlín. Wikimedia Commons, Public domain
- **Aracne**: Diego Velázquez, Les filadores o La faula d'Aracne (c. 1657), Museu del Prado. Wikimedia Commons, Public domain
- **Ariadna i el Laberint**: Ticià, Bacus i Ariadna (1520-1523), National Gallery de Londres. Wikimedia Commons, Public domain
- **Dèdal i Ícar**: Atribuït a Pieter Bruegel el Vell, Paisatge amb la caiguda d'Ícar, Museus Reials de Belles Arts de Bèlgica. Wikimedia Commons, Public domain
- **Ifis i Iante**: Johann Wilhelm Baur, Isis i Ifis, gravat per a les Metamorfosis (1641). Wikimedia Commons, Public domain
- **Orfeu i Eurídice**: Anselm Feuerbach, Orfeu i Eurídice (1869), Belvedere de Viena. Wikimedia Commons, Public domain
- **Apol·lo i Jacint**: Giambattista Tiepolo, La mort de Jacint (1752-1753), Museu Thyssen-Bornemisza. Wikimedia Commons, Public domain
- **Portada**: Ticià, Bacus i Ariadna (1520-1523), National Gallery de Londres. Wikimedia Commons, Public domain

---

Material gratuït de Graeca Cicada per preparar la PAU de Llatí. graecacicada.com